

ISSN 2520-2634
eISSN 2520-2650
Индекс 75874; 25874

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

«Педагогикалық ғылымдар» сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия «Педагогические науки»

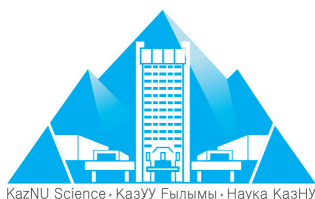
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

JOURNAL

of Educational Sciences

№1 (54)

Алматы
«Қазақ университеті»
2018

KazNU Science • ҚазҰУ Ғылымы • Наука ҚазНУ

ХАБАРШЫ

«ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР» СЕРИЯСЫ № 1 (54)

ISSN 2520-2634
eISSN 2520-2650
Индекс 75874; 25874

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Қуәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Ертарғынқызы Динара, PhD, аға оқытушы
(Қазақстан)

Мухатаева Д.И., аға оқытушы (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Мыңбаева А.Қ., п.ғ.д., профессор, ғылыми редактор (Қазақстан)

Бұлатбаева А.А., п.ғ.д., профессор м.а., ғылыми редактордың орынбасары (Қазақстан)

Айтбаева А.Б., п.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Таубаева Ш.Т., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Алғожаева Н.С., п.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Аринова Б.А., п.ғ.к., доцент м.а. (Қазақстан)

Ахметова Г.К., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Исаева З.А., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Трапицын С.Ю., п.ғ.д., профессор (Ресей)

Тайсум Э., PhD (Ұлыбритания)

Христовова Г., п.ғ.д., профессор (Болгария)

Римантас Ж., хабил. д., профессор (Литва)

Хусейн Х.Б., PhD, профессор (Түркия)

Непа Митева, PhD, асс. профессор (Болгария)

Акшалова Б.Н., ф.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Махамбетова Ж.Т., психология магистрі (Қазақстан)

Галимова Н.Р., магистр (Қазақстан)

Педагогикалық ғылымдар сериясы – білім беру әдіснамасы мен тарихы, психологиялық-педагогикалық зерттеулер, кәсіби білім беру, салыстырмалы педагогика, білім беру менеджменті, инклюзивті білім беру, жоғары оқу орындарын инновациялық дамыту, тәрбие теориясы мен әдістемесі, пәндерді оқыту әдістемесі бағыттарын қамтиды

ҚАЗАҚ
УНИВЕРСИТЕТІ
Б А С П А Ү Й І

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гүлмира Шаккозова

Телефон: +77017242911

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гүлмира Бекбердиева, Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айша Қалиева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Айдана Керімқұл

Телефон: +7(727)377-34-11

E-mail: Aidana.Kerimkul@kaznu.kz

ИБ № 11872

Басуға 21.03.2018 жылы қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 8,1 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.

Тапсырыс №1671. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2018

2017 жылға дейін ISSN 1563-0293

1-бөлім
ТАРИХ.
ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ
ӘДІСНАМАСЫ

Раздел 1
ИСТОРИЯ.
МЕТОДОЛОГИЯ СОВРЕМЕННОГО
ОБРАЗОВАНИЯ

Section 1
HISTORY.
METHODOLOGY
OF MODERN EDUCATION

Boichenko M.

Candidate of Pedagogical Sciences, ass. professor, PhD of chair of Pedagogy
Sumy State A.S. Makarenko Pedagogical University,
Ukraine, Sumy, ORCID ID 0000-0002-0543-8832

FOREIGN CONCEPTS OF GIFTEDNESS: MEDICAL-BIOLOGICAL ASPECT

For many years foreign and native researchers have been making the attempts to discover the nature of giftedness. There are constant discussions whether giftedness is inherited or talent can be developed. The lack of unanimity on this issue has led to the development of numerous concepts of giftedness, which support different positions of the authors. There are different dimensions of such concepts, most widespread of which are psychological-pedagogical, philosophical and medical-biological. It is emphasized, that medical-biological dimension has not gained much attention yet.

The aim of the article is to reveal the foreign medical-biological concepts of giftedness.

In the article the following research methods are used: general – analysis, synthesis, comparison, classification and generalization, which are necessary for studying the works of foreign researchers; terminological analysis which helped reveal the essence of investigated pedagogical phenomena by detection and clarification of fundamental concepts.

In the article a number of medical-biological concepts of giftedness have been characterized, in particular: “Model of the Dominant Hemisphere GBG”, “Concept of prenatal exposure and giftedness development”, “Prenatal exposures model of giftedness”. The highlighted models are aimed at explaining connection between the negative impacts during the processes of fetus development and emergence of either giftedness/different disorders or co-occurrence of giftedness and different disorders. Thus, medical-biological concepts of giftedness are based on the assumption that talent is conditioned by the unusual or unique development of the brain. These theoretical models not only provide understanding of emergence of giftedness from the neurophysiologic point of view, but also explain such phenomenon as “twice exceptionality”. It should also be stressed, that medical-biological concepts provide one of the ways of the solution of the problem on the nature of giftedness, while other aspects – psychological, philosophic, pedagogical etc. should also be considered in order to get versatile understanding of the studied phenomenon which will become the prospects for further research.

Key words: giftedness, concepts of giftedness, medical-biological concepts of giftedness, nature of giftedness.

Бойченко М.

пед.ғ.к, доцент, А. С. Макаренко ат. Сумы Мемлекеттік
Педагогикалық университеті педагогика кафедрасының докторанты,
Украина, Сумы қ. ORCID ID 0000-0002-0543-8832

Дарындылықтың шетелдік тұжырымдамалары: медико-биологиялық аспект

Зерттеушілер көптеген жылдар бойы дарындылықтың табиғатын оқып зерделеп келеді. Мақаланың мақсаты – дарындылықтың шетелдік медико-биологиялық тұжырымдамаларын айқындау. Зерттеу әдістері: жалпы талдау, жинақтау, салыстыру және шетелдік зерттеушілердің еңбектерін саралау үшін қажетті жіктеу және жалпылау; зерттеліп отырған педагогикалық құбылыстардың мәнін ашып табуға және іргелі ұғымдарды түсіндіруге көмектесетін терминологиялық талдау. Мақалада дарындылық бас мидың бірегей ерекшеліктігі дамуының салдары деген болжамға негізделген дарындылықтың медико-биологиялық тұжырымдамалары сипатталады. Мақалада қарастырылған « ...бас миының жарты шарларының басымдылық моделі», «Туу алды жағдайлары және дарындылықтың дамуы тұжырымдамалары», «Туу алды жағдайларының дарындылықтың дамуына әсері моделі» сияқты теориялық тұжырымдамалар

дарындылықтың пайда болуын тек нейрофизиологиялық көзқараста түсіндіріп қана қоймайды, олар сонымен қатар мұндай феноменнің мәнін «екі өзгешелік», яғни психофизикалық дамуында өзгешеліктері бар балалардың да бар екендігін түсіндіре отырып ашады. Дарындылықтың медико-биологиялық тұжырымдамалары бойынша талант бас мидың бірегей ерекшеліктігі және өзгешелігімен дәйектеледі деген болжамға негізделеді. Көрсетілген модельдер дарындылықтың пайда болуына ұрықтың даму үдерісіндегі жағымсыз жағдайлар мен әртүрлі бұзылулардың байланысы әсер ететінін немесе әртүрлі бұзылулардың әсерінен дарындылықтың пайда болатынын түсіндіруге бағытталады.

Түйін сөздер: дарындылық, дарындылық тұжырымдамалары, медико-биологиялық тұжырымдамалар, дарындылық табиғаты.

Бойченко М.

к. пед. н., доцент, докторант кафедры педагогики Сумского государственного педагогического университета имени А.С.Макаренко, Украина,
г. Сумы, ORCID ID 0000-0002-0543-8832

Зарубежные концепции одаренности: медико-биологический аспект

На протяжении многих лет исследователи изучают природу одаренности. Цель статьи – выявить зарубежные медико-биологические концепции одаренности.

Методы исследования: общий анализ, синтез, сравнение, классификация и обобщение, которые необходимы для изучения работ зарубежных исследователей; терминологический анализ, который помог выявить сущность исследуемых педагогических явлений путем обнаружения и осмысления фундаментальных понятий.

В статье охарактеризованы медико-биологические концепции одаренности, которые основываются на предположении, что наличие таланта является следствием необычного или уникального развития головного мозга. Рассмотренные в статье теоретические концепции («Модель доминирующего полушария ГБГ», «Концепция пренатальных воздействий и развития одаренности», «Модель пренатальных воздействий на развитие одаренности») не только объясняют происхождение одаренности с нейрофизиологической точки зрения, но и раскрывают сущность такого феномена, как «дважды исключительность», то есть наличие одаренности у детей с нарушениями психофизического развития. Медико-биологические концепции одаренности основаны на предположении, что талант обусловлен необычным или уникальным развитием мозга. Выделенные модели направлены на объяснение связи между негативными воздействиями во время процессов развития плода и возникновением одаренности / различных расстройств или совместного возникновения одаренности и различных расстройств.

Ключевые слова: одаренность, концепции одаренности, медико-биологические концепции одаренности, природа одаренности.

Introduction

For many years foreign and native researchers have been making the attempts to discover the nature of giftedness. There are constant discussions whether giftedness is inherited or talent can be developed. The lack of unanimity on this issue has led to the development of numerous concepts of giftedness, which support different positions of the authors. As has been noted in our previous studies (Boichenko, M. 2016) [1], there are different dimensions of such concepts, most widespread of which are psychological-pedagogical, philosophical and medical-biological. It should be also emphasized, that in Ukraine the most popular in the pedagogical discourse are psychological concepts of giftedness, both foreign and native, which can be explained by the traditions of development of gifted education in

our country. Instead, medical-biological dimension has not gained much attention yet.

Analysis of relevant research

Different aspects of gifted education in Ukraine and foreign countries (in particular, history of gifted education, content-procedural foundations of gifted education at different levels of education system functioning, professional training of GT teachers, etc.) have become the issue of special interest of such native researchers as V. Alfimov, O. Antonova, I. Babenko, O. Bevz, O. Bocharova, A. Chichiuk, L. Chukhno, M. Drobotenko, M. Halchenko, Yu. Hotsuliak, M. Kabanets, I. Kholod, Ya. Kulchytska, M. Milenina, A. Sahalakova, A. Sbruieva, M. Sbruiev, V. Stryzhalkovska, P. Tadeiev, N. Telychko, V. Volyk and others.

Special attention in the frames of our study deserve the works of N. Lavrychenko (Lavrychenko, N. M. 2016, 2017) [2-3], where a number of foreign concepts of giftedness are revealed.

Considering the lack of attention to the issue under investigation in the native pedagogical discourse, the aim of the article is to reveal the foreign medical-biological concepts of giftedness.

Materials and methods of research

In the article the following methods are used: general research methods – analysis, synthesis, comparison, classification and generalization, which are necessary for studying the works of foreign researchers; terminological analysis which helped reveal the essence of investigated pedagogical phenomena by detection and clarification of fundamental concepts.

Results and discussion

Turning to the consideration of medical-biological concepts of giftedness, we'd like to note that their purpose is to consider the phenomenon under study from the standpoint of neuroanatomy, neurophysiology and neuropsychology. These concepts are based on the assumption that talent is conditioned by the unusual or unique development of the brain [4-10].

A significant contribution to the development of the neurobiological theory of intellectual giftedness was research of N. Geschwind and A. Galaburda (Geschwind, N., Galaburda, A. M. 1984) [11]. Although the main aim of the scientists was to study the asymmetry in the morphology and physiology of the brain, the obtained results allow better understanding of the nature of giftedness. In the monograph "Cerebral lateralization: biological mechanisms, associations and pathology" (Geschwind, N., Galaburda, A. M. 1987) [12], the authors emphasize that moderate violations of neuronal migration not only cause disorders in the functioning of the nervous system, but are often manifested in extraordinary abilities.

In the "Model of the Dominant Hemisphere GBG" (named after the first letters of its authors – N. Geschwind, P. Behan, A. Galaburda), scientists suggest that an increased level of testosterone in the pregnant woman prevents the development of the left hemisphere of the fetal brain, while enhancing the development of the right hemisphere. In support of this hypothesis, the authors of the model point out the link between frequent cases of autoimmune diseases,

bronchial asthma, allergies and myopia among the left-handed and ambidextrous (Geschwind, N., Behan, P. 1982) [10]. Other scientists, who studied mathematically gifted youth with extraordinary abilities (Butterworth, B. 1999) [5], also indicate a high frequency of manifestations of these disorders in the studied category.

Despite the criticism of the opponents of GBG, the leading idea of the model has been developed in further research by US, British and Canadian scholars.

In particular, A. Fingelkurts and A. Fingelkurts put forward arguments to confirm the link between high mental abilities and high levels of testosterone in a pregnant woman by the example of male monozygotic twins (Fingelkurts, An. A., & Fingelkurts, Al. A. 2002) [9].

In turn, a group of foreign researchers led by M. O'Boyle invented unique examples of the brain activation using functional Magnetical Resonance Imaging (fMRI) to diagnose mathematically gifted youth while performing tasks for mental rotation.

In particular, gifted students demonstrated enhanced development of the anterior part of the right hemisphere and increased bilateral activation of the brain while performing the three-dimensional rotation task in comparison with the control group.

Thus, the study of M. O'Boyle et al. confirmed the position of GBG model, noting that the increase in testosterone levels during the second trimester of pregnancy can be explained by the prevalence of the number of male individuals among mathematically gifted. It should be noted that in modern conditions the number of studies devoted to physiological preconditions and various dimensions of cognitive functioning is increasing (O'Boyle, M. W., Cunnington, R., Silk, T. J., Vaughan, D., Jackson, G., Syngeniotis, A., et al. 2005) [16].

At his time, the leading theorist of gifted education of the beginning of the twentieth century L. Terman noted that the inequality of the psychophysiological characteristics of a gifted child is the same as that of ordinary children. However, more recent research has proved the mistake of the scientist's idea, in particular, by demonstrating the presence of mathematical and linguistic abilities in intellectually gifted students, which is, rather, a rule than an exception (Winner, E. 2000) [17].

Researchers D. Detterman and M. Daniel have found out that mathematical abilities of the students with high IQ scores were significantly higher than linguistic compared with students with lower IQ scores (Detterman, D., & Daniel, M. 1989) [6]. Consequently, in this contingency, giftedness is

explained, first of all, by the domination of the right hemisphere of the brain. In support of this thesis, E. Winner mentions a number of arguments, namely: 1) children with high abilities in the field of mathematics, arts and music demonstrate increased activity of the right hemisphere, compared with ordinary children, in the performance of tasks specific to this hemisphere; 2) gifted children are disproportionately not right-handed; 3) musically or mathematically gifted children have a more bilateral, symmetrical structure of the brain, and the right hemisphere often performs functions that usually belong to the left hemisphere; 4) giftedness in spatial activity is accompanied by a greater incidence of speech disorders, including dyslexia; 5) children with higher IQ scores are more likely to have autoimmune diseases and different disorders (Winner, E. 2000) [17].

The studies in the field of neurophysiology demonstrate presence of the neurological uniqueness of gifted individuals, primarily the increased activity of the right hemisphere of the brain. In particular, such scholars as S. Jin, S. Kim, K. Park, and K. Lee, having compared the encephalograms of 18 gifted students with encephalograms of ordinary students during neuropsychological tasks on visual spatial design, received results that showed the dominant activity of the right hemisphere in the gifted students along with the best results of neuropsychological tests. The authors confirmed the conclusions of their predecessors that the dominance of the right hemisphere is associated with higher coordination and distribution of resources of the cerebral cortex in gifted individuals (Jin, S. H., Kim, S. Y., Park, K. H., Lee, K. J. 2007) [13].

The authors of another study also hold a similar opinion, emphasizing that the frontal asymmetry in the right side of the cerebral cortex may act as a physiological marker of a gifted brain (Fingelkurts, An. A., & Fingelkurts, Al. A. 2002)

It should be noted that in addition to a group of scientists led by M. O'Boyle (O'Boyle, M. W., Cunnington, R., Silk, T. J., Vaughan, D., Jackson, G., Syngeniotis, A., et al. 2005), the method of functional Magnetical Resonance Imaging was used by other foreign researchers to detect a typical cases of activation of functional visualization. A number of studies have identified brain divisions, including prefrontal cortex (PFC), anterior cingulate, posterior parietal section, most involved in tasks with increased g-loading.

In turn, J. Lykken defines such a unique characteristic of gifted individuals as the ability to creative thinking, emphasizing that intellectually-

creative individuals are typically highly motivated to accomplish tasks and can solve a problem from different angles (Lykken, D. T. 1998) [14]. Sometimes these people are called outside-the-box thinkers because they can look at the prospects that most ordinary people do not take into account. Other researchers point to a link between intellectual creativity and reduced latent inhibition. According to the scientists, individuals with a high level of mental development can simultaneously handle a large number of different tasks. For this, the working memory of the person should be extraordinary, and this fact is evidenced by research using the method of Magnetical Resonance Imaging, in particular with regard to increased activation of the brain parts responsible for the memory of the work.

Researchers M. Mrazik and S. Dombrowski suggest that the uniqueness of the brain functioning in gifted persons is due to their ability to perform tasks persistently and constantly develop and improve abilities far more than ordinary people do (Mrazik, M., Dombrowski, S. C. 2010) [15]. Consequently, we can state that current research in the field of neurophysiology confirms the presence of significant differences in the structure and functions of the brain of gifted children and youth compared with their ordinary counterparts.

Within the framework of medical-biological concepts, deserve attention the concepts of prenatal origin of giftedness, in particular the "Concept of prenatal exposure and giftedness development" of S. Dombrowski.

In the basis of this concept is laid the hypothesis of the existence of a connection between the influence of adverse factors in the prenatal period and the subsequent psychological, behavioral disorders and difficulties in learning. In this context, the authors of the concept do not focus on the influence of such well-known negative agents as rubella, alcohol or narcotic substances that cause severe developmental maladies. The subjects of scientific interest are such influences that cause minor changes in the central nervous system (CNS) of the fetus. Such CNS abnormalities do not cause visible physical anomalies and do not have clinical manifestations until the child faces certain life difficulties. The result is a lack of attention, difficulties in learning, speech and behavioral disorders, reduced cognitive abilities. As scientists point out (Dombrowski, S. C., & Martin, R. P. 2009) [8], the above mentioned problems are the result of adverse impacts on the fetus in the second and third trimesters of gestation.

Researchers emphasize the importance of the second and third trimesters of gestation precisely

because during the first trimester only the rudiments of the central nervous system are formed, while its improvement occurs during subsequent periods. During the second and third trimesters of gestation, the brain develops more rapidly than in any other period of human life. During this period of accelerated development the brain is the most vulnerable.

In this context, it should be noted that position of the authors of this concept coincides with the views of J. Dobbing and J. Sands, who confirmed their hypothesis by numerous medical studies in the 80's of the twentieth century. Scientists also stress the importance of taking into account the frequency, strength and duration of prenatal effects that may lead to changes in the growth of the central nervous system. In particular, processes of neuronal proliferation, migration, differentiation, myelination and apoptosis (cell death) in specifically defined periods of gestational

risk are the cause of serious changes or disorders (Dobbing, J., & Sands, J. 1979) [7].

A significant amount of research is devoted to the study of the relationship between influenza in the second and third trimesters and the development of schizophrenia in a child. Other investigations are devoted to the study of the effects of such negative factors as infectious diseases, malnutrition, concussion in a pregnant woman on the occurrence in the child of such violations as autism, schizophrenia, learning difficulties, etc. (Mrazik, M., Dombrowski, S. C. 2010)

It should be noted that the above-mentioned connections also explain the emergence of giftedness, because, according to the scientists, the outlined problems and talent have the same nature. Neuronal changes (proliferation, migration, differentiation, myelination and apoptosis) cause not only mental / behavioral disorders, but also the emergence of giftedness.

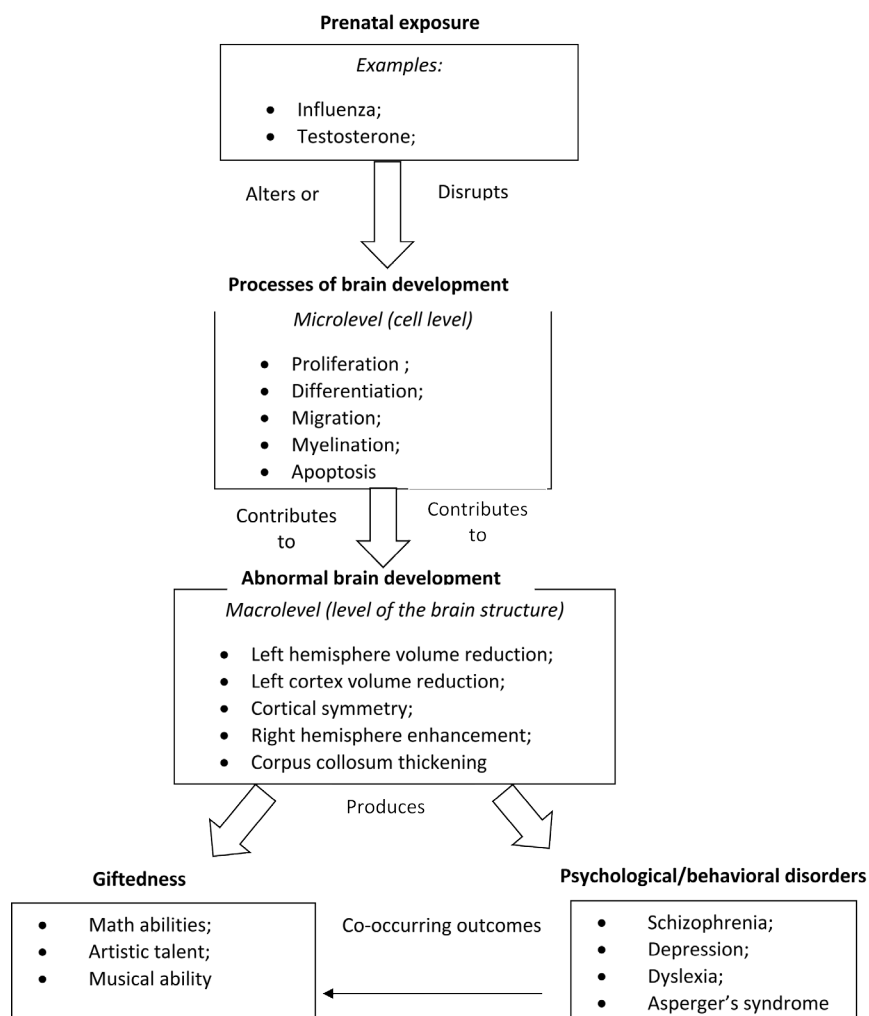

Figure 1 – Prenatal exposures model of giftedness (Mrazik, M., Dombrowski, S. C. 2010)

For the first time, the connection between prenatal effects and emergence of giftedness in a child was documented by American scientists N. Geschwind and A. Galaburda who presented the “Prenatal testosterone model”, according to which the increased level of testosterone affects processes of neuronal migration, which causes intense development of the right hemisphere (Geschwind, N., Galaburda, A. M. 1987). In addition, researchers have associated high levels of testosterone with improved coordination between hemispheres. The above mentioned makes it possible to understand better the essence of the “Prenatal exposures model of giftedness” (see Figure 1).

The above mentioned neuronal changes can have a number of manifestations, in particular:

- increased neuronal proliferation in one part of the cerebral cortex, which leads to a significant increase in its density;
- absence of neuronal apoptosis in certain parts of the cerebral cortex;
- moving the neurons responsible for the development of speech, which must be located in a certain part of the cerebral cortex, into another part.

Such changes, for example, can cause significant transformations in the structure of the brain, in particular excessive development of the lower parietal region of the cerebral cortex – the part responsible for visual, spatial, musical and mathematical thinking. This statement expands the thesis put forward by R. Brain back in the 60's of the twentieth century that the brain of a gifted person can form much more complex networks, creating

conditions for the development of high abilities (Brain, R. 1960).

Accordingly, redirection of the flow of neuronal migration from those departments responsible for the development of speech also leads to certain violations, such as dyslexia.

Besides, the fact that neurotransmitter systems are responsible for perception and behavior can explain the presence, on the one hand, of eccentric or psychopathic manifestations on the person, and on the other hand – extraordinary creativity or high perceptual abilities.

It should be noted that this model not only explains the nature of giftedness, but also such a phenomenon as “twice exceptionality”, that is, the combination of giftedness with certain disorders of psycho-physical development.

Conclusion

Thus, medical-biological concepts of giftedness are based on the assumption that talent is conditioned by the unusual or unique development of the brain. These theoretical models not only provide understanding of emergence of giftedness from the neurophysiologic point of view, but also explain such phenomenon as “twice exceptionality”. It should also be stressed, that medical-biological concepts provide one of the ways of the solution of the problem on the nature of giftedness, while other aspects – psychological, philosophic, pedagogical etc. should also be considered in order to get versatile understanding of the studied phenomenon which will become the prospects for further research.

References

- 1 Бойченко, М. А. Зарубіжні психолого-педагогічні концепції обдарованості: сучасний стан // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2016. – №4 (58). – P. 33–42
- 2 Лавриченко, Н. М. Множинний інтелект і обдарованість у теоретичній моделі Говарда Гарднера // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2016. – № 4 (58). – P. 11–20.
- 3 Лавриченко, Н. Рушійна сила характеру в розвитку надзвичайних людських здібностей. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2017. – № 3 (67). – P. 221–231. DOI 10.24139/2312-5993/2017.03/221-231.
- 4 Brain, R. Some reflections of genius and other essays. – Philadelphia, PA: Lippincott, Williams & Wilkins, 1960.
- 5 Butterworth, B. The mathematical brain.- London, England: MacMillan, 1999.
- 6 Detterman, D., & Daniel, M. (1989). Correlations of mental tests with each other and with cognitive variables are highest for low IQ groups // *Intelligence*. -1989.- N 15. – P. 349–359.
- 7 Dobbing, J., & Sands, J. Comparative aspects of the brain growth spurt // *Early Human Development*. 1979.- N 3 (1). – P.79–83.
- 8 Dombrowski, S. C., & Martin, R. P. Maternal fever during pregnancy: Association with temperament, behavior and academic outcomes in children. – Saarbrücken, Germany: VDM Verlag, 2009.
- 9 Fingelkurts, An. A., & Fingelkurts, Al. A. Exploring giftedness // In S. P. Shohov (Ed.), *Advances in psychology research* 9. – Huntington, NY: Nova Science, 2002. – Pp. 137–155.
- 10 Geschwind, N., Behan, P. Lefthandedness: Association with immune disease, migraine, and developmental learning disorder // *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 1982. – V79. – P.5097–5100.

- 11 Geschwind, N., Galaburda, A. M. Cerebral dominance: The biological foundations. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984.
- 12 Geschwind, N., Galaburda, A. M. Cerebral lateralization: Biological mechanisms, associations and pathology. – Cambridge, MA: MIT Press, 1987.
- 13 Jin, S. H., Kim, S. Y., Park, K. H., Lee, K. J. Differences in EEG between gifted and average students: Neural complexity and functional cluster analysis // *The International Journal of Neuroscience*, 2007. – V.117. – P. 1167–1184.
- 14 Lykken, D. T. The genetics of genius // In A. Steptoe (Ed.), *Genius and the mind: Studies of creativity and temperament*. – New York, NY: Oxford University Press, 1998. – Pp. 15–37.
- 15 Mrazik, M., Dombrowski, S. C. The Neurobiological Foundations of Giftedness // *Roeper Review*, 2009. – V.32. – P. 224–234. DOI: 10.1080/02783193.2010.508154.
- 16 O’Boyle, M. W., Cunnington, R., Silk, T. J., Vaughan, D., Jackson, G., Syngeniotis, A., et al. Mathematically gifted male adolescents activate a unique brain network during mental rotation // *Cognitive Brain Research*. – 2005. –V. 25. –P. 583–587.
- 17 Winner, E. The origins and ends of giftedness // *American Psychology*, 2000. – V.55. – P. 159–169.

References

- Boichenko, M. (2016) Zarubijni psihologo-pedagogični konceptii obdarovanosti: suchasnij stan // *Pedagogični nauki: teorija, istorija, inovacijni tehnologii*. [Foreign psychological-pedagogical conceptions of giftedness: current status. Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]. 4 (58), 11–20
- Brain, R. (1960) *Some reflections of genius and other essays*. – Philadelphia, PA: Lippincott, Williams & Wilkins.
- Butterworth, B. (1999) *The mathematical brain*. – London, England: MacMillan.
- Detterman, D., & Daniel, M. (1989) Correlations of mental tests with each other and with cognitive variables are highest for low IQ groups. *Intelligence*, 15, 349-359.
- Dobbing, J., & Sands, J. (1979) Comparative aspects of the brain growth spurt. *Early Human Development*, 3 (1), 79-83.
- Dombrowski, S. C., & Martin, R. P. (2009) *Maternal fever during pregnancy: Association with temperament, behavior and academic outcomes in children*. – Saarbrücken, Germany: VDM Verlag.
- Fingelkurts, An. A., & Fingelkurts, Al. A. (2002) Exploring giftedness. In S. P. Shohov (Ed.), *Advances in psychology research* 9 (pp. 137–155). – Huntington, NY: Nova Science.
- Geschwind, N., Behan, P. (1982) Lefthandedness: Association with immune disease, migraine, and developmental learning disorder. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 79, 5097–5100.
- Geschwind, N., Galaburda, A. M. (1984) *Cerebral dominance: The biological foundations*. – Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Geschwind, N., Galaburda, A. M. (1987) *Cerebral lateralization: Biological mechanisms, associations and pathology*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jin, S. H., Kim, S. Y., Park, K. H., Lee, K. J. (2007) Differences in EEG between gifted and average students: Neural complexity and functional cluster analysis. *The International Journal of Neuroscience*, 117, 1167–1184.
- Lavrychenko, N. M. (2016) The multiple intelligence and giftedness in the theoretical model of Howard Gardner. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. [Mnozhinnij intelekt i obdarovanist’ u teoretichnij modeli Govarda Gardnera // *Pedagogični nauki: teorija, istorija, inovacijni tehnologii*]. 4 (58), 11–20
- Lavrychenko, N. (2017) The driving force of character in the development of exceptional human abilities. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologie*. [Rushijna sila harakteru v rozvitku nadzvichajnih ljuds’kih zdbnostej. *Pedagogični nauki: teorija, istorija, inovacijni tehnologii*]. 3 (67), 221–231
- Lykken, D. T. (1998) The genetics of genius. In A. Steptoe (Ed.), *Genius and the mind: Studies of creativity and temperament* (– pp. 15–37). – New York, NY: Oxford University Press.
- Mrazik, M., Dombrowski, S. C. (2010) The Neurobiological Foundations of Giftedness. *Roeper Review*, 32, 224–234. DOI: 10.1080/02783193.2010.508154.
- O’Boyle, M. W., Cunnington, R., Silk, T. J., Vaughan, D., Jackson, G., Syngeniotis, A., et al. (2005) Mathematically gifted male adolescents activate a unique brain network during mental rotation. *Cognitive Brain Research*, 25, 583–587.
- Winner, E. (2000) The origins and ends of giftedness // *American Psychology*, 55, 159–169.

Мынбаева А.К.¹, Ельбаева З.У.²

¹д. пед. н., профессор кафедры педагогики и образовательного менеджмента,
e-mail: Aigerim.Mynbaeva@kaznu.kz

²заместитель декана факультета философии и политологии, старший преподаватель
кафедры педагогики и образовательного менеджмента, PhD, e-mail: Zaryna.Elbaeva@kaznu.kz
Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

**ШКОЛЬНАЯ ПОЛИТИКА: ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТРУКТУРЫ
И ПРОГНОЗ РАЗВИТИЯ**

Для устойчивого развития общества и реализации цели повышения качества образования важным становится определение и развитие не только государственной политики в области образования, но и школьной политики республики в целом и каждого среднего образовательного учреждения республики. В статье рассмотрим структуру и обобщим виды школьной политики Казахстана. Цель статьи – разработать структуру школьной политики и обобщить опыт современных казахстанских школ по определению школьной политики, предложить рекомендации по развитию школьной политики.

Школьная политика Казахстана определяется в двух уровнях реализации и развития: государственная школьная политика и школьная политика организации образования. Школьная политика учреждения определяется государственной школьной политикой и преломляется в соответствии с особенностями типа конкретной школы. Структура школьной политики определяется элементами кадровой политикой, учебной и методической политикой, воспитательной политикой, дистрибутивной и ресурсной политикой. На уровне государственной школьной политики дополнительно выделены «Общие стратегии и приоритеты развития школьного образования». В статье предложены рекомендации для развития школьной политики Казахстана.

Ключевые слова: школьная политика, образовательная политика, школа, кадровая политика, методическая политика, воспитательная политика.

Мынбаева А.К.¹, Ельбаева З.У.²

¹пед.ғ д., педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының профессоры,
e-mail: Aigerim.Mynbaeva@kaznu.kz

²PhD, философия және саясаттану факультеті деканының орынбасары, педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының аға оқытушысы, e-mail: Zaryna.Elbaeva@kaznu.kz
Әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Мектеп саясаты: даму болжамы мен құрылымын анықтау

Қоғамның тұрақты дамуы және білім сапасын арттыру мақсатын жүзеге асыру үшін мемлекеттік білім беру саясатын ғана емес, сонымен қатар, Қазақстан Республикасының жеке білім беру ұйымдарының жалпы мектеп саясаттарын анықтау, дамыту өте маңызды. Мақалада Қазақстан Республикасындағы мектеп саясатының жалпы түрлері қарастырылып, мектеп саясатының құрылымы қарастырылған. Мақаланың мақсаты – мектеп саясатының құрылымын құрастыру және қазақстандық мектептердің мектеп саясаты аясындағы тәжірибелерін жалпылау, мектеп саясатын дамытуға бағытталған ұсыныстар құрастыру.

Қазақстанның мектеп саясаты екі деңгейде анықталып, жүзеге асырылады: мемлекеттік мектеп саясаты және жеке білім беру ұйымдарының мектеп саясаты. Жеке білім беру ұйымдарының мектеп саясаты мемлекеттік білім беру саясатына негізделіп құрастырылып, әр мектептің өзіндік ерекшеліктеріне сәйкестендіріледі. Мектеп саясатының құрылымы кадрлық саясат, оқу саясаты, әдістемелік саясат, тәрбие саясаты, дистрибутивтік және ресурстық саясат элементтерімен

анықталады. Мемлекеттік мектеп саясаты деңгейінде қосымша «Мектептік білім беруді дамыту-дың жалпы стратегиялары мен басымдықтары» бөліп көрсетіледі. Мақалада Қазақстанның мектеп саясатын дамытуға бағытталған ұсыныстар көрсетілген.

Түйін сөздер: мектеп саясаты, білім беру саясаты, мектеп, кадрлық саясат, әдістемелік саясат, тәрбие саясаты.

Мынбайева А.¹, Яелбайева З.²

¹d. ped. s., professor of chair of Pedagogy and Educational management,
e-mail: Aigerim.Mynbaeva@kaznu.kz

²PhD, deputy dean of the faculty of Philosophy and Political Science, senior lecturer of chair of Pedagogy and Educational Management, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan,
Almaty, e-mail: Zaryna.Elbaeva@kaznu.kz

School Policy: Definition of Structure and Development

For the sustainable development of society and the realization of the goal of improving the quality of education, it becomes important to define and develop not only the state policy in the field of education, but also the school policy of the republic as a whole and of each secondary educational institution of the republic too. In this article, we examine the structure and generalize the types of school policy in Kazakhstan. The purpose of the article is to develop the structure of school policy and to generalize the experience of modern Kazakhstan schools in defining school policy, to offer recommendations for the development of school policy.

School policy is defined in two levels of implementation and development: state school policy and the school policy of the institution. The school policy of the institution is determined by the state school policy and is changed in accordance with the specifics of the type of the particular school. The structure of the school policy is determined by the elements – personnel policy, academic and methodical policy, upbringing policy, distributive and resource policy. At the level of the state school policy, the “General strategies and priorities for the development of school education” are additionally set out. At the policy level of a particular school – “School traditions and strategies and directions for the development of a particular school”, taking into account the features of the school.

In the article recommendations for the development of school policy of Kazakshans are offered.

Key words: school policy, academic policy, school, personnel policy, academic and methodical policy, upbringing policy.

Введение

Образование является стратегическим ресурсом развития государства и общества в 21 веке. Реформы образования становятся сферой социальной и экономической политики страны. В условиях реформ среднего образования значимой становится школьная политика республики. Для устойчивого развития общества и реализации цели повышения качества образования важным становится определение и развитие не только государственной политики в области образования, но и школьной политики республики в целом и каждого среднего образовательного учреждения страны. Для достижения высокой эффективности развития образования необходимы сопереориентированность, согласованность и усиление векторов развития государственной и школьной политики.

В статье рассмотрим структуру и обобщим виды школьной политики Казахстана. Цель статьи – разработать структуру школьной политики и обобщить опыт современных казахстан-

ских школ по определению школьной политики, предложить рекомендации по развитию школьной политики.

Материалы и методы исследования

Статья носит обзорный характер, использовались методы анализа научной литературы, сравнения, систематизации, структурирования школьной политики, обобщение опыта передовых школ Казахстана.

Определение понятий

В Казахстане известны работы политологов: об образовательной политике Казахстана в условиях глобализации Р.А. Нуртазиной [1], политика вузов в условиях трансформации А.А. Нурмагамбетова [2]; педагогов – сравнения образовательных политик стран мира А.К. Кусаинова, А.А. Булатбаевой [3]; истории государственной образовательной политики А.К. Игибаевой [4], концепциях и стратегиях образовательной политики А.К. Мынбаевой, Ш.Т. Таубаевой [5], и др. Примыкают к данному направлению работы по истории образования Казахстана, в которых отражены общие

контуры школьной политики, – Т. Тажибаева, А.И. Сембаева, Г.М. и В.Г. Храпченковых, С.К. Калиева, К.К. Кунантаевой, А.Н. Ильясовой [6-11], современные работы по истории среднего образования в эпоху независимости – Л.И. Зуевой [12-13], истории высшего образования – К.Ж. Жаманбаева, К.Д. Жуламанова [14-15], истории подготовки и развития педагогических кадров – Г.К. Ахметовой [16] и др.

В целом, вопросы образовательной политики активно изучаются и поднимаются учеными разных стран – Великобритании, России, США, Южной Кореи, Японии и др. Г. Стивенсон, британский ученый, изучающий вопросы образовательной политики, говорит, что политика в области образования является частью государственного, местного самоуправления, и не только в области политологии и педагогики, но также в философии, социологии, экономике, психологии и праве. В России образовательной политике посвящены работы Э.Д. Днепров, О.Н. Смолина, И.Д. Фрумина, К. Зиньковского, В.В. Кадакина, Н.М. Швецова, Л.Н. Глебовой и др. Как пишет Э. Днепров, в мировой образовательной и политической теории и практике термин «образовательная политика» получил распространение в начале 80-х г. XX столетия. Согласно Э.Д. Днепрову, образовательная политика – это процесс реализации мер, направленных на развитие образования с участием субъектов образования. Школьная политика как составная часть образовательной политики представляет собой процесс законодательного обеспечения и реализации целей, идей и направлений развития школьного образования с участием государственных и образовательных субъектов, ориентированных на повышение качества школьного образования [17]. Работы российских ученых В.В. Кадакина, Н.М. Швецова, Л.Н. Глебовой посвящены проектированию региональной образовательной политики.

Анализ научной литературы позволил выделить два направления в подходах к определению понятия школьной политики.

Одни авторы (Н.А. Константинов, Г.С. Чернышев, Э. Днепров) *школьную политику рассматривают* как «совокупность законодательных, идеологических, административных, педагогических и общественных акций в области образования, которые проводятся государством, различными профессиональными и общественными союзами, движениями, социальными институтами для достижения определенных социально-экономических, политических, культурных

и педагогических целей» [18, 17, 19].

В то время как другая группа авторов (Leash Shiota, Jim Ysseldyke, Bob Algozzine) «школьную политику рассматривают как отдельную политику каждой индивидуальной школы, которая основывается на образовательной политике страны» [20].

В нашем понимании *школьная политика* имеет два уровня определения (рисунок 2):

– государственная школьная политика – это совокупность стратегий, принципов, правил управления и развития школьным образованием, проводимых государством для достижения определенных социально-экономических, политических, культурных и педагогических целей;

– школьная политика учреждения образования (конкретной школы) – это совокупность стратегий, принципов и правил управления и функционирования школы в целях развития личности ребенка, основанная на образовательной политике страны.

Понятие «школьной политики» использовалось советскими педагогами. Например, в 1948 году Н.А. Константинов в работе «Школьная политика в колониальных государствах» описывает государственную политику школьного образования в рамках теории школьной политики [18]. В 1976 г. З.А. Малькова опубликовала книгу «Школьная политика и школы капиталистических государств». Автор рассмотрела вопрос продвижения государственной политики через школьное образование [22]. Г.С. Чернышев изучал государственную политику в области школьного образования Российского государства в период 1970-1990 гг., что нашло отражение в диссертации «Государственная политика в области школьного образования». В своих исследованиях автор предложил идею разделения государственной политики в школьной политике и школьном образовании. Ученый отметил, что государственная политика в системе школьного образования направлена «сверху вниз», школьная политика определялась правительством и осуществлялась через школьные предметы [19]. Э. Днепров описал школьную политику и государственную образовательную политику как две стороны монеты. Ученый объясняет, что политика в области образования – это процесс реализации образовательной деятельности с участием заинтересованных сторон образования. Школьная политика является совокупность законодательных, идеологических, административных, педагогических и общественных акций в области образования, которые

проводятся государством, различными профессиональными и общественными союзами, движениями, социальными институтами для достижения определенных социально-экономических, политических, культурных и педагогических целей. Любая школьная политика основывается на государственной образовательной политике

и основывается на законах о государственном образовании [22].

В зарубежной литературе структура школьной политики дифференцируется по-разному. Например, Т. Реган, Керр описывает следующие виды образовательной политики школы (рисунок 1).

Рисунок 1 – Т. Реган выделяет в образовательной политике учебную, методическую, дистрибутивную политику

Учебная политика – это есть документ, описывающий совокупность идей и закономерностей в формировании школьной учебной программы. Учебная политика включает принципы образовательной политики, которые решают проблемы того, что преподается (а также что не преподается). Например, вопрос включения предмета американской истории в средних школах в Соединенных Штатах.

Методическая политика – это принципы образовательной политики, которые касаются метода или инструкции. Например, политика использования двуязычного образования, иммерсионного образования, программ отступления, изменения размера класса, и так далее, является примерами методической политики.

Политика ресурсов и дистрибутивная политика – обе касаются проблем ресурсов. Если политика ресурсов связана со стратегическим соглашением – как финансирование собрано или приобретено/получено, то дистрибутивная политика связана с тем, как используются фонды и ресурсы. Таким образом, проблемы налогообложения, сбора средств, и так далее, являются примерами политики ресурсов, в то время как решения об оплате заработной платы учителя, финансирование программы и так далее являются примерами дистрибутивной политики [23].

Les Bell и Howard Stevenson в работе «Education Policy: Process, Themes and Impact» выделяют учебно-методическую, кадровую, финансовую политики (рисунок 2).

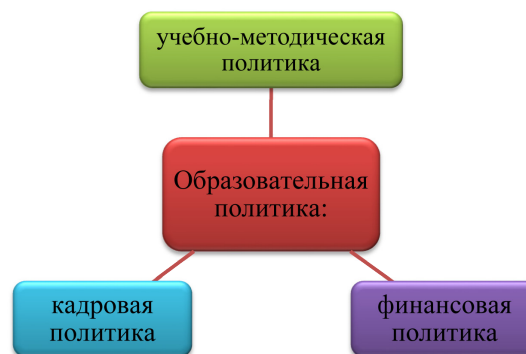

Рисунок 2 – Les Bell и Howard Stevenson выделяют 3 вида политики

Методология преподавания и обучения в школе предусматривает миссию разработки системы междисциплинарной методической работы, то есть технологий и методов обучения в процессе школьного образования, качества образования и академического прогресса школьников, школьных учебных программ и содержания, профессиональных навыков преподавателей.

Школьная финансовая политика. Одним из аспектов экономической политики является прежде всего разработка общей концепции финансовой политики, которая ориентирована на решение конкретных вопросов школы, формирование обычных финансовых механизмов и управление государственными финансами и финансирование частного сектора.

Школьная кадровая политика – отбор и набор школьных учителей; создание условий для адаптации учителей к школьному пространству; миссия, миссия миссии, то есть полное знание и школьная политика; профессиональное развитие учителей; высококачественная рабочая нагрузка каждого преподавателя и т. д. [24].

Результаты

Подробное изучение и анализ научно-педагогической литературы позволяют нам предложить

следующую структуру школьной политики: кадровая, учебная, методическая, воспитательная, дистрибутивная и ресурсная (рисунок 3). Здесь виды политик мы проецируем условно в два уровня: государственную школьную политику и школьную политику организации образования. С точки зрения теории педагогики и теории целостного педагогического процесса можно спроектировать два направления школьной политики – учебную и воспитательная. Далее мы добавляем кадровую, методическую и ресурсную.

Отдельным компонентом мы выделяем «Общие стратегии и приоритеты развития школьного образования» в «государственной школьной политике». В школьной политике учреждения образования мы выделяем дополнительным компонентом «Традиции школы и стратегии и направления развития конкретной школы» с учетом специфики школы.

Рисунок 3 – Структура школьной политики

Используя предложенную структуру школьной политики в двух уровнях, мы систематизи-

ровали документы Казахстана, которые определяют школьную политику (рисунок 4).

Рисунок 4 – Документы, определяющие школьную политику в Казахстане

Законодательно государственную школьную политику определяют Конституция РК, Закон РК «Об образовании», а также другие законы, регулирующие права детей в республике. Это Законы РК «О правах ребенка в РК» (1989), где закреплено право ребенка на образование; «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности», Кодекс «О браке (супружестве) и семье» (регулирует семейные правоотношения), «О статусе Назарбаев Университет», «Назарбаев Интеллектуальные школы» и «Назарбаев Фонд» (для НИШ) и др.

Государством разработаны различные типовые положения, подзаконные акты, определяющие и регулирующие деятельность школы: Типовое положение об организациях образования соответствующих типов, Типовые штаты работников гос. организаций образования, Типовые правила деятельности по видам общеобразовательных организаций (начального, основного среднего и общего среднего образования), типовых правил деятельности видов специализированных организаций образования, и другие типовые документы.

Кроме того, мы уже говорили о Государственных программах развития образования, кото-

рые разрабатываются Министерством образования и науки РК на 5-10 лет. Как стратегические документы они определяют приоритеты развития образования в целом, и государственной школьной политики в частности. Большую роль при реформах играют Концепции, утвержденные Правительством РК. Например, переход к 12-летнему среднему образованию описывается соответствующей Концепцией.

Большой толчок в обновлении подходов к нравственно-духовному воспитанию будущего поколения придала Программа нравственно-духовного образования «Самопознание». Благодаря ей внедрен с 1 по 12 класс междисциплинарный предмет «Самопознание». Миссия предмета очень высокая – воспитание нравственности и духовности школьника – гражданина Казахстана. И в новых условиях обновления содержания образования – формирование социальных и эмоциональных навыков современного школьника (в соответствии с приоритетами ОЭСР-2030).

Здесь же мы включили и другие концепции, влияющие на развитие школьного образования в Казахстане, например, Концепция инклюзивного образования. Содержание образования в РК отражено в Государственных стандартах

образования: ГОСО начального образования, ГОСО общего среднего образования и учебных планах.

На уровне конкретной школы политика определяется Уставом школы, Правилами поведения в школе, Положением о попечительском совете, о педсовете, учебными планами, где помимо предметов ГОСО включен вариативный компонент школы, учебные графики и планы работы школы и другие документы. В настоящее время в некоторых школах разработаны документы – правила – политики школы. Помимо отражения уровней школьной политики в доку-

ментах РК, мы попробывали систематизировать имеющиеся документы школьных политик с разработанной нами теоретической структурой (рисунок 5). Фактически выстроенная структура продолжает, детализирует предыдущие рисунки 3-4.

Мы рассмотрели разработанные и действующие политики конкретных школ Казахстана – Международной школы «Мирас» и «Назарбаев интеллектуальной школы». Зафиксированы в научном обороте дисциплинарная, академическая, языковая, оценочная политики (таблица) [26-27].

Таблица 1 – Документы школьной политики Международной школы «Мирас» и «Назарбаев интеллектуальной школы»

Международная школа «Мирас»	Назарбаев интеллектуальная школа
Направления школьной политики	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Дисциплинарная политика 2. Языковая политика школы 3. Политика академической честности по дипломной программе 4. Школьная политика оценивания 5. Политика перевода студентов 6. Политика по домашним заданиям 7. Политика и процедура приема в школу 8. Политика разработки учебных программ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Политики Хорошего поведения 2. Языковая политика 3. Политика Академической честности 4. Политика оценивания учебных достижений учащихся

Рисунок 5 – Структура школьной политики и документы РК

Школьные политики разработаны как правила-механизмы, регламентирующие взаимодействие субъектов образовательной деятельности школы. Они созданы для транспарентности (прозрачности) школьных правил и реализуют принцип демократизации школ. Фактически мы можем констатировать следование обоим школам английским традициям регламентации правил учреждения/организации. Некоторые из правил фактически дублируют положения уставов государственных школ. Однако, с юридической точки зрения, администрация школы не может демонстрировать полный текст правоустанавливающего документа. Поэтому и разработаны данные правила – политики школ.

В настоящее время, в связи с диверсификацией типов школ происходит процесс самоопределения школьных политик внутри организаций. Школьная политика организации образования начинается с осознания традиций самой школы, ее истории, привнесения и трансляции лучшего опыта в современность. Но, конечно, она нацелена на улучшение настоящего положения дел в школе и на прогнозирование развития в будущем. Ребенок проводит в школе 12 лет. Поэтому прогностическая функция школьной политики важна, она помогает стратегически заглянуть в будущее.

Дискуссия. Предлагаемые рекомендации

Наша позиция – формирование школьной политики организации образования – добровольный процесс. Если школа имеет потребность в самостоятельном регулировании траектории своего развития, имеет потенциал (кадровый, финансовый, методический и др.) и научные силы для выявления своих преимуществ, традиций, самоопределения своего мощного дальнейшего развития, то школа может сформулировать свою политику.

На основе проведенного исследования для дальнейшего развития школьной политики Казахстана в условиях глобализационных процессов мы предлагаем следующие рекомендации:

– в условиях реформирования образования и внедрения 12-летнего среднего образования необходимо более четкое фиксирование и определение государственной школьной политики Республики Казахстан. Такое фиксирование возможно как в качестве конкретного общего документа, или в качестве разъяснительных общих статей в государственных средствах информации должностного лица министерства;

– формирование механизмов оценки школьной политики, рассматривая школьную политику как отдельный сектор в рамках государственной образовательной политики;

– в структуре государственной школьной политики могут быть определены стратегические цели, принципы развития современной казахстанской школы, в том числе направленные на повышение качества образования, ее конкурентоспособности и устойчивости системы; могут быть обозначены вектора-стратегии развития, направленные на диверсификацию школьного образования, демократизацию ее развития, усиления школьного самоуправления, внедрения подушевого финансирования, развития кадрового потенциала, сохранения лучших традиций школьного образования. Причем от общего стратегического выстроения принципы могут быть дифференцированы на академическое/учебное, методическое, воспитательное направление школьной политики, развитие кадров;

– в государственной школьной политике может быть отражен отрегулированный механизм согласования интересов субъектов образования – государства и общества, школ и попечительских советов, школ и управлений образования акиматов, профессиональных организаций и сообществ;

– необходимо дополнительное самоопределение традиций школьного образования Казахстана, сохранение ее самобытности и особенностей в условиях мощного реформирования среднего образования;

– для формулирования воспитательной политики на государственном и школьном уровне следует использовать этнопедагогические основы воспитания, Программу нравственно-духовного образования «Самопознания», национальную идею «Мәңгілік ел», программу духовной модернизации казахстанского общества;

– в качестве методических пособий могут быть предложены рекомендательные документы для школ по направлениям политик (на основе обобщения передового опыта школ «Мирас» и НИИШ):

– дисциплинарная политика / политика хорошего поведения;

– академическая / учебная политика;

– политика оценивания;

– политика международного сотрудничества (для международных школ) и др.;

– для развития школьной политики организации образования могут быть разработаны

механизмы стимулирования их создания через рейтинги школ и другие возможности;

– для развития кадровой политики на государственном и школьном уровне может быть использован переводой опыт НИШ и школы «Мирас»;

– Внедрение политики в школах, согласно исследованию Les Bell мен Howard Stevenson, может включать три этапа: организационный, разъяснительный и этап реализации. Первый этап включает проведение SWOT-анализа и других видов анализа для определения начальной позиции, традиций школы, ее конкурентных преимуществ, перспектив развития школы. На основе этого определяются миссия и цель развития школы.

Администрацией школы выстраивается логическое лаконичное содержание политики школы в виде документов. На втором этапе проводится обсуждение и разъяснение школьной политики для учеников, родителей, учителей, уточнение правил и идей. Третий этап связан с реализацией школьной политики через учебный и воспитательный процессы школы, развитие школьной среды;

– в качестве информационной поддержки возможно создание сайта пропаганды лучших школьных традиций казахстанских школ.

Заключение

Школьная политика Казахстана определяется в двух уровнях реализации и развития: государственная школьная политика и школьная политика организации образования. Школьная политика учреждения определяется государственной школьной политикой и преломляется в соответствии с особенностями типа конкретной школы. Структура школьной политики определяется элементами кадровой политики, учебной и методической политики, воспитательной политики, дистрибутивной и ресурсной политики. На уровне государственной школьной политики дополнительно выделены «Общие стратегии и приоритеты развития школьного образования». На уровне политики конкретной школы – «Традиции школы и стратегии и направления развития конкретной школы» с учетом специфики школы. Внедрение школьной политики включает три этапа: организационный, разъяснительный и этап реализации.

Литература

- 1 Нуртазина Р.А. Образовательная политика Республики Казахстан в условиях глобализации: Дисс. ... докт. полит. наук. по специальности 230002. – Алматы, 2005. – 277 с.
- 2 Нурмагамбетов А.А. Образовательная политика Республики Казахстан в контексте трансформации системы высшего образования – Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 367 с.
- 3 Құсайынов А.К., Булатбаева А.А. Білім беру саясаты: салыстырмалы талдау: монография. – Алматы: «ROND & A» баспасы, 2009. – 116 б.
- 4 Игибаева А.К. Қазақстандағы білім беру жүйесінің даму тенденциясы мен бастамасы (XIX – XX ғасырдың аяғы): автореферат. дис. ... д-р пед. Ғылым: 13.00.01. – Алматы, 2007. – 45 б.
- 5 Мынбаева А.К., Таубаева Ш.Т., Булатбаева А.А. Образовательная политика: теории и концепции, тенденции стратегии развития. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 227 с.
- 6 Тажибаев Т.Т. Педагогическая мысль в Казахстане во второй половине 19 века. – Алматы: Казахстан, 1965.
- 7 Сембаев А. И. История развития советской школы в Казахстане. – Алматы: Казахское гос. учебно-педогог. изд-во, 1962.
- 8 Храпченков Г.М. История школы и педагогические мысли Казахстана: Учебное пособие / ун-т “Кайнар”. – Алматы, 1998. – 168 с.
- 9 Калиев С., Имашева А. История и теоретические основы казахской этнопедагогике: учебное пособие. – Алматы: КазГосЖенПУ, 2009. – 224 с.
- 10 Кунантаева К.К. Развитие народного образования в Казахстане (1917-1990 гг.). – Алматы: РИК, 1997. – 183 с.
- 11 Ильясова А.Н. История становления и развития педагогической науки Казахстана (1917-1988 гг.): 13.00.01 автореферат. – Алма-Ата, 1989. – 23 с.
- 12 Зуева Л.И. Развитие общеобразовательной школы в Казахстане в 1991-2001 гг. // Вестник КарГУ. Серия «История. Философия». – 2004. – №4.
- 13 Зуева Л.И. Этапы развития школьной системы образования Республики Казахстан: анализ моделей обучения и проблемные области в методологии дидактики // Вестник КарГУ. Серия «История. Философия». – 2013. – №4 (72). – С. 8-15.
- 14 Жаманбаев К.Ж. Высшая школа в Казахстане. – Алма-Ата: Казахстан, 1972. – 184 с.
- 15 Жуламанов К.Д. Высшая школа в Средней Азии и Казахстане. – Алма-Ата, 1981. – 120 с.
- 16 Ахметова Г.К. Система повышения квалификации педагогических кадров в Республике Казахстан: стратегия обновления: монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 212 с.

- 17 Днепров Э.Д. Образование и политика. Новейшая политическая история российского образования. Том 1. – М., 2006. – 100 с.
- 18 Константинов Н. А. Школьная политика в колониальных странах (XIX-XX вв.). – М.: Учпедгиз, 1948 – 336 с.
- 19 Чернышев Г.С. Государственная политика в сфере школьного образования России: история, опыт, проблемы. – Воронеж, 2001.– 6,7 п.л.
- 20 Leash Shiota. NSBA: School Board Policies. State Universtiy: National School Boards Association. – 2016.
- 21 Школьная политика и школа в странах капитализма / под ред. З. А. Мальковой. – М.: Педагогика, 1976. – 159 с.
- 22 Днепров Э. Д. Школьная политика: содержание понятия и аспекты изучения (на материалах дореволюционной России) // Сб. научных трудов «Школа России накануне и в период революции 1905–1907 гг.». – М., 1985. – 220 с.
- 23 Reagan T. Language, education and ideology: Mapping the linguistic landscape of U.S. schools. Westport, CT: Praeger., 2002.
- 24 Les Bell, Howard Stevenson. Education Policy: Process, Themes and Impact. – LONDON AND NEW YORK: Routledge Taylor & Francis Group. – 2006. – P. 201
- 25 Ельбаева З. Қазақстан және Оңтүстік Корея мемлекеттеріндегі мектептік саясаттың дамуы: салыстырмалы аспект: дисс.... доктора PhD 6D010300 – Педагогика және психология. – Алматы, 2017.
- 26 Дисциплинарная политика //Международная школа Мирас-Алматы, Разработано в 2005. Пересмотрено в 2007, 2009, 2011, 2014, следующая редакция в 2016. – Алматы, 2016.
- 27 Политика хорошего поведения// Назарбаев Интеллектуальная школа. – Астана, 2014 // Режим доступа. Дата доступа 12.12.2016.
<http://nisa.edu.kz/index.php/ru/11-2014-02-19-10-03-10/41-2014-03-22-19-53-48>

References

- Nurtazina, R.A. (2005). The educational policy of the Republic of Kazakhstan in the context of globalization (Doctoral dissertation). Diss. ... Doctr.polit.nauk. on specialty 23.00.02. Almaty, 277.
- Nurmagambetov, A.A. (2002). Educational Policy of the Republic of Kazakhstan in the Context of Transformation of the Higher Education System [Monograph]. Almaty: Kazakh University. 367.
- Kusainov, A.K., Bulatbayeva, A.A. (2009). Educational policy: comparative analysis [Monograph]. Almaty: “ROND & A”, 116.
- Igibaeva, A.K. (2007). Қазақстандағы білім таке жүйесінің lady’s tendencies men bastamasy (XIX - XX ғасырдың аяғы): (Doctoral dissertation)... Dr. ped.sciences: 13.00.01. Almaty, 45.
- Mynbayeva, A.K., Taubaeva, Sh.T., Bulatbaeva, A.A., Anarbek, N. (2014). Educational policy: theories and concepts, the trends of the development strategy [Monograph]. Almaty: Kazakh University. 227.
- Tazhibayev, T.T. (1965). Pedagogical thought in Kazakhstan in the second half of the 19th century [Monograph]. Almaty: Kazakhstan.
- Sembaev, A.I. (1962). History of the development of the Soviet school in Kazakhstan. Almaty, RIK.
- Khrapchenkov, G.M. (1998). History of the school and the pedagogical thoughts of Kazakhstan. Almaty, Univ. “Kaynar”, 168.
- Kaliev, S. & Imasheva, A. (2009). History and theoretical bases of the Kazakh ethno-pedagogy: a textbook. Almaty: KazGosZhenPU, 224.
- Kunantayeva, K.K. (1997). Development of public education in Kazakhstan (1917-1990). - Almaty: RIK, 183.
- Pyasova, A.N. (1989). The history of formation and development of the pedagogical science of Kazakhstan (1917-1988). (Doctoral dissertation) Diss... 13.00.01. Alma-Ata. 23.
- Zueva, L.I. (2004). Development of the general education school in Kazakhstan in 1991-2001. Bulletin of the Karaganda State University. Series “History. Philosophy”, 4.
- Zueva, LI. (2013). The stages of the development of the school system of education in the Republic of Kazakhstan: the analysis of teaching models and problem areas in the methodology of didactics. Vestnik of the Karaganda State University. Series “History. Philosophy”. 4 (72). 8-15.
- Zhamanbaev, K.Zh. (1972). High school in Kazakhstan. Alma-Ata: Kazakhstan, 184.
- Zhulamanov, K.D. (1981). High school in Central Asia and Kazakhstan. Alma-Ata, 120.
- Akhmetova, G.K. (2016). System of professional development of pedagogical personnel in the Republic of Kazakhstan: updating strategy [Monograph]. Almaty: Kazakh University, 212.
- Dneprov E.D. (2006). Education and politics. The newest political history of Russian education. V.1. Moscow, 100.
- Konstantinov, N.A. (1948). School politics in the colonial countries (XIX-XX centuries).- Moscow: Uchpedgiz (Leningrad: Type., “The Yard”), 336.
- Chernyshev G.S. (2001). State policy in the sphere of school education in Russia: history, experience, problems. Voronezh.
- Leash Shiota (). NSBA: School Board Policies. State Universtiy: National School Boards Association. Butler University.
- Malkova, Z.A. (ed.). (1976). School Policy and School in Capitalist Countries. Moscow: Pedagogy, 159. In Russian.
- Dneprov, E.D. (1985). School policy: the content of the concept and aspects of the study (on the materials of pre-revolutionary Russia). Sb. scientific works “School of Russia on the eve and during the revolution of 1905-1907.” Moscow, 220.
- Reagan, T. (2002). Language, education and ideology: Mapping the linguistic landscape of U.S. schools. Westport, CT: Praeger.
- Les Bell, Stevenson H. (2006). Education Policy: Process, Themes and Impact. LONDON AND NEW YORK: Routledge Taylor & Francis Group, 201.

Elbaeva Z. (2017). Development of school policy in Kazakhstan and South Korea: comparative aspect (Doctoral dissertation). Doctor PhD 6D010300 - Pedagogy and Psychology. Almaty.

Discipline Policy (2016). Miras-Almaty International School, Developed in 2005, Revised in 2007, 2009, 2011, 2014, next revision in 2016. Almaty.

The policy of good behavior (2014). Nazarbayev Intellectual School. Astana. Retrieved from <http://nisa.edu.kz/index.php/en/11-2014-02-19-10-03-10/41-2014-03-22-19-53-48>

2-бөлім
**МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЙЫНДАУДАҒЫ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕР**

Раздел 2
**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ
СПЕЦИАЛИСТОВ**

Section 2
**PSYCHOLOGICAL and PEDAGOGICAL
PROBLEMS OF PROFESSIONAL
EDUCATION**

Kudysheva A.A.¹, Temirgalinova A.K.²,

¹d. ped. s., professor, head of chair of psychology and pedagogy

²Phd of chair “Psychology of Education”, e-mail: Assolalieparusa@mail.ru

S. Toraigyrov Pavlodar State University, Kazakhstan, Pavlodar

FORMATION OF ETHNO-CULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS, THE FUTURE SPECIALISTS OF KAZAKHSTAN

This article discloses the concept of “Ethno-cultural education”. The modern world is characterized by the growing processes of globalization. However, along with this, there is a clear tendency towards national-cultural identification, aspiration of the people to preserve their identity and uniqueness. In world science, this phenomenon is seen as an ethnic renaissance, putting forward new demands for education. The article reveals the tasks and principles of ethnocultural education. The tasks include the formation of cultural values of people living on the territory of Kazakhstan, positive value orientations of the development of the culture of Kazakhstan, the formation of a culture of interethnic communication. The principles include: openness and respect for the national traditions of the peoples of Kazakhstan, the values of the Kazakh people, readiness for the dialogue, etc. The article concludes with practical recommendations on the formation of the ethno-cultural competence of Kazakhstan’s future specialists.

Ethno-oriented forms of extracurricular work with students include: 1) socially-oriented forms (“round tables”, conferences, meetings with representatives of various ethnic diasporas, historians, ethnographers, cultural figures, celebration of memorable dates of historical significance, anniversaries of outstanding figures of culture, literature, science and folk heroes); 2) cognitive forms (local history and ethnographic excursions, hiking, cultural days and festivals, oral journals, quizzes, theme nights, museum activities, exhibitions); 3) practice-oriented forms (trainings, organizational and activity games); 4) entertainment forms (evening events, public holidays, “Hangouts”, “Fair”, folklore concerts and theater performances, competitions in national sports and folk games, competitions for connoisseurs of folk customs, national cuisine, traditional crafts, etc).

Key words: students, future specialist, personality development, culture, interaction of cultures, ethno-cultural competence, ethnos.

Кудышева А.А.¹, Темиргалинова А.К.²

¹пед.ғ.к., профессор, «Психология және педагогика» кафедрасының меңгерушісі,

²«Психология және педагогика» кафедрасының PhD докторанты, e-mail: Assolalieparusa@mail.ru

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,

Қазақстан, Павлодар қ.

Қазақстанның болашақ мамандары – студенттердің этномәдени құзыреттіліктерін қалыптастыру

Аталмыш мақалада «Этномәдени білім» түсігінің мағынасы ашылған. Ол қазіргі әлемдік жаһандану үрдісімен сипатталады, сол сияқты халықтардың ұлттық-мәдени бірегейлігін, өзгешелегін сақтауға тырысады. Әлемдік ғылымда бұл құбылыс этникалық жаңғыру ретінде қарастырылады. Мақалада этномәдени білімнің міндеттері мен ұстанымдары туралы айтылады. Міндеттерге Қазақстан аумағында тұратын адамдардың мәдени құндылықтарын қалыптастыру, Қазақстанның оңтайлы мәдениетін дамыту, этникааралық байланыс мәдениетін қалыптастыру жатады. Ұстанымдарға: Қазақстан халықтарының ұлттық дәстүрлеріне, қазақстандық халықтың құндылықтарына, диалогтылығына және т.б. құрметпен қарау жатады. Мақаланың қорытындысында Қазақстанның болашақ мамандарының этномәдени құзыреттілігін қалыптастырудың ұсыныстары берілген.

Студенттермен жүргізілетін сабақтан тыс жұмыстардың этникалық түрлері 1) әлеуметтік бағытталған түрлерін: (дөңгелек үстелдер, конференциялар, әртүрлі этникалық диаспоралардың өкілдерімен, тарихшылармен, этнографтармен, мәдениет қайраткерлерімен кездесу, тарихи маңызды күндерді, өнер қайраткерлерінің, әдебиет, ғылым және халық батырларының мерейтойларын атап өту; 2) когнитивтік түрлерін: жергілікті тарих және этнографиялық саяхаттар, мәдени күндер мен фестивальдар, ауызша журналдар, викториналар, тақырыптық кештер, мұражайлық іс-шаралар, көрмелер; 3) практикаға бағытталған түрлерін: (тренингтер, ұйымдастырушылық және ойындық ойындар); 4) көңіл көтерушілік түрлерін: (кешкі іс-шаралар, мерекелік күндер, «Hangouts», «Fair», фольклорлық концерттер және театрландырылған қойылымдар, ұлттық және спорттық ойындар сайысы, халықтық дәстүрлердің, ұлттық тағамдардың, дәстүрлік кәсіптердің білгірлері және т.б. сайыстарды) қамтиды.

Түйін сөздер: студенттер, болашақ маман, тұлғаның дамуы, мәдениет, мәдениеттердің өзара байланысы, этномәдени құзыреттілік, этнос.

Кудышева А.А.¹, Темиргалинова А.К.²

¹к.п.н., профессор, заведующий кафедрой «Психология и педагогика»

²докторант PhD кафедры «Психология и педагогика», e-mail: Assolalierarusa@mail.ru

Павлодарский государственный университет им. С. Торайгырова,
Казахстан, г. Павлодар

Формирование этнокультурной компетентности студентов – будущих специалистов Казахстана

В статье раскрыто понятие «этнокультурное образование». Современный мир характеризуется набирающими силу процессами глобализации. Однако наряду с этим очевидна тенденция к национально-культурной идентификации, стремление народов сохранить свою самобытность и уникальность. В мировой науке данное явление рассматривается как этническое возрождение, выдвигающее новые требования перед образованием.

В статье раскрыты задачи и принципы этнокультурного образования. В задачи включены формирование культурных ценностей людей, проживающих на территории Казахстана, позитивных ценностных ориентаций развития культуры Казахстана, формирования культуры межэтнического общения. К принципам отнесены: открытости и уважения к национальным традициям народов Казахстана, ценностям казахстанского народа, диалогичности и др. В заключении статьи приведены практические рекомендации по формированию этнокультурной компетенции будущих специалистов Казахстана.

Этноориентированные формы внеучебной работы со студентами включают: 1) социально ориентированные формы («круглые столы», конференции, встречи с представителями разных этнических диаспор, историков, этнографов, деятелей культуры, празднование памятных дат исторического значения, юбилеи выдающихся деятели культуры, литературы, науки и народных героев); 2) когнитивные формы (местная история и этнографические экскурсии, походы, культурные дни и фестивали, устные журналы, викторины, тематические вечера, музейные мероприятия, выставки); 3) практико-ориентированные формы (тренинги, организационные и игровые игры); 4) развлекательные формы (вечерние мероприятия, праздничные дни, «Hangouts», «Fair», фольклорные концерты и театральные представления, конкурсы в национальных спортивных и народных играх, конкурсы для знатоков народных обычаев, национальная кухня, традиционные ремесла и др.).

Ключевые слова: студент, будущий специалист, развитие личности, культура, взаимодействие культур, этнос.

Introduction

At present, in the globalizing world, and in particular in the Republic of Kazakhstan, the problem of the establishment and formation of ethno-cultural competence among university students is gaining a deeper meaning.

The history of each nation, the content of which is reflected by language, folklore, ethnic symbols, traditions, customs, spiritual and moral values up to the present time has been forming the best univer-

sal human values and qualities. An important part of the multidimensional process of the development of personality in a multicultural society is the process of the formation of ethno-cultural competences, namely the transfer of cultural values, traditions, social norms of the ethnos which one represents and in which one lives as an inseparable part of the multidimensional process.

The use of the values of ethnoculture of a certain ethnos makes it possible to influence the social, spiritual, moral and physical development of modern youth.

Ethno-cultural identity of the people is formed as a result of knowledge of the events of their history, culture, loyalty to the established spiritual values, veneration of national heroes. It is formed in the process of free and voluntary life creating of the nation.

The Republic of Kazakhstan is distinguished not only by its vast expanses, rich history and culture, but also by the ethnic and religious diversity of its population. Representatives of more than 100 ethnicities and all world confessions make up the multinational Kazakh nation. In this connection, the need has arisen to strengthen the process of forming the ethno-cultural competence of future specialists of the country in the environment of integration into the world educational space. And therefore this topic is more relevant than ever.

This work makes a new contribution because it addresses the problem of dialogue of cultures at the intersection of pedagogy and cultural studies. In the conceptual plan, the characterization of the phenomenon of ethno-cultural competence as a pedagogical category should be considered as a new one, which we examined through the prism of the essence of the phenomenon, its content, purpose, mechanisms and forms of its formation, efficiency and effectiveness criteria. We have determined that ethno-cultural competence as an integrative property of the individual, manifested in objective representations, knowledge of ethnic cultures, skills, habits and behaviors that promote effective interethnic understanding and interaction, is formed in the course of polyethnic education, the condition for the realization of which is the polyethnic environment of the university.

The novelty of the research and the results of the work lies in the aggregate of fundamental ideas and provisions on education, culture, and personality, according to which the task of all education is the transformation of the natural man into a cultural one. The paper outlines ways of intensifying this process in the theory and practice of pedagogical education: actualization of the ethno-cultural orientation, including ethno-pedagogical and multicultural training in their harmonious relationship; the development of ethno-cultural knowledge and the corresponding group of skills, abilities, personal qualities, etc.

Materials and methods of research

Theories of professional formation and self-education of future specialists are revealed in the works of V.I. Andreev, V.B. Arutykin, E.V. Golovnev, S.B. Elkanov, N.S. Kopeina, V.A. Kulko, S.V. Kulnevich,

N.V. Kukharev, Sh.M. Mukhtarova, O.Yu. Petrova, P.E. Ryzhenkov et al.

According to the Kazakh scientist Z.B. Kabylbekov, the idea of the formation of a multicultural personality always took place in the Kazakh folk pedagogy. Another scientist of the Republic of Kazakhstan, Zh. Zh. Nauryzbai believes that the issues of multicultural education in the sphere of higher education are relevant today.

Ethnocultural education is an education aimed at preserving the ethno-cultural identity of a person by associating with one's native language and culture while simultaneously absorbing the values of world culture.

Raising the ethno-cultural competence in the students of the university, as future specialists of the country is not an easy task, but it is feasible. Formation of ethno-cultural competence is carried out by teachers during the college years for a reason, because at this age all skills, abilities and knowledge are formed not only professional but also in the field of culture.

Literature review

During the years of independence of the Republic of Kazakhstan, an education system has developed being largely in line with world standards. The state needs thinking people with an active life position, able to defend their point of view in a civilized way. The task of a higher educational institution is the preparation of a future specialist, a citizen belonging to a certain culture of their own ethnos and to the culture of the ethnos not only of this country, but of the world. The process of forming a tolerant personality in a multiethnic educational environment is studied by a number of scientists (V.N. Gurov, B.Z. Vulfov, V.N. Galyapin, etc. 2004: 240). In this regard, it is necessary to disclose the concept of "ethno-cultural competence". "Ethnocultural competence is a feature of a personality, expressed in the presence of a set of objective ideas and knowledge about an ethnic culture, carried out through skills, abilities and models of behavior that allow effective interethnic understanding and interaction" (Poshtareva, T. V., 2005: 35-42) [2].

"Ethnocultural competence is the degree of person's manifestation of knowledge, skills and abilities that allow them to properly assess the specifics and conditions of interaction, relationships with representatives of other ethnic communities, and find adequate forms of cooperation with them in order to maintain an atmosphere of harmony and mutual trust" (Alipkhanova, F. N., 2009: 21-25) [3].

The general principles of the efforts of educational institutions for the development of the system of ethno-cultural education in the Republic of Kazakhstan are:

openness of the national education system, built on the dialogue of cultures;

consideration of the specific processes in Kazakhstan for inter and intra-ethnic integration, ethno-cultural characteristics of each people and ethnic groups;

education of respect and interest in national values and features of Kazakhstan, language, way of life, traditions, faith, national culture;

the formation of the ability to adapt to a multicultural and multiethnic environment (Levchenko T. A., Ageeva L.E., Agranovich E.N. 2013: 3) [4].

Ethno-cultural education in the field of training specialists plays a huge role. The future specialist is the bearer of the culture of society, so he must be an ethnocultural individual, with personal qualities that will be: tact, tolerance, openness, goodwill, responsiveness. Such a person should be aware of oneself as a representative of several cultural groups at the same time. Improving the education of the Republic of Kazakhstan provides for the inclusion in the curricula of such areas of pedagogical activity as the education of students' interest and respect for the cultures of the peoples of the country, the achievement of an understanding of the general and specific in these cultures, the development of the skills of a systematic approach to the study of world processes, the education of recognition as equal and equivalent different points of view on events and phenomena. The tasks of ethnocultural education of future specialists include:

– formation of ideas about the culture and cultural diversity of the country;

– introduction to the cultural values of the people living in Kazakhstan, the formation of positive values of orientations towards the Kazakhstan's culture;

– development of skills and abilities of productive interaction with representatives of different cultures;

– formation of a culture of interethnic communication;

– formation of ethno-cultural competence in the field of professional activity (Levchenko T. A., Ageeva L.E., Agranovich E.N. 2013:4).

The content of multicultural education in the Republic of Kazakhstan is multifaceted and differs by a high degree of discipline overlapping, which makes it possible to consider the problems of ethnocultural education as part of the academic

disciplines of the humanities, the natural sciences, the artistic and aesthetic courses as well as special courses in the history and culture of individual peoples and various educational activities. At universities of the Republic of Kazakhstan an ethnocultural education of future specialists forms an integral part.

The transition to the culturological paradigm of education, the introduction of national and regional aspects into its structure, the consideration of the specifics and capabilities of a particular university, etc., entails changes in the entire system of training of future specialists of the country. In any specialty, the criterion of professional training of a specialist coming first is competence, which determines the objective readiness for the full implementation of specialists of their functions, subjective readiness for continuous self-education in a rapidly changing reality (Koroleva, G. 2011:6) [5].

A particular feature of the Republic of Kazakhstan is that it has historically evolved and continues to exist as a multinational state. And this has always been leaving its imprint on the socio-economic, political and, of course, the cultural life of society. A significant part of the regions of the Republic of Kazakhstan unites representatives of different nationalities, where Russians, Kabardians, Bashkirs, Chuvashes, Azerbaijanis and other peoples live along with Kazakhs. Such interweaving of peoples poses for the modern university challenging tasks of developing friendly, humanistic, interethnic relations among students (Nesterenko, A. V, 2001:36) [6]. The future specialist should be ready to accept the idea of multiculturalism and respectful attitude to all ethnic units and their cultures. The process of formation of ethno-cultural competence of future specialists of the country is one of the important components of professional competence (Fedorova, S. N., 2006:34) [7].

This reflects the philosophical aspect of the content of ethnoculture, which attracted the attention of many outstanding thinkers. As early as the beginning of the twentieth century, Leo Tolstoy, in his article "On Education," written in 1909, named the ethnography of his and other peoples, along with religion and morality, among the priorities in education (Konovalova, L. V., 2000:12) [8].

In the modern age of universal computerization, it is more than surprising that, following ethnography, the great thinker put history, mathematics, physics and other sciences. He stressed that without these subjects, education becomes a set of random information. It is necessary to note that the professional competence of any specialist cannot be

sufficiently complete if it does not contain such an important component as ethno-cultural competence. At present, the importance of the ethnographic component in upbringing and education, which underlies the regional educational system, is being actively discussed among university educators. This is due to a number of reasons. On the one hand, there is a positive tendency to restore all ties in understanding the spiritual history of the peoples inhabiting the Republic of Kazakhstan. On the other hand, the internal factor of development of the system of sciences exploring ethnic problems plays an important role: ethnology as a fundamental science about the forms of life of ethnoses, associated with it traditional ethnography, ethnolinguistics, ethnopsychology, folklore, and new sciences being in the process of formation such as ethnopedagogy, ethnoculturology, ethnosociology, and so on.

It is impossible to carry out ethno-cultural education without a clear understanding of the common terms of dynamically developing related sciences. For example: the term ethnoculture appeared as a verbal variation of the term ethnic culture. It became widespread in the late 20th century. It is actively used instead of terms folklore, folk culture, ethnic culture. These concepts are close, but not identical. Folklore is a subsystem of ethnoculture. The term ethnoculture focuses attention on the ethnic component, in the concept of folk culture – on the social. Given the analysis of literature, ethnoculture is a combination of traditional values, attitudes and behavioral features embodied in the material and spiritual life of an ethnos. In addition, there was a need to formulate a definition that is essential for understanding ethno-cultural education. Ethnocultural education is a holistic process of studying and practical mastering of the values of people's culture, which grows into the culture of the ethnos and enters the system of world culture, the process of formation, socialization, upbringing of an individual based on ethno-cultural traditions. Ethnocultural education in the Kazakh aspect relies on the traditional culture of the Kazakh people in the context of interrelations with the cultures of the peoples inhabiting our country living in the polyethnic space of the Republic of Kazakhstan. The second problem, which has a great importance in the process of formation of ethno-cultural competence, is the search for techniques and technologies that facilitate the mastering of many-sided and complex phenomena for theoretical consideration. The composition of ethnoculture is the question of a big difficulty for students. The analysis of ethnological and cultural literature allowed to

create a certain structure of ethnoculture. Each link of this model is aimed at the formation of a certain quality of personality and as a whole forms ethno-cultural competence of the individual. The structural model of ethnoculture can enter the teaching process of a wide range of disciplines: culturology, ethnopedagogy, ethnology, special courses, etc. Its use activates deep understanding and memorization of the essence of the phenomenon being studied. In the process of learning, diverse ethno-cultural information is compared and included in the flow of development of world culture. All this contributes to the formation of a healthy sense of patriotism among students, a love of homeland culture in relation to understanding and respect for the cultures of other peoples, which is a condition for the formation of ethno-cultural competence of future specialists of the country.

“A student (from the Latin students – hard working, engaged) is a person studying at college, in some countries also at secondary schools” (Student – Wikipedia) [9]. Students are the future specialists of a country of different specialties, be it a power engineer, a doctor, an economist or a teacher, they must be competent in the ethnocultural sense. Since regardless of his specialty, a person in the future will always face people, not only his of nationality, but also any other.

Ethno-cultural competence must be educated in students in parallel with professional training. The student must gain multifaceted development.

If young people are brought up in the spirit of tolerance, ethno-cultural competence, they will live in peace and harmony with other peoples and ethnic groups living in the same territory.

We focus on the dialogue of cultures. The problems of the dialogue were dealt with by ancient Greek philosophers – sophists, Socrates, Plato, Aristotle, philosophers of the Hellenistic era. And also such scientists as M.M. Bakhtin, K. Levi-Strauss, G. Hershkovets, G. Gachev, S. Artanovsky, S. Arutyunov, B. Yerasov, L. Ionin, N. Ikonnikova, and others.

“The methodology of interaction between cultures, in particular, the dialogue of cultures, was developed in the works of M. Bakhtin. This Dialogue according to M. Bakhtin is a mutual understanding of those participating in this process, and at the same time preserving their opinion and preserving the distance (their place). Dialogue is development, interaction. Dialogue is an indicator of the overall culture of society. According to M. Bakhtin, each culture lives by the questioning of another culture, and great phenomena in culture are born only through the dialogue of different cultures, at the point of their

intersection. The ability of one culture to master the achievements of another is one of the sources of its life activity. Imitation of another's culture or rejection of it should give way to dialogue. For both sides, the dialogue between the two cultures can be fruitful" (Quote of M. Matveeva, 2010) [10].

The basis of ethnocultural competence of the future specialist is the values of material and spiritual ethnoculture: the traditions of popular pedagogy, applied art, folklore, folk music, etiquette, memorable dates and historical events.

The system of development of the ethno-cultural competence of students includes: acquaintance with the traditional "culture of life support", the formation of ethno-cultural values in the course of educational activities, the continuity of the people's pedagogical culture in the process of designing and implementing educational activities.

The content of the work on the formation of the ethno-cultural competence of students assumes general cultural training (philosophical, cultural, sociological knowledge of the universal connection of events and phenomena, the laws of the development of society, peoples and nationalities, socialization features, etc.), psychological and pedagogical training (knowledge of the methodology of ethno-pedagogy, mental characteristics of personality development, etc.), methodological training (knowledge of the forms, methods and means of carrying out ethnocultural research).

"A foreign culture reveals itself more fully and deeper in the eyes of another culture (but not in its entirety, because other cultures will come to see and understand even more). One meaning reveals its depths, meeting and touching another, alien meaning: a kind of dialogue begins between them, which overcomes the isolation and one-sidedness of these meanings, these cultures. We are putting new questions to a foreign culture, which it did not put to itself, we are looking for an answer to these questions in it, and another culture answers us, opening up to us new sides, new semantic depths" (Bakhtin, M. M., 1979: 334-335) [11, 12-16].

The student should study not only his native culture, but also the world culture. Only in this way will he be able to better understand his interlocutors with a different culture and faith.

Results and discussion

Recommendations on the formation of ethno-cultural competence:

1. Reflection in the educational material of humanistic ideas;

2. Use of languages, science, culture and art as means of forming ethno-cultural competence of students;

3. Combining the foundations of the national (native) and world cultures in the content of education;

4. The formation of a multicultural personality that recognizes itself as a citizen, who cares about preserving the integrity of his state, a citizen of the world, striving for dialogue and solidarity with all mankind;

5. Implementation of multi-ethnic education of students in the context of the cultural and educational life of the region.

Practical recommendations on the formation of ethno-cultural competence of students:

1) shaping the goal setting the requirements for the organization of the activity of the educational institution, its management, selection of content, forms and methods of forming the ethno-cultural competence of students and uniting them into an integral unity;

2) the existence of a scientific and methodological council and project teams in the structure of the management of an educational institution that develops the strategy and tactics of the process of forming the ethno-cultural competence of students;

3) the activities of support services for students, which contribute to successful adaptation in a multicultural, polyethnic environment;

4) availability of competent instructors in the field of intercultural interaction and organization of polyethnic education;

5) strengthening the national-regional components and the introduction of polyethnic (ethno-cultural) ones in the content of education;

6) use of ethno-oriented technologies;

7) broad social ties of the educational institution with the families of students, cultural and art institutions, public organizations (diasporas, cultural centers) [17-19].

Ethno-oriented forms of extracurricular work with students include: 1) socially-oriented forms ("round tables", conferences, meetings with representatives of various ethnic diasporas, historians, ethnographers, cultural figures, celebration of memorable dates of historical significance, anniversaries of outstanding figures of culture, literature, science and folk heroes); 2) cognitive forms (local history and ethnographic excursions, hiking, cultural days and festivals, oral journals, quizzes, theme nights, museum activities, exhibitions); 3) practice-oriented forms (trainings, organizational and activity games); 4) entertainment forms (evening events, public

holidays, “Hangouts”, “Fair”, folklore concerts and theater performances, competitions in national sports and folk games, competitions for connoisseurs of folk customs, national cuisine, traditional crafts, etc).

Conclusion

Only with a highly literate, highly qualified society that knows not only its culture, but also other cultures of the world, it is possible to build a bright future.

The main points and results contained in the work give grounds to believe that the goal and tasks assigned to the research are solved,

and the work has real theoretical and practical significance. The prospect of research activity implies the identification of the relationship of ethno-cultural training of students with other areas of vocational education with the aim of optimizing it. Also, the results of diagnostics showed that positive changes are observed in all indicators of ethnopsychological, socio-psychological characteristics and ethno-cultural competence of students, which, on the whole, confirms the effectiveness of the organizational pedagogical conditions used in the experiment aimed at forming the ethno-cultural competence of students. Thus, the research program has been completed within the scope of the tasks assigned.

References

- 1 Gurov V. N., Vulfov B. Z., Galyapina V.N. and others (2004) Formation of a tolerant personality in a polyethnic educational environment. Textbook. – M.: Pedagogical Society of Russia, – 240 p.
- 2 Poshtareva, T. V. Formation of ethnocultural competence // Pedagogy. – 2005. – No. 3. – P. 35-42.
- 3 Alipkhanova, F. N. Ethnocultural competence as a component of the teacher’s professional readiness // “Izvestiya DSPU”. Psychological and pedagogical sciences. – 2009. – No. 3. – P. 21-25.
- 4 Levchenko T. A., Ageeva L.E., Agranovich E.N. Ethnocultural competence of future teachers a textbook. – Almaty: Publishing house of “Kizdarun-ti”, 2013. – 232 p.
- 5 Koroleva, G. M. Development of ethno-cultural competence of teachers in the modern socio-cultural environment // Fundamental research. – 2011. – No. 8 – P. 280-283.
- 6 Nesterenko, A. V. Spiritual and moral development of personality on the basis of Russian traditional culture in modern socio-cultural conditions: Dissertation of Candidate of pedagogic sciences. – M., 2001.
- 7 Fedorova, S. N. Formation of ethno-cultural competence of future teachers: Abstract of Doctor of pedagogic sciences – M., 2006. – 34 p.
- 8 Konovalova, L. V. Teacher in a multinational region: Special course program and methodological recommendations for students and young teachers. – Stavropol: Publishing House of the SSU, 2000. – 12 p.
- 9 Student – Wikipedia // Electronic resource: [[https://ru.wikipedia.org/wiki/ Student.](https://ru.wikipedia.org/wiki/Student)]
- 10 Quote of M. Matveeva. Dialogue of Cultures in English-Language Prose of Nabokov V.V.: Abstract of the applicant of the Candidate Culturology title – Shuya. – 2010 // The electronic resource: [<http://refdb.ru/look/1043297-pall.html>]
- 11 Bakhtin, M. M. Aesthetics of verbal creativity. – M.: Art, 1979. – 424 p.
- 12 Sadokhin, A. P. Intercultural Communication: Studying manual for universities on discipline “Culturology”. – M.: Alfa-M: Infra-M, 2006. – 286 p.
- 13 Rybak, E. V. Formation of tolerance among students of higher educational institutions: Author’s abstract of dissertation for the title of Candidate of Pedagogic Sciences. – M., – 2004. – 24 p.
- 14 Komogorov, P.F. Formation of tolerance in interpersonal relations of students of higher educational institution: Author’s abstract of dissertation of Candidate of psychological sciences. – Kurgan, 2000. – 23 p.
- 15 Fokin, Y. G. Teaching and education in higher education: Methodology, goals and content, creativity: a manual for college students. – M.: Academy, 2002. – P. 218-225.
- 16 G. Terborn, “Multicultural Societies” / Terborn G., Sociological Review. – 2001, – T. 1. – № 1. – Translations // Electronic resource: [http://img0.liveinternet.ru/images/attach/b/0/3556/3556637_01tra1.pdf].
- 17 Mamonova, V. A. “Multiculturalism: diversity” Text / Mamonova V. A. // Journal Club Intelros Credo New №2, 2007 // Electronic resource: [http://www.intelros.ru/2007/07/06/vamamonova_multikulturalizm_raznoobrazie_i_mnozhestvo.html].
- 18 Kabyzbekova, Z. B. Education of the student’s multicultural personality as a pedagogical reality: dissertation of Candidate of pedagogic sciences. – Taraz, 2000. – P. 76.
- 19 Naurzybay Zh. Ethnocultural Education: Theoretical Aspect and Innovative Experience. – Zhezkazgan: ZhezU, 2001. – 55 p.

References

- Alipkhanova F. N. (2009) Jetnokul’turnaja kompetentnost’ kak komponent professional’noj gotovnosti Pedagoga [Ethnocultural competence as a component of the teacher’s professional readiness] Izvestiya DSPU,3, – P. 21-25.
- Bakhtin M. M. (1979). Estetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of verbal creativity]. – Moscow.

Gurov V. N., Vulfov B. Z., Galyapina V. N. & others. (2004) Formirovaniye tolerantnoy lichnosti vpolietnicheskoy obrazovatel'noy srede. Uchebnoye posobiye [Formation of a tolerant personality in a polyethnic educational environment. Textbook], – Moscow.

Fedorova S. N. (2006) Formirovanie jetnokul'turnoj kompetentnosti budushhih pedagogov: Avtoreferat doktora pedagogicheskikh nauk [Formation of ethno-cultural competence of future teachers: Abstract of Doctor of pedagogic sciences], – Moscow.

Fokin Y. G. (2002) Prepodavanie i vospitanie v vysshej shkole: Metodologiya, celi i sodержanie, tvorchestvo: Uchebnoe posobie dlja studentov vysshih uchebnyh zavedenij. [Teaching and education in higher education: Methodology, goals and content, creativity: a manual for college students], Moscow.

Kabyzbekova Z. B. (2000) Vospitaniye polikul'turnoy lichnosti studenta kak pedagogicheskaya real'nost': dissertatsiya kandidata pedagogicheskikh nauk. [Education of the student's multicultural personality as a pedagogical reality: dissertation of Candidate of pedagogic sciences], Taraz,

Komogorov P. F. (2000) Formirovanie tolerantnosti v mezhlchnostnyh otnoshenijah studentov Vysshego uchebnogo zavedeniya: Avtoreferat dissertacii kandidata psihologicheskikh nauk [Formation of tolerance in interpersonal relations of students of higher educational institution: Author's abstract of dissertation of Candidate of psychological sciences], Kurgan.

Konovalova L. V. (2000) Uchitel' v mnogonacional'nom regione: Programma speckursa i metodicheskie rekomendacii dlja studentov i molodyh pedagogov [Teacher in a multinational region: Special course program and methodological recommendations for students and young teachers], Stavropol.

Koroleva G. M. (2011) Razvitiye jetnokul'turnoj kompetentnosti pedagogov v sovremennoj sociokul'turnoj srede. Fundamental'nye issledovaniya [Development of ethno-cultural competence of teachers in the modern socio-cultural environment / Fundamental research]. 8, 280-283.

Levchenko T. A., Ageeva L.E., Agranovich E.N. (2013) Jetnokul'turnaja kompetentnost' budushhih pedagogov Uchebnoe posobie [Ethnocultural competence of future teachers a textbook], Almaty.

Mamonova V. A. (2007) Mul'tikul'turalizm: raznoobrazie i mnozhestvo [Multiculturalism: diversity and variety] Journal Club Intelros Credo New 2, Retrieved from: [http://www.intelros.ru/2007/07/06/vamamonova_multikulturalizm_raznoobrazie_i_mnozhestvo.html].

Matveeva. M. (2010) Dialog kul'tur v anglojazychnoj proze Nabokova V. V.: avtoreferat na soiskanie uchenogo zvanija kandidata kul'turologii [Dialogue of Cultures in English-Language Prose of Nabokov V.V.: Abstract of the applicant of the Candidate Culturology title – Shuya]. - // Retrieved from <http://refdb.ru/look/1043297-pall.html>

Nauryzbay Zh.(2001) Etnokul'turnoye obrazovaniye: teoreticheskij aspekt i innovatsionnyy opyt [Ethnocultural Education: Theoretical Aspect and Innovative Experience], Zhezkazgan.

Nesterenko A. V.(2001) Duhovno-nravstvennoe razvitiye lichnosti na osnove russkoj tradicionnoj kul'tury v sovremennyh social'no-kul'turnyh usloviyah: Dissertacija kandidata pedagogicheskikh nauk [Spiritual and moral development of personality on the basis of Russian traditional culture in modern socio-cultural conditions: Dissertation of Candidate of pedagogic sciences], Moscow.

Poshtareva, T. V. (2005) Formirovanie jetnokul'turnoj kompetentnosti [Formation of ethnocultural competence] , Pedagogy. 3, 35-42.

Rybak E. V. (2004) Formirovanie tolerantnosti u studentov vysshih uchebnyh zavedenij: Avtoreferat dissertacii kandidata pedagogicheskikh nauk [Formation of tolerance among students of higher educational institutions: Author's abstract of dissertation for the title of Candidate of Pedagogic Science], Moscow

Student [Student], Wikipedia. Retrieved from: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Student>.

Sadokhin A. P. (2006) Mezhekul'turnaja kommunikacija: Uchebnoe posobie dlja vuzov po discipline «Kul'turologiya». [Intercultural Communication: Studying manual for universities on discipline “Culturology”], Moscow

Terborn G. (2001) Mul'tikul'turnye obshhestva [Multicultural Societies] / Terborn G., Sociological Review. 1. № 1. – Translations. Retrieved from: http://img0.liveinternet.ru/images/attach/b/0/3556/3556637_01tra1.pdf.

**Tussupbekova G.A.* , Ablaihanova N.T., Tuleuhanov S.T.,
Ursheeva B.I., Ablaihanova N.**

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,

*e-mail: gulmira.274@mail.ru

DEVELOPMENT OF VERBAL-LOGICAL THINKING AMONG STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

This article discusses the developed methodology for determining the criteria and levels of development of verbal-logical thinking among students in the learning process. The experimental work was carried out in three stages: at the first stage, students were questioned and tested to identify the state of the problem of the development of verbal-logical thinking; at the second experimental stage, a verifying experiment was conducted: input tests to identify the motivational, cognitive and praxeological characteristics of verbal-logical thinking. At the third stage, a structural-content model for developing students' verbal-logical thinking in the learning process was developed and tested through the implementation of business games, situational assignments, and training. Development of verbal-logical thinking of students is facilitated by the implementation of the following pedagogical conditions: the inclusion of students in activities to solve professional problems and the organization of joint development and implementation of scientific works, the creative application of knowledge, manifested in the ability to solve non-standard educational problems.

Key words: verbal-logical thinking, teacher, student, vocational training, competence-based approach.

Тусупбекова Г.А.* , Абылайханова Н.Т., Тулеуханов С.Т.
Уршеева Б.И., Аблайханова Н.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,

*e-mail: gulmira.274@mail.ru

Оқу үрдісінде студенттердің сөздік-логикалық ойлау әрекеттерін дамыту

Бұл мақалада студенттер арасында сөздік-логикалық ойлаудың даму критерийлері мен деңгейлерін анықтау әдістемесі қарастырылған. Эксперименттік жұмыс үш кезеңде жүргізілді: бірінші кезеңде оқушылар ауызша-логикалық ойлауды дамыту мәселесінің жай-күйін анықтау үшін сауалнама жүргізді және сыналды; екінші эксперименттік кезеңде тексеру-эксперимент жүргізілді: ауызша-логикалық ойлаудың мотивациялық, когнитивтік және праксиологиялық ерекшеліктерін анықтау үшін сынақтар жүргізілді. Үшінші кезеңде студенттердің оқу процесінде ауызша-логикалық ойлауды дамытуға арналған құрылымдық-мазмұндық үлгі іскерлік-ойындарды, жағдайлық тапсырмаларды және оқытуды енгізу арқылы әзірленген үлгімен сыналды. Студенттердің ауызша-логикалық ойлауды дамыту келесі педагогикалық жағдайларды жүзеге асыру арқылы жеңілдетіледі: студенттерді кәсіби проблемаларды шешуге бағытталған іс-шараларға қосу және ғылыми жұмыстарды бірлесіп әзірлеуді және жүзеге асыруды, шығармашылық қолдануды стандартты емес білім беру проблемаларын шешу қабілеті.

Түйін сөздер: сөздік-логикалық ойлау, педагог, студент, кәсіби педагогика, құзіреттік тәсіл.

Тусупбекова Г.А.* , Абылайханова Н.Т., Тулеуханов С.Т.,
Уршеева Б.И., Аблайханова Н.

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан,
г. Алматы, *e-mail: gulmira.274@mail.ru

Развитие словесно-логического мышления у студентов в учебном процессе

В данной статье рассматривается разработанная методика по определению критерия и уровня развития словесно-логического мышления у студентов в учебном процессе. Экспериментальная работа проводилась в три этапа: на первом этапе проведены анкетирование и тестирование студентов с целью выявления состояния проблемы развития словесно-логического мышления; на втором опытно-экспериментальном этапе проведен констатирующий эксперимент: входные тесты на выявление мотивационных, когнитивных и психологических характеристик словесно-логического мышления. На третьем этапе разработана и апробирована структурно-содержательная модель по развитию словесно-логического мышления студентов в учебный процесс посредством реализации деловых игр, ситуационных заданий, тренингов. Развитию словесно-логического мышления студентов способствует реализация следующих педагогических условий: включение студентов в деятельность по решению профессиональных задач и организация совместной разработки и реализации научных работ, творческого применения знаний, проявляющихся в умении нестандартно решать учебные проблемы.

Ключевые слова: словесно-логическое мышление, педагог, студент, профессиональная подготовка, компетентностный подход.

Introduction

The modern situation in education dictates the new requirements to training of students of higher educational institutions which are that acquisition only of express knowledge is not enough to be a competitive graduate, it is necessary to develop such abilities of the person which the greatest degree realize her identity and verbal-logical thinking potential. It finds the reflection in a number of the key normative and legal documents providing regulation of updating of educational process in higher education institution by which we were guided when tutoring future bachelors of pedagogical education [1, 2].

Training of the competent, qualified graduate who, is capable not only to put into practice knowledge, skills becomes a main goal of higher education, but also to make original and nonstandard decisions in the situations arising in professional activity.

Development of verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education demands scientific justification and a methodological support owing to poor study, a theoretical and practical significance. The higher education got by students provides not only development of knowledge, skills, it gives the actual chance of professional verbal-logical thinking self-realization of graduates. In this regard development of verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education became especially relevant. The relevance of the studied subject is reasoned with importance of a problem in the social and pedagogical, scientific and pedagogical

and practical plan and its poor readiness for training of future bachelors of pedagogical education.

The analysis of the studied literature allowed to note that general-theoretical and methodological bases of development of the verbal-logical thinking beginning in the person are opened in V.I. Andreyev, V.I. Zagvyazinsky, I.G. Kaloshinoy, A.N. Leontyev, S.L. Rubenstein's works. Various aspects of university education are considered in S.I. Arkhangelsky's works, E.S. Zaire Bek, by N.V. Kuzmina [3, 4].

Besides, in the modern science the idea of studying of verbal-logical thinking as development mechanism is proved, the structure and content of verbal-logical thinking educational cognitive activity (I.Ya. Lerner, P.I. Pidkasisty) are characterized, questions of development of the person, her verbal-logical thinking self-realization in verbal-logical thinking education (M.M. Zinovkina, V.G. Ryndak, A.V. Hutorskoy) are considered [5].

Researches of the whole direction in psychology of the verbal-logical thinking known under the name "verbal-logical thinking", were conducted by the following foreign scientists: J. Gilford, S. Mednik, K. Taylor, E. Item Torrance [6, 7].

Traditionally it is considered that verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education develops by itself when mastering express disciplines and disciplines of specialization. However, developing only an art and abilities, it is possible to prepare the competent, but not verbal-logical thinking graduate. In this regard, to us sees necessary to reveal pedagogical conditions on development of verbal-logical thinking of future bachelors of peda-

gological education as this problem remains insufficiently studied.

Research objective – to develop, prove and to experimentally check pedagogical conditions of development of verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education, to realize and check their effectiveness in the course of the experienced and experimental work.

Material and methods of researches: general-theoretical – the analysis of philosophical, psychological and pedagogical literature, studying and synthesis of pedagogical experience and scientific and methodical literature on a research problem, creation of hypotheses, pedagogical model operation; empirical – questioning, testing, a conversation, observation, diagnostics of level of verbal-logical thinking, a pedagogical experiment; statistical – the determination of reliability of coincidence and distinctions of characteristics of verbal-logical thinking confirmed with methods of mathematical statistics.

The experienced and experimental work was carried out at department of biophysics and biomedicine of Al-Farabi Kazakh National University. Shared in a research 131 students studying in the directions of preparation pedagogical education – Biology (5B011300). Number of students in control group – 25 people, in the experimental group 1 – 27 people, the experimental group 2 – 25 people, the experimental group 3 – the 26th person, the experimental group 4 – 28 people.

The research was conducted during the period from 2012 to 2015 and consisted of three stages:

At the first stage – theoretic-search on the basis of the analysis of scientific literature original positions of a research are defined, the state-of-the-art review of scientific sources and normative documents on training of students of the direction Pedagogical education, specialties “Biology” is carried out; the experience of teaching express disciplines and disciplines of specialization which developed at the university is generalized, the levels of development of verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education are revealed, questioning and testing of students and teachers for the purpose of identification of a condition of a problem of development of verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education are carried out.

At the second stage – the experienced and experimental the theoretical position was defined and are developed a conceptual framework of a research; the criteria and indexes characterizing the levels of development of verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education the technique of their diagnostics is defined. The stating stage of

experienced experimental work is carried out: entrance tests for identification motivational, cognitive and praxiological of characteristics of verbal-logical thinking.

At the third stage – generalizing experienced approbation in educational process of pedagogical conditions of development of verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education was carried out, the main results of a research were systematized, generalized and described, the qualitative and quantitative analysis was carried out them.

Results and discussion

For measurement of level of formation of verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education we picked up and adapted particular criteria and indicators: the motivational and valuable criterion consists of the following indexes: interest in verbal-logical thinking tasks; needs for self-realization; motivation of tutoring in higher education institution. The cognitive criterion included such indicators as volume of the acquired knowledge, intelligence of the acquired knowledge, speed of realization of control tasks. We refer ability to deviate in thinking from traditional schemes to indexes of praxiological criterion; ability to switch quickly from one task for another; ability to produce the remote associations; ability to apply the gained knowledge in practical converting activities. For diagnostics of level of verbal-logical thinking in a diagnostic part of the experienced and experimental work the Diagnostics of Nonverbal Verbal-logical thinking test (short version of the test of Torrance), S. Mednik’s test “Diagnostics of verbal verbal-logical thinking” adapted by A.N. Voronin, the measuring technique of the motivation developed by T.I. Ilyina consisting of 3 scales (“Acquisition of knowledge”, “Mastering a profession” and “Obtaining the diploma”), testing for the level of knowledge of V.P. Besplatko was offered students.

As indexes of divergent criterion we after S. Mednik [8] mark out fluency of thinking as abilities to propose large number of solutions of an objective and to switch quickly from one task for another; originality of thinking as abilities to deviate in thinking from traditional schemes and to produce the remote associations. For measurement of indexes of verbal-logical thinking we offered evaluation criteria.

Students with a high level of fluency of thinking are characterized by ability to unmistakably propose large number of solutions of an objective. They always show ability to switch quickly from one task

for another and quickly adapt in the difficult situations.

Students are not always capable to solve problems with the average level of fluency of thinking in various ways, they can have some difficulties when switching from one task for another and also they need larger amount of time for adaptation in the difficult situations.

Students are capable to solve educational problems with low level of fluency of thinking only in one traditional way, they experience the considerable difficulties when switching from one task for another and do not show ability to adapt in the difficult educational situations.

Further we will characterize criteria for evaluation of originality of thinking of future bachelors of pedagogical education. Under originality of thinking the highest level of development of not sample thinking of students which is characterized by ability to deviate in thinking from traditional schemes, to produce unusual answers and the remote associations is understood by us.

Diagnostics of originality of thinking was determined by us by extent of manifestation by the student of the following abilities:

- ability to deviate in thinking from traditional schemes;
- ability to produce the remote associations.

Diagnostics of a motivational component of verbal-logical thinking was determined by us by extent of manifestation by the student:

- interest in verbal-logical thinking ways of development of material;
- needs for self-realization.
- the motivation of tutoring in higher education institution was determined by the express technique developed by T.I. Ilyina consisting of 3 scales (“Acquisition of knowledge”, “Mastering a profession” and “Obtaining the diploma”).

At the stating stage of an experiment was it is defined that the low level of originality of thinking which is shown in poor formation of such indexes as ability to deviate in thinking from traditional schemes is characteristic of most of students, that is thinks of students convergently, on a template.

There are some difficulties and with producing unusual answers, students are not always ready to consider a problem or a task from the unusual party, to apply nonconventional approaches to the decision. As for ability to produce the remote associations, for students presents particular difficulty unusually to use problem elements, to apply nonstandard ways of the decision.

According to us, such low level of formation of indexes of originality of thinking is bound to poor motivation to tutoring of students.

According to data of diagnostics of motivational and valuable characteristics of students which is carried out by us at the beginning of the experienced and experimental work, it is possible to draw a conclusion that this criterion is insufficiently created at future bachelors of pedagogical education. Not all students show interest in verbal-logical thinking activity. Due to the low level of motivation, junior students, especially the first, reluctantly participate in verbal-logical thinking activity and cannot perform padding (verbal-logical thinking) tasks. As for the need for self-realization, at students it is poorly developed, in our opinion, it is bound to the fact that it is necessary to create conditions for development in the student of a steady tendency to manifestation of subjective qualities in a professional field of activity, to aspiration to self-creation. The motivation to tutoring in higher education institution at students also at a low level, and as showed a research, in the course of tutoring it constantly decreases, that is, first-year students show the greatest interest in tutoring which practically disappears to older years.

At the beginning of the experienced and experimental work students needed a large number of time for realization of tasks, but despite the considerable time expenditure the quantity of correctly performed control tasks was on an average and even low level.

The carried-out analysis of formation of criteria of verbal-logical thinking of future bachelor of pedagogical education showed that at most of students control and the experimental groups low level of both verbal, and nonverbal verbal-logical thinking.

Thus, it was established that the structure control and the experimental groups on the level of verbal-logical thinking of students is approximately identical, that is selection of control group is identical to selection of the experimental.

At the beginning of the experiment students hardly could state variance or doubt reliability of studied, agreed in opinion that data of the textbook need to trust. Proposed solutions of problem situations which corresponded to algorithms, to the famous students, original decisions practically did not move forward, students did not rely and did not staticize own life experience.

As a result of the experimental occupations aimed at development of verbal-logical thinking, students gradually began to use nonconventional, interesting ways of the decision from the point

of view of singularity, attracted a maximum of knowledge to resolution of conflicts, learned to reveal a contradiction in a condition of a problem situation, began to fall into more consciously educational activity.

It was established that at introduction to a training material of problem situations at students with low level of verbal-logical thinking assimilation of the main maintenance of the studied phenomenon is observed.

Selection of an inconsistency of lines or signs of the considered phenomenon is characteristic of students with the average level of verbal-logical thinking.

Students with a high level of verbal-logical thinking show abilities to find contradictions in a situation condition, to consider an object in changes, to resolve situations with an unknown algorithm

of action. At students with a high level of verbal-logical thinking abilities to give several ways of a way out that speaks about development of fluency of thinking as one of indexes of verbal-logical thinking are formed.

It was offered to students of the experimental and control groups to answer questions of the questionnaire used at the beginning of the experiment. Results of questioning of students showed that by the end of an experiment there were changes in indexes between students of the experimental and control groups: students of the experimental groups began to give preference to tasks with an unknown way of permission, to problem situations [9]. Desire to learn new became one of motivational aspects of studying of a training material. Students of control groups had no essential changes in above-mentioned parameters.

Table 2 – Formation of levels of verbal-logical thinking at the end of the experienced and experimental work

Groups	Value of coefficient of volume of the acquired knowledge	Value of coefficient of speed of realization of tasks	Value of coefficient of intelligence of the acquired knowledge	Value of coefficient of use of knowledge on to practice	GPA	Level
Control	0,8	0,9	0,8	0,8	1	Average
1- group	0,9	0,8	0,8	0,8	1	Average
2- group	0,8	0,8	0,8	0,85	1	Average
3- group	0,8	0,85	0,8	0,8	1	Average
4- group	0,9	0,85	0,9	0,85	1	Average

From table 2 it is visible that the level of knowledge of students considerably grew: students showed generally average level, and in the 4th group – the level of formation of knowledge is closer to high. The submitted data demonstrate that there (the 4th group) where all 3 pedagogical conditions in total were applied, the best results are achieved.

Having analysed all indicators, it is possible to draw a conclusion that the level of verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education increased in all groups, including, and in control group, however it is absolutely insignificant as there occupations were conducted on traditional system without the pedagogical terms offered by us. In the experimental groups, especially in the 4th group, we see the significant increase in level of indexes of verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education as the number

of the students having low level of verbal-logical thinking decreased while the number of the students who are at the average and high levels of verbal-logical thinking considerably increased, and in the experimental group (the 4th group) even most of students (51,7%) showed a high level of verbal-logical thinking.

By results of the carried-out experienced and experimental work in control group there were minor positive changes in the level of formation of verbal-logical thinking: the number of students with high (from 2,9% to 5,8%) and the average level of verbal-logical thinking increased (from 25,7% to 34,2%) and the number of students with low level decreased (from 71% to 60%). More essential changes happened in the experimental group 1 where 2 of 3 pedagogical terms offered by us were applied (first and second).

At the beginning of the experienced and experimental work at most of students low level of verbal-logical thinking (66,9%) which after carrying out the forming experiment considerably decreased (27,7%) prevailed, the number of students with an average increased (from 24,1% up to 48,2%) and high (from 10,4%) verbal-logical thinking level considerably increased to 24,1%. Also positive changes are observed also in the 2nd group where we applied the first and third pedagogical condition.

The number of students with low level of verbal-logical thinking was reduced from 64,3% to 25%, and the number of students with an average and high level of verbal-logical thinking increased more, than twice. In a percentage ratio it looks as follows: at the beginning of the experienced and experimental work 28,6% of students had an average level of verbal-logical thinking, and at the end of the experienced and experimental work at 50% the experimental group 3. The high level of verbal-logical thinking increased from 7,1 up to 25%.

The analysis of levels of verbal-logical thinking of students demonstrates that the pedagogical terms offered by us give positive dynamics of all criteria of verbal-logical thinking. To each age the level of verbal-logical thinking is characteristic. Owing to the fact that the age of students is 17-22 years becomes apparent, for students of this age the average level of verbal-logical thinking is sufficient for their personal development.

The complex of techniques of the experienced and experimental work chosen by us allowed to trace dynamics of development of verbal-logical thinking of future bachelors of pedagogical education in higher education institution in the course of realization of set of pedagogical conditions. Introduction of these pedagogical conditions covered all main forms of activity of students: educational, nonlearning and research [10].

For the purpose of realization of a technique of development of verbal-logical thinking the following changes were made to vocational training of future bachelors of pedagogical education: various pedagogical technologies, such as situational tasks, business games are injected. In extracurricular activities the technology of complex development of the verbal-logical thinking person of the student and activation of his verbal-logical thinking due to preparation and holding various master classes organized by students for school students, participation in such actions as “Open Day”, “Student’s spring”, “A debut of the first-year student”, “The best academic group”, social events, the Olympic Games, competitions, the organization

of art exhibitions was also carried out. In research activity there was an updating of verbal-logical thinking potential of future bachelors of pedagogical education in the form of academic year projects, articles and reports of scientific conferences, reports on practitioners, theses promoting formation of cognitive activity and professional verbal-logical thinking.

Results of diagnostics demonstrate positive dynamics of levels of verbal-logical thinking in the experimental groups on comparison of control. Statistical data processing allows to consider the carried-out experienced and experimental work rather successful, original positions of the made hypothesis as confirmed.

Conclusions

On the understanding of the role of practical action as the initial step in the development process of all higher forms of thinking of students, a concept of “step-by-step formation of mental action” is constructed. Verbal and logical – the highest level of development of thinking students. This kind deals with the concepts of objects and phenomena, it completely flows in the internal plan and it is obligatory for it to rely on a clearly perceived situation. Such thinking of students is carried out according to certain laws, which leads to true solutions to the problems discussed. Most often in the role of laws are the rules of the logic of thinking of students.

In our study, we consider verbal and logical thinking as a separate aspect of the study of creativity, as a potential, an internal human resource, because the study of verbal and logical thinking as one of the aspects of creativity helps to observe the complexity and ambiguity of its manifestations.

At the ascertaining stage of the experiment, the majority of students have a low level of verbal and logical thinking, manifested by insufficient formation of such indicators as the ability to deviate from the traditional thinking schemes, that is, students think convergently, according to the template.

As a result of experimental studies aimed at the development of verbal and logical thinking, students gradually began to use non-traditional, interesting ways of solving from the point of view of originality, attracted maximum knowledge to resolve contradictions. Have learned to identify contradictions in the problem situation, have become more conscious of learning activities. It was found that the introduction of the teaching material problem situations in students with a low level of

verbal and logical thinking observed assimilation of the main content of the phenomenon under study. As a percentage, it looks as follows: at the beginning of experimental work, the average level of verbal and logical thinking was 28.6% of students, and at the end of experimental work 50% experimental group 3. The high level of verbal and logical thinking increased from 7.1% to 25%.

For development of verbal and logical thinking the technique of realization of pedagogical conditions of experimental work on the basis of which the following changes in professional training of future bachelors of pedagogical education covering all main forms of activity of students educational, extra-curricular and research were made is developed and introduced: various pedagogical technologies, such as situational tasks, problem methods of training are entered. Students actively participated in research activities: writing term papers, preparing reports at conferences, writing reports on educational and industrial practices. Verbal-logical thinking of students was also reflected in the preparation and

conduct of various workshops organized by students for students, participation in various extra-curricular activities, social events, competitions, contests, organization of art exhibitions.

Thus, the study is theoretically proved and experimentally confirmed that the creation of pedagogical conditions contribute to a focused development of verbal-logical thinking of the future bachelors of pedagogical education.

At the same time, there is no doubt that the research work done does not exhaust all aspects of the problem of developing the creativity of future bachelors. In particular, it is quite relevant to further study the complex of other pedagogical conditions for the development of verbal-logical thinking of university students. Also, it seems quite promising to consider the influence of active teaching methods on the development of verbal-logical thinking of university students, the development of motivation for creative activity, and the development of students' theoretical readiness for creative activity.

References

- 1 Boden, M.A. Computer models of verbal-logical thinking //Handbook of verbal-logical thinking. Cambridge University Press, 2009. – P. 351-372.
- 2 Рассказов Ф.Д. Современные проблемы организации научно-исследовательской деятельности студентов в вузах: научное издание // Педагогическое образование и наука. – 2009. – №9. – С. 18-22.
- 3 Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.
- 4 Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2008. – Кн. 2. – 318 с.
- 5 Зиновкина М.М. Креативные технологии образования // Высшее образование в России. – № 3. – 2009. – С. 101 – 104.
- 6 Guilford J. P. Creative Talents / J. P. Guilford. – New York, 2006. – P. 12-18.
- 7 Taylor C. Various approaches to and definitions of verbal-logical thinking / C.Taylor// Sternberg R., Tardif T. (eds.). The nature of verbal-logical thinking. – Cambridge: Cambr. Press, 2010. – P. 99-126.
- 8 Шнипова А.Р. Развитие словесно-логического мышления учащихся средствами творческих проектов: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01/А.Р. Шнипова; М-во образования Рос. Федерации, Челяб. гос. пед. ун-т. – Челябинск: [б.и.], 2006. – 22 с.
- 9 Torrance E.P. The nature of verbal-logical thinking as manifest in the testing /E.P. Torrance // Sternberg R., Tardif T. (eds.).The nature of verbal-logical thinking. – Cambridge: Cambr. Press, 2010. – P. 43-75.
- 10 Wallach M.A A new look at the creativity-intelligence distinction // Wallach M.A, Kogan N.A. J. Personality. – 2005. – V. 33. – P. 348-369.

References

- Andreev V.I. (2008) Pedagogika tvorcheskogo samorazvitiya. Innovacionnyj kurs. [Pedagogy of creative self-development. Innovation course]. Kazan': Izd-vo Kazan. un- ta, Kn. 2. 318.
- Arhangel'skij S.I. (1980) Uchebnyj process v vysshej shkole, ego zakonomernye osnovy imetody. [The educational process in the higher school, its logical foundations and methods]. – Moscow, Vysshaja shkola, 368.
- Boden, M.A. (2009) Computer models of verbal-logical thinking. *Handbook of verbal logical thinking*. – Cambridge University Press, 351-372.
- Zinovkina M.M. (2009) Kreativnye tehnologii obrazovaniya // Vysshee obrazovanie v Rossii. [Creative technologies of education // Higher education in Russia]. 3, 101-104.
- Guilford J. P. (2006) Creative Talents. – New York, 12-18.

Rasskazov F.D. (2009). *Sovremennye problemy organizacii nauchno-issledovatel'skoj dejatel'nosti studentov v vuzah: nauchnoe izdanie. [Modern problems of the organization of research activities of students in universities: a scientific publication]* // *Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka*. 9, 18-22.

Taylor C. (2010). Various approaches to and definitions of verbal-logical thinking Sternberg R., Tardif T. (eds.). *The nature of verbal-logical thinking*. Cambridge: Cambr. Press, 99-126.

Torrance E.P. (2010). The nature of verbal-logical thinking as manifest in the testing. Sternberg R., Tardif T. (eds.). *The nature of verbal-logical thinking*. Cambridge: Cambr. Press, 43-75.

Shnipova A.R. (2006) *Razvitie slovesno-logicheskogo myshlenija uchashhihsja sredstvami tvorcheskih proektov: [Development of verbal-logical thinking of students through creative projects]* avtoref. dis...kand. ped. nauk: 13.00.01/ M-vo obrazovanija Ros. Federacii, Cheljab. gos. ped. un-t. Cheljabinsk, 22.

Wallach M.A (2005) A new look at the creativity-intelligence distinction. In Wallach M.A, Kogan N.A. *J. Personality*. 33. 348-369.

3-бөлім
**ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ЗЕРТТЕУЛЕР**

Раздел 3
**ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

Section 3
**PSYCHOLOGICAL
AND PEDAGOGICAL
RESEARCH**

Kassen G.A.¹, Kudaibergenova A.M.²

¹c. ped. s., acting professor, e-mail: gulmira.kassen@mail.ru

²c. ped. s., associate professor, e-mail: alia80.80@mail.ru

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

THE CONTENT OF ART TEACHING ACTIVITIES FOR THE PREVENTION OF ANOMALOUS DISPLAYS IN THE SOCIETY (ON THE EXAMPLE OF SUICIDAL BEHAVIOR)

The content of art and educational activities in the prevention of abnormal domains in society are identified by the authors based on survey results after piloting the art- pedagogical session, conducted with adolescents and young people of 14 – 19 years old. By analyzing the questionnaire data the authors, argue that the establishment of creativity contributes to promotion of individual in society, the development of all the senses, memory, perception, will, imagination, intuition, stress relief, increase of emotional tone, confidence, positive attitude.

The statements of the respondents in the open-ended questionnaire with regard to materials of art-pedagogical sessions allow authors to claim that work on the paintings, sculpture and other methods of working in art-pedagogy – a safe way to discharge destructive emotions. They enable to work out the thoughts and emotions that people used to suppress, support a creative self-expression and develop the imagination, intuition, reduce negative emotional state and its expressions.

Thus, the authors conclude that the potential of art-pedagogy and art- therapy in the context of the prevention of suicidal behavior and related domains is large enough that the application of appropriate techniques in mass education and upbringing largely predetermines the solution of the problem of early prevention of suicidal tendencies of adolescents and young people in Kazakhstan.

This article presents the results of the grant project of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan “Art – pedagogy and art-therapy for the prevention of suicidal behavior of young people in Kazakhstan: development of scientific bases and practical technology” in the aspect of piloting the art-technologies by the authors.

Key words: art therapy, art-pedagogy, art-techniques, art-pedagogical session, art- technology, a positive attitude.

Қасен Г.А.¹, Құдайбергенова Ә.М.²

¹пед. ғ. к., доцент, e-mail: gulmira.kassen@mail.ru

²пед. ғ. к., доцент м.а., e-mail: alia80.80@mail.ru

Әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Қоғамдағы аномальды көріністерді алдын алудағы арт-педагогикалық іс-әрекеттің мазмұны (суицидтік мінез-құлық мысалында)

Қоғамдағы аномальды көріністерді алдын-алуда арт-педагогикалық қызметтің мазмұны авторлардың 14-19 жас аралығындағы жасөспірімдермен және жастармен өткізілген арт-педагогикалық сеансынан кейін сауалнаманың нәтижелерін келтіру негізінде белгіленеді. Авторлар сауалнама деректерін талдау арқылы өзіндік шығармашылық қабілеттіліктерді құру арқылы қоғамда адамның бейімделуіне, барлық сезім мүшелерінің дамуы, есте сақтау, көңіл бөлу, ерік, қиял, түйсігі, қобалжуды жеңілдету, эмоционалдық тонустың артуы, сенімділік пен оң көзқарастың дамуына көмектеседі.

Респонденттердің ашық сауалнама сұрақтарындағы арт-педагогикалық сеанс мәліметтері туралы пікірлері авторларға суреттермен, мүсіндеу және арт-педагогикада жұмыс жасаудың

басқа тәсілдері деструктивті эмоцияларды босатудың қауіпсіз тәсілі болып табылады, олар адамның үйреншікті басып отыратын ойлары мен эмоцияларды қайта жасауға мүмкіндік береді, шығармашылық өзін-өзі көрсету, қиялды дамыту, түйсігі, теріс эмоционалдық жағдайларын және олардың көріністерін төмендетеді.

Осылайша, авторлар суицидтік мінез-құлықтың және сәйкес көріністердің алдын алу тұрғысынан арт-педагогиканың және арт-терапияның мүмкіндіктері көпшілікке оқыту мен тәрбиелеудің әдістерді қолдану Қазақстандағы жасөспірімдер мен жастардың суицидтік үрдістерін алдын-ала ескерту мәселесін шешуге мүмкіндік береді деп тұжырымдайды.

Мақалада авторлар әзірлеген арт-технологияларды апробациялау аспектісінде ҚР Білім және ғылым министрлігінің: «Қазақстандағы жастардың өзін-өзі өлтіру әрекетін алдын-алу мақсатында арт-педагогика және арт-терапия: ғылыми негіздерін және практикалық технологияларды дамыту» атты гранттық жобасының нәтижелері көрсетіледі.

Түйін сөздер: арт-терапия, арт-педагогика, арт-әдістер, арт-педагогикалық сеанс, арт-технологиялар, оң көзқарас.

Касен Г.А.¹, Кудайбергенова А.М.²

¹к. пед. н., доцент, e-mail: gulmira.kassen@mail.ru

²к. пед. н., и.о. доцента, e-mail: alia80.80@mail.ru

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Содержание арт-педагогической деятельности по профилактике аномальных проявлений в обществе (на примере суицидального поведения)

В статье содержание арт-педагогической деятельности в профилактике аномальных проявлений в обществе авторы выделяют на основе полученных результатов анкетирования после пробного арт-педагогического сеанса, проведенного с подростками и молодыми людьми 14 – 19 лет. С помощью анализа анкетных данных авторы доказывают, что через создание собственного творчества происходит содействие адаптации личности в социуме, развитие органов чувств, памяти, внимания, воли, воображения, интуиции, снятие напряжения, повышение эмоционального тонуса, доверительность, позитивный настрой.

Высказывания респондентов в открытых анкетных вопросах относительно материалов арт-педагогического сеанса позволяют авторам утверждать, что работа над рисунками, лепка и другие способы работы в арт-педагогике – безопасный путь разрядки разрушительных эмоций, они позволяют проработать мысли и эмоции, которые человек привык подавлять, способствуют творческому самовыражению, развитию воображения, интуиции, снижают негативные эмоциональные состояния и их проявления.

Таким образом, авторы приходят к выводу, что возможности арт-педагогики и арт-терапии в контексте профилактики суицидального поведения и соответствующих проявлений достаточно велики. Использование соответствующих методов в массовом обучении и воспитании во многом предопределяет решение проблемы раннего предупреждения суицидальных тенденций подростков и молодежи в Казахстане.

Статья отражает результаты грантового проекта МОН РК «Арт-педагогика и арт-терапия для профилактики суицидального поведения молодежи в Казахстане: разработка научных основ и практических технологий» в аспекте апробации разработанных авторами арт-технологий.

Ключевые слова: арт-терапия, арт-педагогика, арт-методы, арт-педагогический сеанс, арт-технологии, позитивный настрой.

Introduction

It is commonly known that the art-therapy strengthens the identity of the child, as via creating, children think over, “feel” its intimate world, search for individual language, which connects them with “great external world” and most accurately expresses their “inner little world”. A variety of methods of self – expression, assistance in self-acceptance, positive emotions that arise in the process of art-therapy, reduce aggression and depression, increase self-esteem and the adaptive capacity of human-to-day life.

Art method (or methods of art-pedagogy) as a public and “lightweight” in the frame of art – therapy, allows working with the senses: to explore and promote them on a symbolic level, actualize and express conscious and unconscious feelings and needs, including those difficult to express verbally by teenagers. In addition, the hidden content of art-pedagogy and art-therapy allows determining the orientation of the person accurately; to diagnose subjective relationship with the world and with oneself, influence the subconscious personality structure.

Using elements of art-therapy in the prevention measures enhances protective factors in relation to a potential involvement of young people into a negative environment, including a suicidal direction.

The purpose of the study: to prove to the materials of the session the evidence “health-preserving” character of art education, to justify on the basis of the results of the conversation after the session, that the establishment of a special intellectual and creative environment of the art teaching session using the powerful potential of art will help to realize the creative potential of personality.

Materials and methods of research

We used innovative methods of art and artistic exercises, combined in a training session on art. The session is used as natural materials (clay, chalk, sand, leaves, stones, branches, vegetables, fruits, etc.) and artificial, i.e. created by man (paint, gouache, cardboard, paper, plasticine, rope, cellophane, etc.).

Development of an art-pedagogy session program for the prevention of suicidal domains among adolescents and youth

Everything associated with the word “art”, and including art pedagogy are indicative and means mostly non-verbal communication, this makes this area of pedagogy especially valuable for those who has not a fluent speech and experience difficulties in a verbal description of their emotions, or on the contrary overly dependent on verbal communication. Symbolic speech is one of the foundations of the fine arts, often it enables a person to express feelings more accurately, take a fresh look at the situation and problems in life and find a way through this to their solution (Kopitin, 1999) [1]. Moreover, according to A. Kopytin in many cases, art – therapy helps to bypass the “censorship of consciousness”, therefore it represents a unique opportunity for the study of unconscious processes, the expression and actualization of latent ideas and conditions of those social roles and behaviors, which are in the “repressed” form, manifested weakly or in daily life (Kopitin, 1999:7). It is a means of free expression and self-discovery. It has an “insight-oriented” nature, which implies an atmosphere of trust, tolerance and high attention to the inner world of the individual.

Group forms of art – therapy are applied very widely, not only in health but also in education, social services and other areas. Art – therapeutic process

thus takes place in the framework of the therapeutic relationship and the creation of images serves as the primary means of communication. In this regard art – therapist creates conditions for non-verbal expression of conscious and unconscious feelings and ideas, helping team members to communicate with each other.

Scholars have emphasized a number of features of the method of group art – therapy: the group experience resists alienation, helps to solve interpersonal problems; group reflects the society in miniature, makes apparent the hidden factors such as the pressure of partners, social influence and conformity; the ability to receive feedback and support from people with similar problems; in the group of people can learn new skills, to experiment with different styles of relations among equal partners; the group members can identify themselves with others, to “play” the role of the other person to better understand him/her and himself/herself and to explore new effective ways of behavior, applied by someone; interaction in a group creates tension, which helps to clarify the psychological problems of each person; the group facilitates self-revelation, self-exploration and self-cognition processes (Rudestam K., 1999:15-16) [2].

In this regard, the art – pedagogical session, we have developed, incorporates the best traditions of group art – therapy and art – pedagogy as a “lite” form of impact on personal structures.

The group art-pedagogical session, in our opinion, contributes to development of valuable social skills; it supports each other and solve common problems; observe the results of actions and their impact on others; learn new roles and show latent qualities of the person, to see how the modification of the role affects behavior relationships with others; improve self-esteem and strengthen personal identity.

The main procedural steps of art- pedagogical session:

1. Emotional mood (“warming up”).
2. Update of visual, auidial, kinesthetic sensations.
3. Individual pictorial work (the theme design).
4. Stage verbalization (activation of verbal and non-verbal communication).
5. Teamwork (collage) or work in pairs, small groups.
6. The final stage. Reflective analysis.

In organization of the session we relied on the rules for a specialist in art – therapy [3], developed by L. Lebedeva (Lebedeva L.D.: 2003)

1. In the art – therapeutic process the command, specifying requirements, enforcement are unacceptable.

2. Participants of the art-therapy sessions (child, adolescent, adult) in line with their views can choose a suitable creativity content, visual materials, and start working at their own pace; they have a right to refuse to perform certain tasks, open the verbalization of feelings and experience, brainstorm (“involvement” in the group communication is largely determined by the ethics and skill of a psychologist); the participants have a right to just watch the activities of the group or do anything they will, if it does not contradict to the social and group norms.

3. All products of creative graphic activity, regardless of their content, form, aesthetic appearance are accepted and commendable. The ban on comparative and evaluating judgments, marks, criticism, punishment is adopted”.

Based on the abovestated rules, our approach to art-pedagogical session is expressed in the following provisions:

1. Due to potential of art – pedagogy (lies outside the sphere of everyday life), our conversation is focused on the construction of solutions, perspective look into the future, instead of returning to the problem.

2. Art-therapy mainly focuses on human “undertakings” rather than on “completion” and this specificity is a characteristic for the art – pedagogy, this session reflects on the positive initiatives of young people.

3. In the art-therapy activities the person forms focus on creation, avoiding the positions of “soul-searching” and “self-incrimination”. This session has even more powerful creative potential of art via increased self-esteem, art diagnostics, catalytic self-awareness and self-knowledge.

4. Art-therapy enables to initiate self-help, self-healing and self-development processes. Art – pedagogy inspires, guides and activates. Our session as the integration of art -therapy and art – pedagogy actualizes the potential of creativity, it promotes self-actualization and self-transcendence of personality.

The purpose of our five-hour art-pedagogical session was to improve a balanced personality that can keep a settle between its contradictions – polarities (e.g., pessimism optimism, love – hate, weakness – strength dependence – independence, dominance – submission, hope – desperate, etc.), i.e. to achieve a kind of harmony that will help the person in the future to withstand in difficult and stressful situations [4].

All utilized techniques of the session in the whole have solved following tasks: expansion of horizons of person; development of prospects in life; adequate internal decision - life crises.

In the selection of techniques, we relied on the basic methodological position -various modalities of creative expressions, represented in painting, music, application activities, and others, maximize the opportunities of the individual (Lebedeva L.D.: 2003). Here are the main stages of the content and technology (they reflect the above stated procedural steps of 6 art -pedagogical sessions):

1 content session stage: fine arts-pedagogical (duration: 1 hour 30 minutes – 1 hour 45 minutes).

Fine work assists in understanding oneself, to express freely thoughts and feelings, hopes and dreams, to go beyond gloss, to feel the fullness of life, to be free from the negative experiences of the past. It is not only a reflection of the consciousness of the participants in the session and the surrounding social reality, but also it is the process of modeling, expression of attitude to it.

Drawing participates in the coordination of relations between the left and right hemispheres of the brain, being directly associated with the most important functions (vision, motor coordination, speech, thinking), it does not just contribute to the development of each of these functions, and also connects them to each other. If fine arts-therapy uses imaging process as a tool to achieve the goals, the fine arts-pedagogy promotes the aim of setting and goal formation of personality in the process of creating images.

We applied a variety of graphic materials:

1) watercolor and gouache paints, graphic and colored pencils, markers, crayons, pastels and clay even as a means of drawing technique spreading;

2) drawing paper of different sizes and colors, cardboard;

3) brushes of different sizes, sponges for painting large areas and others.

Technique “Akvatipia” (modification of E. Tararina (Tarinina E.V., 2013)) [5].

Purpose: to develop emotional intelligence and activation of creative resources.

Objectives: to develop skills for self-expression; removal of internal control; development of creative imagination and reflection.

Inventory: a sheet of A-3, paint, gouache, 5x5 sm glass, brushes of different sizes, wet and dry wipes, a jar of water.

Duration: 15 – 30 minutes.

Technique “Breakfast – lunch – dinner”, proposed by A. Kokorenko (Kokorenko V.L., 2005) [6].

Purpose: diagnostics and correction of person`s self-perception in the neighborhood of other people.

Objectives: stabilization of the self-assessment; development of emotional and social intelligence;

adoption of own resource and problematic aspects of the personality.

Inventory: brush, watercolor and gouache paints, graphic and colored pencils, markers, crayons, pastels, water jar, white sheet of paper (A-1).

Duration: 20-25 minutes.

Technique “Lifeline / life path” A. Kopytin (Kopytin A.I., 2010) with the elements of phototherapy [7-10].

Purpose: actualization and expression of feelings, associated with different periods of life; their understanding and integration.

Objectives: to strengthen the image of “I”; identifying and understanding the needs, attitudes and values; acquisition or reevaluation of the meaning of life; research relations system, updating and resolution of intrapersonal conflicts.

Inventory: pictures, glue, paint brush, paper (A-3).

Duration: 30 minutes.

We have developed a technique of drawing a “favorite dish” with elements mandalatherapy with plasticine.

The goal: to enhance the creative activity; give an opportunity to show the different feelings that fill the interior of the human-being.

Objectives: to search for self-improvement resources; development of emotional intelligence, sensuality; the formation of the skill of reflection of their own conditions and needs.

Inventory: plasticine of different colors, a jar with water, cut from construction paper circles with a diameter of 27 sm, divided into sectors, a plastic knife to cut the excess clay, wet wipes.

Duration: 15-20 minutes.

2 substantive session stage: musical-pedagogical (duration: 1 hour 30 minutes).

The technique of “Take the Lead” (modification E. Tararina (Tarinina E.V., 2013))

The goal: enhancing personal resources through ritmoterapii.

Objectives: To develop group dynamics; develop a sense of rhythm, concentrating on a specific action (regardless of external conditions), increased intrinsic activity at the expense of the rate of external actions; reducing aggression and anxiety using aligning actions; intensification of cooperation of the left and right hemispheres.

Inventory: drums of various sizes, drumsticks, author of music and ethnic music of the peoples of the world with the use of drum rhythms (disk recording).

Duration: 15-20 minutes

2 substantive stage of the session: musical-pedagogical (duration: 1 hour 30 minutes).

The technique “Take the rhythm” (modification by E. Tararina (Tarinina E.V., 2013))

The goal: to enhance personal resources through rhythm-therapy.

Objectives: to develop group dynamics; a sense of rhythm, concentrate on a specific action (regardless of external conditions), increase intrinsic activity at the expense of the rate of external actions; reduce aggression and anxiety using aligning actions; intensification of cooperation of the left and right hemispheres.

Inventory: drums of various sizes, drumsticks, original music and ethnic music of the nations of the world with the use of drum rhythms (disk recording).

Duration: 15-20 minutes.

Technique “Improvisation with musical instruments” (modification by E. Tararina (Tarinina E.V., 2013))

Objective: to identify the rhythm and sound associations in human-being behavior;

definition of psycho types of personality through sound impact (Kopytina A.I., 2002) or interaction effects; develop improvisation skills through sound expression; search internal and external harmonies in the expressions of individual temperament.

Objectives: to learn to listen and hear the internal rhythm that defines the personality of the individual; to develop the ability to approve themselves and their motives through different sounds, pauses, rhythm, melodic number; develop the skills of “conducting” internal and external individual processes in order to improve the quality of interaction in the family and micro society; to define limiting the installation, associated with psychological problems; through creative and gaming “permission” to enable the person to express himself/herself through sound; gain skills of improvisation and spontaneity in various situations of interaction in society; improve and enhance the creative abilities that are basic to the evolutionary formation of the person; develop body motility, and in particular, when dealing with hand instruments.

Inventory: musical instruments with different sound range and the “degree of difficulty of their use; articles giving sound.

Duration: Individually – from 3 minutes to meet and listen to each instrument or liked. In the group – from 5 minutes to an audio playback given situation.

“Technology of epilogue” or exercise “From the sound to the chord”

Inventory: musical instruments with different sound range and the “degree of difficulty of their use; items, giving sound.

Duration: from 3 to 10 minutes.

Technique “I and my talent” (modification of E. Tararina (Tararina E.V., 2013))

Purpose: to extend the range of social and professional choices; the formation of the skill of self-knowledge; gain experience creating your own “creative product”; discovering new facets of the personality; comprehension especially unique professional abilities of the individual.

Objectives: to learn how to listen and hear the inner “I”; develop emotional intelligence, sensuality, tactile perception of fine motor skills of hands; realize their creative abilities; promote personal and professional growth, self-development.

Inventory: foil in different colors (30 x 30sm), paper (A-4).

Hours: 25-30 minutes.

Drawing Technique with semolina by Shevchenko (Kopitin A.I., 2010)

Objective: to develop a harmonious interaction of the right and left hemispheres,

Creative imagination, aesthetic taste, to increase self-esteem, relaxation.

Objectives: strengthening the trust among members of the group; remove emotional stress and reach relaxation.

Inventory: semolina or sand sheet of paper (the number of participants).

Running time: 15-20 minutes.

Format: in pairs.

1. Technique “Creating an image of the face in working with clay”, by Nikitina (Kopitin, 2007) (in the modification of E. Tararina)

Objective: to establish communication of the unconscious and conscious one; self -acceptance;

awareness of personal boundaries; search for self-improvement resources.

Objectives: to develop emotional intelligence; gain experience of creation; develop tactile, fine motor skills.

Inventory: clay, glass of water, napkins.

Duration: 35-40 minutes.

Technique of creating a collage

Objective: to plan the future development of reflection, enhancement of personal life, increase self-esteem.

Objectives: to learn how to structure the space in relation to the objectives; Learn to listen and hear the inner voice and intuition; use tactile sensations for more inner experience; to develop emotional intelligence. To develop ability to adequately take oneself and his/her environment.

Inventory: A3 sheet, glue, magazines, scissors.

Duration: 30 minutes.

Results and Discussion. The results of piloting of the art- pedagogical session. After holding the developed art –pedagogical session (using different materials and art techniques), we conducted a survey with the use of closed and open-ended questions. The respondents were adolescents and young people (boys and girls) between the ages of 14 to 19, the total sample – 87 people.

Some of the respondents largely felt stress relief (29 respondents, which is 33% of the sample, stated on this immediately after the session), the increased emotional tone was experienced by 19 respondents (22% of the sample). In addition, 10 people (11 % of the sample) felt problems of confidence in the drawing session.

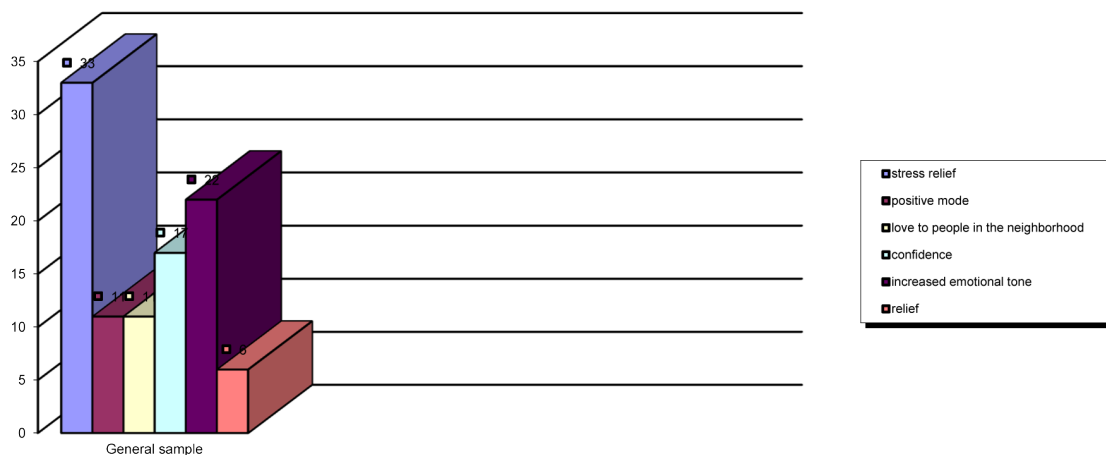

Figure 1 – The results of answers to the question on appearance of emotions and new states of the respondents during the art-pedagogical session

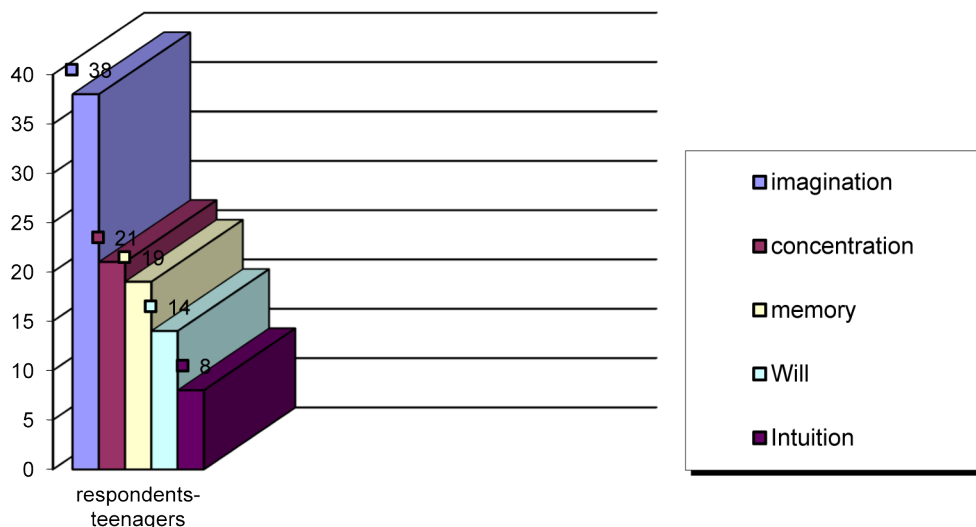

Figure 2 – The results of answers to the question about activation of cognitive processes and individual qualities of respondents – adolescents (14-16 years old) during the art-pedagogical session

The response to the question “What cognitive processes and the individual properties of the individual became active in you during the session?” of adolescents and young adults showed serious discrepancies. If teens believe that imagination (38%) and attention (21%) were the most developed, the boys and girls pointed

out that the improvement of adaptive properties of the person (54%), strength of will (37%) and intuition (32%). In this case, unlike the teenage, adolescents were less categorical, considering that along with these processes and properties, self-esteem, thinking and imagination are developed simultaneously.

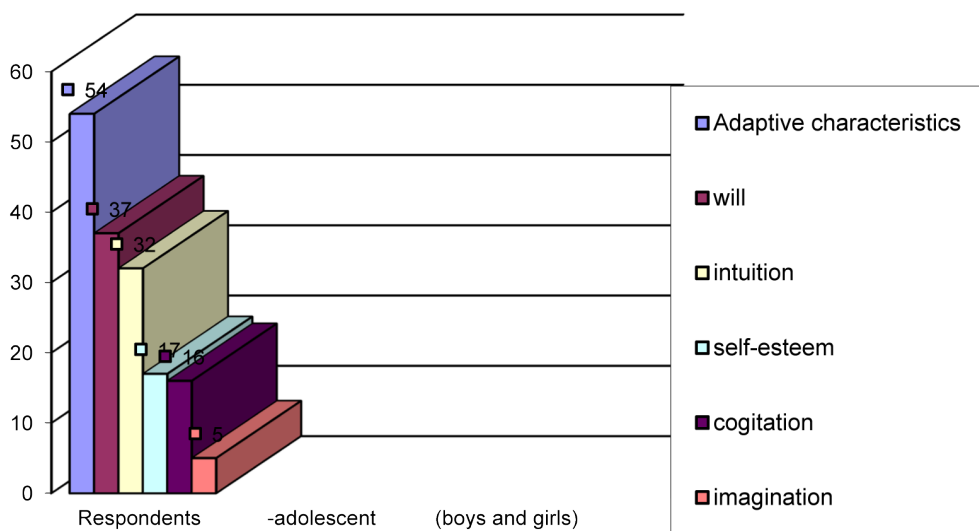

Figure 3 – The results of answers to the question about activation of cognitive processes and individual characteristics of the individual respondents – boys and girls (17-19 years) at the time of the art-pedagogical session

The issue of preference in the selection of materials for the session intended partially closed (respondents were asked to

tick the preferred material) and open-ended forms – it was necessary to justify preference independently.

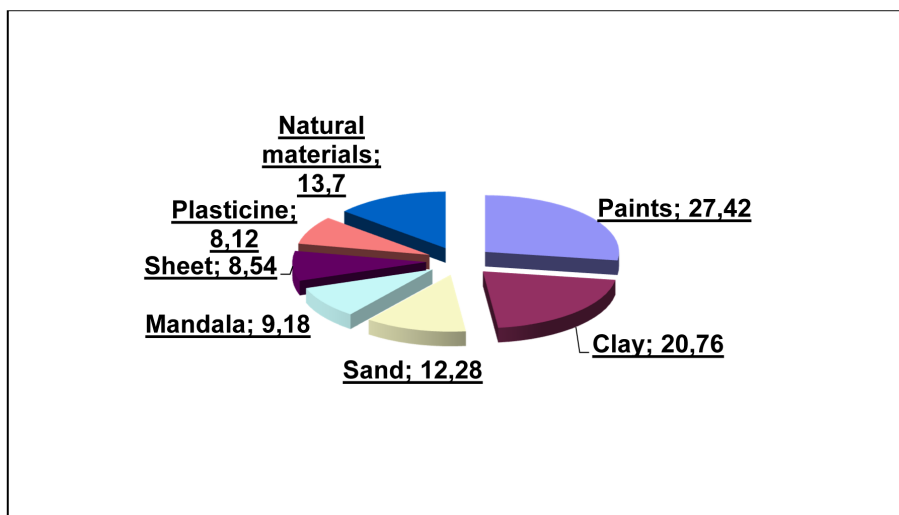

Figure 4 – Distribution of the total sample according to the preferences of the material in the art-pedagogical session

As it can be seen from Figure 4, participants of the art – pedagogical session about equally distributed their preferences in the use of material with a slight advantage in favor of the paints and clay. The majority of the respondents explained their choice as follows: “paint, whether watercolor or gouache provide ample opportunity not only to realize their creative potential, and also to reassure themselves by choosing pleasing colors and diluting it to experiment with the mood, to express their needs and desires at this point, to try oneself in a combination of colors”. As to clay, following interesting arguments of the session participants were revealed : “clay is a unique material that gives an opportunity to feel the creator”; “clay is a very soft and elastic material that allows to work with its own state, and even the character, using it can become harder and more insistent”; “I love the clay and the plasticine, because they help me to express myself in the three-dimensional shape, and volume makes you to feel cooler, stronger, more confident in this shifting world”.

There were also unique expressions in terms of the sand. They are: “fluctuation of the sand gives strength and belief that while the sand and may be subject to you”; “Sand – excellent as material, which is pleasant to work with, feeling its friability and fragility, thus feel their confidence and strength, the ability to subdue the elements”, “any material, especially sand, you feel that you are a man – the ruler of the world, that in your hands the future of the planet that you’re able to do something good and leave a trail”.

The experience of the developed art teaching session and subsequent questioning leads to the

conclusion that through the introduction to the fruits of creativity of all mankind in its various forms and the creation of their own creativity occurs facilitate adaptation of the person in the society, the development of all the senses, memory, attention, will, imagination, intuition session participants the art of pedagogy.

The experience of application of developed art-pedagogical session and subsequent survey of the respondents lead to the conclusion that through the introduction of the fruits of creativity to all mankind in its various forms and the creation of their own creativity facilitate adaptation of the person in the society, the development of all the senses, memory, attention, will, imagination, intuition session participants the art of pedagogy.

Conclusion

The results of the survey, conducted after the art-pedagogical session, revealed that participants felt the stress relief, increased emotional tone, confidence, positive attitude. In general, respondents noted that in addition to these effects of the session, they expressed in their answers to the questions in the survey, they had a positive group emotional mood, joint participation in artistic activities contributed to the establishment of relations of mutual acceptance and empathy.

Answers of the respondents to open-ended questions allow us to say that the work on the drawings, sculpture, and other methods of working in art – pedagogy – a safe way of discharging destructive emotions, they can work out the thoughts and emotions that people used to suppress,

contribute to a creative expression, development of imagination, intuition, reduce negative emotional states and their expressions.

As a result, we assume that the potential of art – pedagogy and art – therapy in the context of the prevention of suicidal behavior and related domains are large enough that the application of appropriate means in mass education and upbringing largely predetermine the solution to the problem with regard to early prevention of suicidal tendencies of adolescents and youth in Kazakhstan.

After studying the problem and state of the art-pedagogic and art-therapy services in Kazakhstan and experience of existing centers and services,

practicing art-pedagogy and art-therapy with different categories of people, we came to the conclusion that the art-pedagogical services in Kazakhstan are in the initial stage of their development (Kassen G. A., Mukasheva A. B., Madaliyeva Z. B. 2015:29-40) [11]. Despite the fact that there is an interest among specialists, including the mass education, utilization of methods of art -pedagogy, and there are requests to the appropriate services and support of the various categories of the population (children, teenagers, “people in crisis”, the disabled and etc.). There is still visible lack of specialists, aware of the mechanisms of these areas of care and support, able to apply art techniques in practice.

References

- 1 Kopitin A.I. Fundamentals of art-therapy. – SPb.: Lan, 1999. – 251 p.
- 2 Rudestam K. Group psychotherapy / K. Rudestam. – SPb.: CJSC “Press Peter” 1999. – 384
- 3 Lebedeva L.D. The practice of art therapy: approaches, diagnostics, training system. – SPb.: Rech, 2003. – 256 p.
- 4 Koloshin T.Y. Art therapy. Guidelines [e-resource] / Koloshin T.Y. – Access: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php/t=3,750,902>
- 5 Tararina E.V. Workshop on art therapy: Box wizard. Scientific handbook. – Lugansk: Elton-2, 2013. – 160 p.
- 6 Kokorenko V.L. Art technology in the training of specialists helping professions: [collages, masks, dolls]. – SPb.: Speech, 2005. – 99 p.
- 7 Kopitin A.I. Techniques phototherapy. – SPb.: Rech, 2010. – 128 p.
- 8 Kopytina A.I. Diagnostics in art therapy. “Mandala” method. – SPb.: Rech, 2002. – 80 p.
- 9 Kopitin A.I. Art therapy women’s issues. – M: Cogito-Tsengr, 2010. – 270 p.
- 10 Kopitin A.I., Cort B. Analytical techniques of art therapy. – SPb: Rech, 2007. – 186 p.
- 11 Kassen G. A., Mukasheva A. B., Madaliyeva Z. B. Art-pedagogical aspects of prevention of suicidal phenomena among adolescents and youth // Bulletin of KazNU Series: «Educational Sciences», №3. 2015. – 29-40 p.

References

- Kassen, G. A., Mukasheva, A. B., Madaliyeva, Z. B. (2015) Art-pedagogical aspects of prevention of suicidal phenomena among adolescents and youth. *Journal of Educational Sciences*, 3. – 29-40.
- Kokorenko V.L. (2005). Art technology in the training of specialists helping professions: [collages, masks, dolls]. – SPb.: Speech. – 99 p.
- Koloshina T.Y. (2010) Art therapy. Guidelines [e-resource]. – Access: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php/t=3,750,902>
- Kopitin A.I. (1999). Fundamentals of art therapy. – SPb.: Lan, – 251 p.
- Kopitin A.I. (2002). Diagnostics in art therapy. «Mandala» method. – SPb.: Rech.– 80 p.
- Kopitin A.I., Cort B. (2007). Analytical techniques of art therapy. – SPb: Rech. – 186 p.
- Kopitin A.I. (2010) Techniques phototherapy. – SPb.: Rech. – 128 p.
- Kopytina A.I. (2010). Art therapy women’s issues. – M: Cogito-Tsengr. – 270 p.
- Lebedeva L.D. (2003). The practice of art therapy: approaches, diagnostics, training system. – SPb, Rech. – 256
- Rudestam K. (1999). Group psychotherapy. – SPb., CJSC: Press Peter, – 384 p.
- Tararina E.V. (2013). Workshop on art therapy: Box wizard. Scientific handbook. – Lugansk: Elton-2, – 160 p.

**Baiguzhekov M.O., Tussupbekova G.A. *, Tuleuhanov S.T.,
Ablaikhanova N.T., Abdrassulova Zh.T.**

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,

*e-mail: gulmira.274@mail.ru

THE STUDY OF HEMATOLOGICAL AND FUNCTIONAL INDICATORS IN STUDENTS DURING THE EXAMINATION SESSION

The article considers the changes in hematological and functional indicators in students during the examination session. To assess the possible occurrence of violations of students' health status, ascertaining the level of the price of adaptation when influencing the students' body of university loads, the most informative indicators are determined. In terms of leukocyte status, 45% of students who have leukocyte counts within the reference values of the norm have a successful adaptation reaction corresponding to their health. When comparing hematological indicators and health indicators, the most unfavorable values were found in the form of elevated glucose, increased systolic pressure, and an increase in lymphocyte count. An increase in the lymphocyte count is considered as one of the indicators of unfavorable adaptation to higher education. At 33%, the average level of stress was found, 67% showed a low level of stress, which indicates a state of psychological adaptation to workloads. Adaptation of students to study conditions in higher education is a complex multi-level physiological process. The development of disadaptation during the training period can have a negative impact on the functional state of the organism and lead to the development of pathological processes.

Key words: study load, students, lymphocyte, monocyte, adaptation.

Байгужеков М.О., Тусупбекова Г.А. *, Түлеуханов С.Т.,
Абылайханова Н.Т., Абдрасулова Ж.Т.

Әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
*e-mail: gulmira.274@mail.ru

Емтихан сессиясы кезінде студенттердің гематологиялық және функционалдық көрсеткіштерін зерттеу

Мақалада емтихан сессиясы кезінде студенттердің гематологиялық және функционалдық көрсеткіштерінің өзгеруі қарастырылады. Студенттердің денсаулығының бұзылуының мүмкін болуын бағалау, студенттердің университеттік жүктемелеріне ықпал ету кезінде бейімделу бағасының деңгейін анықтау үшін ең ақпараттылық көрсеткіштер анықталды. Лейкоциттер статусы бойынша лейкоциттердің нормаларының нормалық шектерінде саналған студенттердің 45%-ы олардың денсаулығына сай бейімделу реакциясын табады. Гематологиялық көрсеткіштер мен денсаулық көрсеткіштерін салыстыру кезінде ең қолайсыз мәндер жоғары глюкоза, систолалық қысымның жоғарлауы және лимфоциттер санының өсуі түрінде табылған. Лимфоциттер санының өсуі жоғары білімге қолайсыз бейімделу көрсеткіштерінің бірі ретінде қарастырылады. 33%-ында стрестің орташа деңгейі анықталды, 67% -ы стрестің төмен деңгейін көрсетті, бұл жұмыс жүктемесіне психологиялық бейімделу жағдайын білдіреді. Студенттерді жоғары білім берудегі жағдайды зерттеуге бейімдеу күрделі көп деңгейлі физиологиялық үдеріс болып табылады. Оқу кезеңінде бұзылудың дамуы ағзаның функционалдық күйіне теріс әсер етуі мүмкін және патологиялық процестердің дамуына әкелуі мүмкін.

Түйін сөздер: оқу жүктемесі, студенттер, лимфоцит, моноцит, бейімделу.

Байгужеков М.О., Тусупбекова Г.А.* , Тулеуханов С.Т.,
Абылайханова Н.Т., Абдрасулова Ж.Т.

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан,
г. Алматы, *e-mail: gulmira.274@mail.ru

Изучение гематологических и функциональных показателей у студентов во время экзаменационной сессии

В статье рассматриваются изменения гематологических и функциональных показателей у студентов во время экзаменационной сессии. Для оценки возможности возникновения нарушений состояния здоровья студентов, выяснения уровня цены адаптации при влиянии на организм студентов вузовских нагрузок определены наиболее информативные показатели. По показателям лейкоцитарного статуса у 45% студентов, имеющих показатели лейкоцитов в пределах референтных значений нормы, наблюдается успешная реакция адаптации, соответствующая состоянию здоровья. При сопоставлении гематологических показателей и показателей состояния здоровья выявлены наиболее неблагоприятные значения в виде повышенного содержания глюкозы, повышение систолического давления, а также повышение содержания лимфоцитов. Повышение содержания лимфоцитов необходимо рассматривать как один из показателей неблагоприятной адаптации к обучению в вузе. У 33% обнаружен средний уровень стресса, у 67% выявлен низкий уровень стресса, что свидетельствует о состоянии психологической адаптированности к рабочим нагрузкам. Адаптация у студентов к условиям обучения в высшей школе представляет собой сложный многоуровневый физиологический процесс. Развитие процессов дезадаптации в период обучения может оказать негативное влияние на функциональное состояние организма и приводят к развитию патологических процессов.

Ключевые слова: учебная нагрузка, студенты, лимфоцит, моноцит, адаптация.

Introduction

The relevance of this research consists in a social significance of studying of systemic homeostatic, psychophysiological and hematological indexes for assessment of extent of violation of the state of health at students. The relevance decides on the one hand, the existing urgent need in successful adaptation of students of the first and second years to educational activity, and on another, by prophylaxis of a possible aggravation of symptoms of health during this adaptation [1].

A large number of first-year students because of problems with adaptation to tutoring in higher education institution are annually deducted [2, 3]. Therefore researchers are faced by questions of selection of the most efficient methods and working methods which will provide selection and systems approach to process of adaptation of students of the first and second years. In the course of tutoring loads of the life-supporting systems of an organism of the student in general considerably raise. Against the background of, it in recent years, increase the number of the young men and girls having problems with health [4, 5, 6] is noted deterioration in physical health and emergence of diseases, the bound to violation of carbohydrate metabolism of glucose is observed. It is determined by existence of a large number of stresses which students in the course of tutoring, especially the first and second courses face.

In an organism of the students who entered to the university processes of adaptation to the new environment of tutoring are observed. Adaptation is a necessary link for transition just seeing educational activity to another. In this case process of transition from the pupil of school to the student of higher education institution means. Adapting to new conditions of tutoring: to the new system of requirements, new teachers and classmates etc to the student it is necessary to overcome the considerable difficulties. The lack of necessary skills for successful tutoring in higher education institution causes the strong emotional pressure in students that leads to deterioration in health of students. Process of overcoming such difficulties during the long-lived period of time can cause an overvoltage both on psychological and at the physiological level. There are various mechanisms of adaptation to educational activity in higher education institution which include biochemical changes in blood, both reorganization in bodies and fabrics. All this provokes an overload of systems of functions and leads to developing of stresses and as a result emergence of violations of health [7, 8].

Optimization of indexes of adaptation of first-year students and second-year students to tutoring conditions in higher education institution is impossible without adaptation process studying in general, psychophysiological changes which can lead to various violations of work of an organism including to violations of carbohydrate metabolism.

The purpose of researches was: a research of psychophysiological and hematological indexes of adaptation of students to educational activity and identification of dynamics of disorder of the state of health at the different levels.

Material and methods of research: observation, anthropometry, functionally physiological tests (measurement of arterial blood pressure, heart rate, biotic capacity of lungs, etc.), questioning by means of Spilbergera-Khanin and E. Howard's questionnaires, the comparative analysis of results, empirical kliniko-biochemical methods and methods of statistical data processing with use of reference computer programs. All researches were conducted according to rules of the ethical commission and the written consent of students to participation in inspection.

The research was carried out at department of biophysics and biomedicine of Al-Farabi Kazakh National University.

Results of inspections of 200 students during their training at the first and second courses in dynamics were the basis for work.

Examination was conducted for two years during the same period: at the beginning and the end of academic year.

The examined students had no expressed deviations in development (shortcomings of mental and physical development).

Within problems of the real research we estimated various aspects of activity of the blood circulatory system.

One of stages of studying of cell-like elements of blood is the morphological research. The painted dabs of peripheral blood are exposed to studying.

We investigated indexes of content in glucose blood. For identification of violations of carbohydrate metabolism of glucose, usually use glucose definition on an empty stomach (in 6-8 clocks after meal). Its level increases at a diabetes mellitus, at any stressful situations, plentiful reception with food of carbohydrates.

For data recording of physical health of surveyed the developed G.A. Aponasenko, R.G. Naumenko (1988) a method the health level assessment express on the clinic-physiological indexes having rather expressed correlative communications with the level of aerobic power supply of the person was used. As initial in this technique the following morpho-functional indicators are applied: growth, weight, force of the leading brush, biotic capacity of lungs, arterial blood pressure. The derivants received from them (the weight relation to body height, the relation of force of the leading brush to body weight, the relative biotic capacity mild, derivants of arterial

blood pressure and heart rate) are estimated on the formalized scale of points which sum determines the level of physical health.

For assessment of the generalized chronic mental or somatic tension which is shown in fatigue, irritability, impatience feeling of an internal restraint the scale of uneasiness of E. Howard was used (V.V. Grishin, P.V. Lushin, 1990; L.M. Sobchak, 1990).

For assessment of personal uneasiness Ch. Spilberger's scale was used. Assessment of an emotional condition of the student was defined by a formula:

$S + \text{How LPET} = \text{where } S - \text{assessment of level of personal uneasiness according to Ch. Spilberger, How} - \text{assessment of level of susceptibility to a stress, E. Howard, LPET} - \text{the level of psychoemotional tension.}$

Assessment was made on the scale established in psychophysiological practice: the first low level made lower than 25 points, the average level corresponded to indexes from 25 to 45 points, the high level is higher than 45 points.

Primary data for assessment of a condition of a vegetative homeostasis were obtained by means of the device of the Varikard 1.2 hardware and software which was counted by an integral indicator (index) of activity of regulatory systems and coefficient of a regulation between the heart rate and frequency of respiration. Record of cardiointervals was made within minutes. The following classification of states was offered: optimum tension – 1-2 points, moderate tension – 3-4 points, expressed – 5-6 points, an overvoltage – 7-8.

The index of adaptation to educational activity of students was counted on an index – the functional price of adaptation (FPA) which basis the formula of the physiological price of tutoring was (G.I. Paleev, 1996):

LFT – the level of the functional tension or level of a stress which was determined by a path of filing of the functional indexes of the Varikard 1.2 hardware and software, LPET – the level of psychoemotional tension, LPD – the level of physical development determined by G.L. Apanasenko's (1988) technique, SFF – subjective feeling of a fatigue, assessment was made on four to a mark scale by means of the questionnaire;

LRS – the level of the relation to study, assessment was made on ten to a mark scale by means of expressly developed card.

The received these estimates of the functional price of adaptation (FPA) allowed to allocate three of its levels: FPA 1,6 – a low index;

1,6 FPA 2,4 – an average value; FPA 2,4 – a high rate.

The presented complex of indexes of glucose, leukocytic formula, physical health, psychoemotional condition of students and tension of regulatory systems of an organism is adequate for problem solving of assessment of hematological and adaptation indexes of health of students.

Statistical data processing of observations errors of average (m) and also criterion of reliability of Styudent (t) of dependent selections who characterizes deviations of a difference of two arithmetic averages to errors of difference were carried out with use of the methods of mathematical statistics, with definition of mean values received during the researches of all indexes (M). Data processing was made on PC IBM, using a package of the Microsoft Excel application programs and dialogue statistics of the Stadia system. Took changes for level at $P < 0,05$.

All students examined by us were distributed on four groups, on the basis of the theory of adaptation reactions of L.H. Garkavi.

The first group includes the following qualitative and quantitative characteristics: corresponds to reaction of a training; number of lymphocytes within the lower half of a zone of norm (21-25%); number of granulocytes within the top half of a zone of norm (65-72%); monocytes – within norm (up to 10%); leukocytes – within norm.

The second group includes the following qualitative and quantitative characteristics: corresponds to activation reaction; the number of lymphocytes within the top half of a zone of norm (28–33%) or are higher than norm (more than 33, up to 40-45% – are individual); the number of granulocytes within the lower half of a zone of norm or are lower than norm (less than 45%); monocytes – within norm (up to 10%); leukocytes – $(4,0-9,0) \times 10^9/l$.

The third group includes the following qualitative and quantitative characteristics: corresponds to reaction of acute stress; number of lymphocytes less than 20%; the number of granulocytes are higher than norm (more than 72%); monocytes – norm; leukocytes – it is raised.

The fourth group includes the following qualitative and quantitative characteristics: corresponds to reaction of a chronic stress; number of lymphocytes less than 20%; the number of granulocytes are higher than norm (more than 72%); monocytes – within an upper bound of norm above (more than 10%); leukocytes – more than $8,0 \times 10^9/l$.

Results and discussion. Most strongly under the influence of stressiruyushchy tutoring such components of a leukocytic formula as lymphocytes which are not so quickly restored change and therefore become the found indexes of an aggravation of symptoms of health of students.

Table 1 – Of Indexes of a leukocytic formula of students of 1 and 2 courses

	Lymphocyte		Monocytes	
	1 course	2 course	1 course	2 course
1 group	7,69±0,98	26,19±1,07*	68,94±1,34	6,07±0,7
2group	7,9±0,91	29,87±1,61*	66,3±2,31	6±0,93*
3 group	9±1,22	19,5±0,5*	73,25±0,83	11±0,7*
4 group	11,5±0,5	20±0	70±1	12±1

* Distinctions are reliable at $P < 0,05$.

We revealed reliable differences in indexes of leukocytes and lymphocytes the first and second groups of students at the end of the second year in comparison with a first year. It says about completion of process of adaptation to the end of the second year. At these reactions, especially at reaction of a training (the first group) and activations (the second group), activity of an organism it is harmonious and meets standard of young and healthy people, the

systems responsible for immune protection work. At these reactions, especially at reaction of a training and the increased activation – a stable state of health – students are most capable to cope with a stress (table 1).

Students of the second group initially had the increased percentage of lymphocytes (it testifies to their condition of activation), which number decreased by the end of the second year of tutoring

and approached an upper bound of norm that indicates improvement of the state of health and completion of process of adaptation. Increase in lymphocytes in the third group indicates existence of elements of intense adaptation, despite it process of adaptation happens. Initially the fourth group was characterized by low indicators of lymphocytes which number significantly did not change throughout the entire period of tutoring. Students of this group are least capable to cope with a stress that in turn leads to complication of process of adaptation to educational activity.

In general us data indicate receiving existence of a condition of a training and activations at the first and second group of students, both the first, and second year (82%) are more rare. At these reactions, a stable state of health – students are most capable to cope with a stress.

To a lesser extent at the examined students of the two first groups disharmonious reactions of a stress met minor change of indexes of lymphocytes and without sharp signs of strength.

Students of the third and fourth groups (18%) initially had weaker hematological indicators. In these groups by means of, leukogram researches we revealed a condition of tension though surveyed and had no particular chronic disease.

The condition of tension revealed by us complicated adaptation process which nevertheless came to the end in these groups by the end of the second year of tutoring. The approximation of all indexes of white blood to the lower bound of normal values demonstrates to it.

All above told can state on completion of process of adaptation to the end of the second year. Students of the first and second group are capable to cope with a stress better, than students of other groups.

Thus, the data obtained by us correspond to results of a research which was conducted by L.H. Garkavi. This hematological characteristic is vital since confirms existence or lack of development of pathology therefore we decided to continue and expand researches and to include indicators of glucose, a variation cardiography, a psychoemotional state for obtaining completeness of a picture.

Results of a research of indexes of physical health of students. Examination was conducted within two years, serious distinctions on the majority of indexes of physical health of students came to light [9].

In general, us data of the analysis of total of leukocytes and a leukocytic formula of students indicate receiving existence of a condition of reactions of a training and activations at the first and second group of students are more rare than both

the first, and second year (82%). At these reactions, especially trainings, are more rare at the increased activation – a stable state of health – students are most capable to cope with a stress.

To a lesser extent at the examined students of both the first, and second year disharmonious reactions of a stress met a slight lymphopenia and without sharp signs of strength. At these reactions the state physical and a mental discomfort, sometimes headaches and pains in heart, susceptibility to seasonal catarrhal diseases, the poor dream and appetite, etc. develops though surveyed and had no particular chronic disease or a serious deviation of mental and physical condition of health.

Higher and higher told, can indicate completion of process of adaptation, i.e. by the end of the second year process of adaptation of students came to the end. Students of the first and second group are capable to cope with a stress successfully.

As shows the analysis of separate indexes of physical development in the first group, the majority of indexes authentically did not change for the entire period of inspection and were in limits of mean values.

By the end 2 courses are observed decrease in body weight, decrease in biotic capacity mild in connection with minor change in body height at students, with increase in heart rate that it is bound at many to reloading, at the same time at all students and students of the third and fourth groups increase in arterial blood pressure is observed, and students of the first and second group on the contrary have a decrease. The dynamometry by the end 2 courses increases at students, and at students on the contrary decreases.

Mean values of anthropometric indexes of students from the second group practically same, as well as in the first group. Lower sizes of biotic capacity of lungs and a dynamometry by the end of training at the 2nd course at students, can be bound to a gipodinamomy, the characteristic of intensive educational activity in higher education institution. By the end 2 courses are observed increase in body weight at young men, in connection with minor change in body height at trainees.

The increase of size of arterial blood pressure at students in all groups can demonstrate adverse influence of an intensification of educational activity.

Change of mean values of common assessment of level of health in all groups was characterized by a tendency to increase by the end of each academic year. Though average values of the majority of components of physical health in all groups authentically did not change within each academic year.

Thus, it is possible to conclude that educational activity on the first and second year in all groups is followed by tendencies to increase in level of health, we connect this fact with growing of a young organism.

In general the analysis of the state of health and its separate indexes allows to draw a conclusion that in the first and second groups of students moderate reorganization of activity of the blood circulatory system reflecting various measure of expenditure of the functional reserves of the main systems of an organism is noted.

At a research of indexes of glucose in blood at students, both young men, and girls similar changes in the end of the first and second courses were revealed. The quantitative shifts are more noticeable in the third and fourth group of students of young men. The considerable changes towards increase in indexes of glucose up to an upper bound of norm were observed in the third and fourth groups.

Increase in indexes of glucose in blood at students of the third and fourth group can be an adverse prognostic indicator of health of these students.

In the analysis of change of degree of uneasiness within academic year it was established that by the end of tutoring almost in each group (with 1 on 2 courses) it accrues, with the greatest intensity it was characteristic of students of 1 courses.

Results of assessment of a psychoemotional state allow to say that the period of training at the 2nd course is the favorable for an emotional condition of students though at this time and the tendency to slight increase in level of uneasiness to the bound to intensive educational activity appears. By the end 2 courses are noted strengthening of psychoemotional tension at students in the third group coinciding with increase of level of the relation to study and increase in academic loads. Increase in level of uneasiness at students of both sexes in the fourth group in comparison with this index at the first year is observed [10].

The conducted research of level of tension of regulatory systems of students established that it is more girl, than young men are subject to tension of regulatory systems and psychoemotional stresses. It can be explained with the amplified loading and the collected fatigue.

By the end of each academic year increase in number of students with “the expressed tension” and “overvoltage” is noted. We connect a high level of a stress with emergence of signs of overwork that, eventually, leads to an overvoltage of regulatory systems.

Only in the fourth and third group at second-year students at the end of the academic year the functional price of adaptation authentically increases and approaches the top value of an average zone of strength in comparison with the beginning of the second year. Thus, the research of change of indexes of the functional price of adaptation showed that in different groups – students and students – these indicators increase. The functional price of adaptation to the end of study on the 2nd course increases in all four groups. It can be bound to increase in indexes of level of the functional tension that indicates the significant increase in tension of systems of adaptation though these indexes of increase in level of the functional tension of not exceeding critical level. The submitted analysis shows that this body height is caused by deterioration in physical health at 63% of students, increase of level of tension at 70% of students and also strengthening of psychoemotional tension at 44% of students and accumulation of a fatigue at 37%.

In general it is possible to tell that in all groups there is a body height of an index of the functional price of adaptation, but the largest growth is observed in the third and fourth group. It demonstrates to the intense nature of process of adaptation of the students who are engaged in intensive educational activity.

Proceeding from the above, one may say, that now the researches of the functional price of adaptation conducted by us indicate existence of a tendency to deterioration in health of students during their tutoring in higher education institution. At students both young men, and girls change of indexes of health in connection with presence of the functional and psychoemotional tension.

And as the received results testify, in the third and fourth groups more expressed deterioration in health influences all parameters of the main physiological systems of an organism that is shown in an aggravation of symptoms of health of students and can be an incitement for different developing of pathologies.

Conclusions

With comprehensive research of indicators of adaptation of students to educational activity in the dynamics of indicators leukocyte status in 82% of the students that have the leukocyte count within the reference normal values, the observed positive responses of adaptation corresponding to the condition. 18% of students in the adaptive response

during two years of study was in the nature close to a state of chronic and acute stress. Comparison of hematological parameters and indicators of health status indicate that the most disadvantaged of them in the form of high glucose, bordering the upper normal values, and low estimates of the level of health and increased systolic blood pressure observed in students (boys 12% girls 6%), in which the percentage of lymphocytes exceeds 20%, which allows to distinguish this category of students at risk for health reasons, and bordering on the lower limit of the reference normal content of lymphocytes to consider, as one of the indicators of adverse adaptation to training in higher educational.

The majority of students (82%) have the process of adaptation to higher education in dynamics, the beginning of the first year and the end of the second, characterized by a significant decrease in the total leukocyte content, an increase in the percentage of lymphocytes, improve health, reduce anxiety and tension of regulatory systems. In the risk group of 18% of students, similar changes in hematological indicators are manifested as a trend, and the indicators of anxiety in girls indicate an increase in psychoemotional stress.

In the study of all complex parameters in the first year of study at the University, showed

that by the end of the year, there was a deviation of the hematological parameters, the imbalance of regulatory systems, an increase in functional tension, impaired carbohydrate metabolism, a decrease in the level of health in all studied groups. In the second year, students with low rates of health deviations in leukocyte status and energy exchange, a high level of anxiety. Tension of regulatory systems (18%) – the process of adaptation was completed by the end of the second year of training with high voltage, students with high health indicators (82%) – the process of adaptation was completed successfully without obvious deviations in health status. As well as the dynamics of indicators of functional adaptation price indicate that the majority of students (82%) functional adaptation price does not go beyond the level of low values, while in the risk group the functional adaptation price increases significantly, respectively, in boys 12% and girls 8% and reaches values estimated as high.

Thus, despite great stressful influence of academic loads and specifics of higher education institution, process of adaptation comes to the end at all students and students in all groups by the end of the second year, only with various strength of all systems and levels of an organism and the different price of adaptation.

References

- 1 Кочарова, С.Г. Изучение влияния повышенной учебной нагрузки на состояние здоровья учащегося // Гигиена и санитария. – 2013. – №6. – С. 31-33.
- 2 Катаева, Л.Н. Влияние учебной нагрузки на умственную работоспособность студентов // Образ жизни и здоровье студентов: материалы Первой Всероссийской научной конференции. – М.: Изд-во РУДН, 2005. – С. 98-100.
- 3 Rice, P.L. Stress and health: principles and practice for coping and wellness. – Monterey, Calif.: Brooks / Cole, 2007. – P. 380.
- 4 Season of birth in Psychiatry. A review / P. Castrogiovanni, S. Iapichino, C. Pacchierotti et al. // Neuropsychobiology. 2010. V. 37. – P. 175.
- 5 Маркина, Л.Д. Современные подходы к оценке и коррекции уровня индивидуального здоровья студентов // Тихоокеанский медицинский журнал. – 2014. – № 2. – С. 39-42.
- 6 Stayhorn, G. Expectation versus reality, social support and well-being of medical students // Behav. Med. – 2009. – Vol. 15, № 3. – P. 133.
- 7 Арсеньев Д.Г. Социально-психологические и физиологические проблемы адаптации иностранных студентов. – СПб.: СПб. ГПУ, 2012. – 59 с.
- 8 Hinton, J.W., Craske B. Differential effects on test stress on the heart rates of extraverts and introverts // Biol. Psychol., 2001. Vol. E., №1. – P. 23-28.
- 9 Дарчия, Д.Г. Макаров Н.Н. Моделирование и мониторинг здоровья важнейшая задача валеологии // Валеология. – 2007. – № 4. – С. 7-9.
- 10 Маркина, Л.Д. Современные подходы к оценке и коррекции уровня индивидуального здоровья студентов // Тихоокеанский медицинский журнал. – 2003. – № 2. – С. 39-42.

References

- Kocharova, S.G. (2013). The study of the impact of increased training load on the student's state of health Text. Hygiene and Sanitation. 6, – 31-33.
- Kataeva, L. (2005) Influence of the educational load on the mental efficiency of students. In The way of life and health of students: materials of the First All-Russian Scientific Conference. Moscow: Publishing House of RUDN, – 98-100.

- Rice, P.L. (2007). *Stress and health: principles and practice for coping and wellness*. Monterey, Calif.: Brooks / Cole. 380.
- Castrogiovanni P., Iapichino S., Pacchierotti C. (2010). Season of birth in Psychiatry. A review / *Neuropsychobiology*, 37. 175.
- Markina, L.D. (2014) Modern approaches to assessing and correcting the level of individual health of students *Pacific Medical Journal*. 2, 39-42.
- Stayhorn, G. (2009). Expectation versus reality, social support and well-being of medical students. *Behav. med.* 15, 3. 133.
- Arseniev, D.G. (2012). Socio-psychological and physiological problems of adaptation of foreign students. Sanct-Peterburg: SPb. SPU, 159.
- Hinton, J.W., Craske B. (2001). Differential effects on test stress on the heart rates of extraverts and introverts. *Biol. Psychol.*, E., 1. 23-28.
- Darchia, D.G., Makarov H.H. (2007). Modeling and monitoring of health is the most important task of valeology. *Valeology*. 4. 7-9.
- Markina, L.D. (2003) Modern approaches to assessing and correcting the level of individual health of students. *Pacific Medical Journal*. 2. 39-42.

4-бөлім

БІЛІМ БЕРУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Раздел 4

МЕНЕДЖМЕНТ ОБРАЗОВАНИЯ

Section 4

MANAGEMENT OF EDUCATION

Есенова К.А.

«Педагогика және психология» мамандығының 2 курс докторанты
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: kamchat_esenova@mail.ru

БІЛІМ МЕНЕДЖЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Мақалада менеджерлерді даярлаудың шетелдік тәжірибесіндегі басқара білуі қабілеті мен кадрлар құрамында талапкерлерді даярлау мен таңдау жүйесі, материалдық базаның ерекшелігі, әлемдік тәжірибедегі менеджерлерді даярлаудағы білім беру жүйесінің өзіндік ерекшеліктері қарастырылған. Басшының өзі жасаған барлық шешімдерге толықтай жауапкершілікте болуымен қатар менеджердің өндірістің ішкі және сыртқы жағдайларынан хабардар болуы және қоғамдағы өзгерістерді есепке ала отырып, қажет болған жағдайда алдына қойған мақсаты мен міндеттерді орындау ерекшеліктері талданған. Менеджерлерді даярлауда шетелде соңғы жылдары мамандандырылған ұйымдар және жоғары оқу орындары арасында бәсекелестіктің күшеюімен қатар жоғары оқу орындары мен бизнес мектептеріндегі даярлау және қайта даярлау бағыттары сөз етілген.

Менеджерлерді даярлаудағы даму факторларын басқарудың және перспективада қызметтің қажет нәтижесін алуға практикалық мүмкіндік пайда болумен қатар дамыған елдердің тәжірибесін салыстырудың ұтымды тұстары қарастырылған.

Фирмаларда жұмыспен бірлесе оқуға және атқарушылар тобының өзара қатынасына көп көңіл бөлетіндігі, сонымен бірге жоғары оқу орындарындағы бағдарламалардың жеке білім алушылардың мүмкіндіктері мен білімін жетілдіруге бағытталған тұстары мен білім беру менеджерлерін даярлау жүйесіндегі әлемдік тәжірибе зерделенеді.

Түйін сөздер: менеджмент, менеджер, басқару, білімі беру менеджері.

Yesenova K.A.

PhD of spec. «Pedagogy and Psychology»,
Al-Farabi KazNU, Kazakhstan, Almaty, e-mail: kamchat_esenova@mail.ru

Foreign experience of training managers of education

The article deals with foreign experience in training managers, knowledge and ability to manage, as well as the system of training and selection of candidates from the staff, especially the material base, a kind of features of the educational system for training managers in world practice. Along with the responsibility for all decisions made by the Manager, he must have information about the internal and external conditions of production, especially the implementation of the tasks and goals, if necessary, taking into account changes in society. In recent years, abroad, where, along with increasing competition in the training of managers between specialized organizations and universities, we are talking about areas of training and retraining in universities and business schools.

The practical possibility to get practical opportunities of management and training of managers and to receive desirable result in the future is considered, in the long term there was an opportunity to compare the best experiences of the developed countries.

Much attention is paid to the study and cooperation with working groups, pay special attention to the development of the potential of higher education institutions and the knowledge of individual students, aimed at improving the knowledge of students in the training of education managers and studied world experience.

Key words: management, manager, education manager.

Есенова К.А.

докторант PhD 2 курса спец. «Педагогика және психология»,
Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,
e-mail: kamchat_esenova@mail.ru

Зарубежный опыт подготовки менеджеров образования

В статье рассматриваются зарубежный опыт по подготовке менеджеров, знание и умение управлять, а также система подготовки и отбора претендентов из кадрового состава, особенности материальной базы, своеобразные особенности образовательной системы по подготовке менеджеров в мировой практике. Наряду с ответственностью за все решения, которые принял руководитель, менеджер должен владеть информацией внутренних и внешних условий производства, особенности выполнения поставленных задач и цели, в случае необходимости учитывая изменения в обществе. В последние годы за рубежом, где наряду с увеличением конкуренции по подготовке менеджеров между специализированными организациями и университетами, идет речь о направлениях подготовки и переподготовки в университетах и бизнес-школах.

Рассматривается практическая возможность управления и подготовки менеджеров; вопросы возможности получения желаемого результата в будущем. В перспективе имеется возможность сравнивать лучший опыт развитых стран.

Большое внимание уделяется изучению и сотрудничеству с рабочими группами. В статье уделяется особое внимание развитию потенциала высших учебных заведений. Кроме того, рассматривается возможность совершенствования знаний обучающихся в системе подготовки менеджеров образования через изучение и сравнение мирового опыта.

Ключевые слова: менеджмент, менеджер, управление, менеджер образования.

Кіріспе

XXI ғасыр ғаламдану заманында білім мен өндірістің күрделенуі ғылыми негізде басқара алатын мамандарды қажет етеді. Өзгермелі қоғамда болып жатқан қарқындылық білімді үнемі жаңартып отыруды, жаңа тұғырларды меңгеруді талап етуде.

Жаһандану үдерісінің ерекшелігі жаңа білімнің пайда болуына, таралуына және тасымалдануына, білім беру менеджерлерін даярлау жүйесіне әсер етеді. Маңызды тенденциялардың бірі кәсіби бағдарламаларды, қашықтықтан оқыту бағдарламалары, оқытудың инновациялық формасы әртараптан басым болады. Менеджментте дәстүрлі мектептер мен басқару әдістері қазіргі мен болашақ талаптарының толықтай шегіне жауап бермейді, менеджердің мүмкіндіктерінің талаптарға сай келуі үнемі білімдерін жетілдіріп отыру қажеттігі туындайды.

Мақаланың мақсаты. Орта білім беру ұйымдары мен қоғамның тұрақты өзара қатынасының қажеттілігі, білім беру сапасының адамдық ресурстар сапасына тәуелділігінің артуы, өзгерістер және бәсекелестік жағдайында жұмыстың қажеттілігі – білім беру менеджерлерін даярлаудың өзектілігін шет елдік тәжірибелерді зерделей келе отандық білім менеджментін дамытудағы тиімді жақтарын қарастыру.

Зерттеу әдіснамасы мен әдістері. Зерттеуде салыстырмалы зерттеулердің маңызы ерекше

орын алады. Салыстырмалы зерттеу процесінде салыстыру жағдайының ұтымдылығын арттыру үшін бірдей көрсеткіштердің, жүйеге тәуелді және тәуелсіз факторлардың, ерекшелігінің себебі анықталады. Оның өзінің жалпыланған формасында салыстырмалы зерттеу жүргізу келесідей негізгі кезендерді кіріктіреді:

Салыстыру нысандарын тандау;

Сәйкестік деңгейі мен салыстырылушы көрсеткіштер ауқымын анықтау;

– Нысандар жайлы ақпараттарды жинау мен өңдеу, көрсеткіштерді сәйкес түрге алып келу;

– Көрсеткіштерді, жеткен нәтижелер бағасын талдау мен салыстыру, көрсеткіштер ауқымын анықтаушы факторлар бойынша келіспеушіліктер себебін анықтау;

– Талдау нәтижесін жалпылау, салыстырылушы нысандарда ұтымдылықты жоғарылату бойынша қосымша мен қорытындылар;

– Ұсыныстарды жүзеге асырудан және олардың жалпылама көрсеткіштерге ықпал ету деңгейінен эффектін есептеу.

Жалпы салыстырмалы талдау мазмұны зерттеудің нысаны және мақсатымен анықталады, ал салыстырмалы зерттеулерді ұйымдастыру әдісінің өзі оның кілттік функциясы болып табылатын табысты болжамды орындауды жүзеге асыруға, яғни, көріністер мен процестерді болжау, даму болашағы тұрғысынан, болашақ элементіндегі өткен және қазіргі құрамдас элементтердің проекциясы тұрғысынан қарасты-

руға бағытталған. Болашақтың көрінісін кеңейте отырып, табысты болжам стратегиялық басқару міндеттерін шешу үшін болашақ жайлы ақпаратты басқару жүйесін қамтамасыз етеді. Жалпыланған сипатта талдауды болжамның реті келесідей:

Перспективаны сипаттайтын жалпыланған көрсеткіштер шеңберін анықтау;

Дамудың айрықша, жеке, қосымша көрсеткіштерін бөлу;

Дамудың негізгі бағыттарынан шыға отырып талдау дәйектілігін қалыптастыру;

Түрлі көрсеткіштерге факторлар ықпалын қалыптастыру, осы факторларды топтастыру.

Салыстыру объектілерінің сипаттамаларына байланысты, жұмыстың барлық аспектілерін немесе жергілікті талдауды қамтитын толық талдау жүргізілуі мүмкін.

Салыстырмалы зерттеулерде талдау процесін жүзеге асырудың негізгі жағдайлары келесілер болып табылады:

Салыстырмалы көрсеткіштердің сапалы бірегейлігін, көрсеткіштерді есептеу әдісінің бірлігін сақтау;

Бірегей өлшеуіштерді қолдану [1].

Менеджмент ғылым ретінде XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында пайда болып қазіргі таңға дейін дамудың әр түрлі кезеңдерінен өтті.

Ғылыми менеджменттің негізін салушы, белгілі ағылшын ғалымы Фредрик Уинстоу Тэйлор (1856 – 1915) екендігі белгілі. Ғалым “Менеджмент” ұғымының мәні мен мазмұны “басқару” түсінігіне ұқсас екендігін, сонымен қатар менеджмент жоспарлау, ұйымдастыру, үйлестіру, бақылау, ынталандыру сияқты қызметтерді де атқарады дей келе, басқаруды тек кәсіпорын деңгейінде ұйымдастыруды қарастырады [2].

Менеджмент нарықтық экономика жағдайында өндірісті тиімді басқарудың теориясы мен практикасы тұрғысынан қарастырылады. Белгілі мақсаттар мен міндеттерге бағытталған кәсіпорындарды басқару мен ұйымдастырудағы адамдардың бірлескен еңбегі.

Қазіргі таңда «менеджмент» термині әр салада өзіндік анықтамалар мен зерттеулерге ие. «Менеджментті басқарудың ғылыми негізделген үлгісі» деген кеңейтілген түсінік жоғары деңгейдегі нәтижелерді алуға бағыт береді. Менеджмент саласындағы арнайы, үздіксіз кәсіби даярлықтың мақсатқа сәйкестілігі бірқатар себептермен шартталған.

Бұл менеджер кәсібінің соңғы уақыттарда кең танымалдылыққа ие болып отырғанын

айғақтайды. Менеджер – бұл өндірісті немесе басқа қызметті басқарумен айналысатын лауазымды тұлға. Елдегі кәсіпкерлер санының артуына байланысты, осы саладағы мамандарға қажеттілік туындады. Іс жүзінде кәсіпкермен салыстырғанда өз құқықтарымен шектелетін басқарушы. Менеджер қызметінің негізі адамдармен жұмыс болып табылады. Кадрларды басқару үнемі жүріп отыратын процесс. Ол ұжым ішіндегі қарым-қатынасты реттеумен айналысып, олардың жұмысын тәртіпке салады. Сонымен қоса менеджер ұйымның сыртқы байланыстар жөніндегі өкілі болып есептеледі. Бұл мамандықтың бірнеше деңгейі бар. Менеджер – ол басқарушы, сондықтан да ол өзінің жұмыс жасайтын саласының барлық технологиялық үрдістерін түсіне білуі қажет. Менеджерден бір мезетте кәсіпкер болу, нарықтық қатынастардың жай-жапсарын және ресурстарды реттеуді талдай білуі міндетті талап етіледі. Менеджер қызметіндегі адам адекватты шешім қабылдай отырып, мақсатты орындау үшін қойылған міндеттерді орындау барсында қол астындағы жұмысшыларды жұмылдыра білуі керек. Менеджер нарықтық мәселелерді және оның ерекшеліктерін талқылай білуі үшін экономика саласындағы білімдерді меңгеруі қажет. Менеджер мекемелер мен фирмалар бәсекелестерінің әрекетін зерттеу, қарастыру, өндіріс әрекетін жоспарлай білуі және экономика мен нарықтың дамуын алдын-ала болжай білуі қажет [3].

Менеджерлер де білім саласының белгілі өкілдерінің бірі. Қазіргі таңда білім беру жүйесі білім беру жұмыстарын ұйымдастыра алатын жоғары білікті мамандарды қажет етеді. Адамдар басқаруға деген қабілетке ие болса да, оны табысты жүзеге асыру үшін арнайы білім мен білік қажет. Л.А. Шипилина менеджмент туралы: «Білім беру менеджерінің басты мақсаты ұйымдық құрылымның тиімді қызмет етуіне және бірінші кезекте, ұйымның сыртқы имиджі мен ішкі ресурстар сапасында табысқа немесе сәтсіздікке алып келетін әрекетін анықтау және оның бар назары да соған бағытталған. Сонымен бірге, білім беру менеджері ұйымның адекватты даму стратегиясына байланысты ұйым ішкілік қызметкерлерді оқыту бағдарламасын жасайды», - деді. Менеджерлерді даярлауда тұлғаның мүмкіндіктері мен қабілеттерін толықтай ашу мен өз ойын білдіру идеясы жағына қарай білім беру мақсаты мен мәнін жылжытуды назарға алу қажеттігін айтса, ал И.Л. Булыгиннің пікірінше, білім беру менеджері білім беру мекемелерінің тұлғалары,

яғни педагогикалық қызметті атқарушылардың кәсібилігін арттыру арқылы жұмыс сапасын жақсартумен байланысты функцияларды атқарады – делінген [5].

Білім беру менеджерлерінің даярлауда оқу үдерісін ғылыми әдістемелік қамтамасыз етумен қатар дамыған елдердегі шетелдік тәжірибелерді қарастыру да маңыздылығын жоймайды. Әрбір ел өзінің тәжірибесімен қоса әр кезде дамыған елдердің тәжірибесін салыстыра отырып оңтайлы тұстарын алуға тырысады, қандайда болмасын саланың дамуына тиімді әсерін тигізеді. Барлық дерлік дамыған елдерде менеджмент бойынша басшыларды оқытуға ерекше мән беріледі. «Менеджер» ұғымы әр салада басшылардың бір мақсат пен міндеттерді орындауға бағытталған адамдар тобын құрайды.

Біздің ойымызша, менеджер дегеніміз бұл топ лидері, ол өзіне не қажет екендігін біледі, топтың басқа мүшелерін де қоса отырып, мақсатқа жету үшін өз көзқарасында тұра біледі және басқа адамдарды да ұйымдастыра алады.

Нәтижелер мен талқылаулар. Негізгі талдау барысына келер болсақ біз келесі мемлекеттерге тоқталуды жөн көрдік. АҚШ-тағы менеджмент кәсіби құзыреттілікке, лауазымдарды бөлу және серіктестің ойлауы мен қабылдауына икемделу мүмкіндіктеріне негізделеді. Америкалық студент-менеджер үшін ұйымдастырушылық мүмкіндіктерін қалыптастыру негізгі қалаушы болып табылады. Менеджерлерді оқытатын жетекші мектептер (университеттер) Пенсильвания университетінің Уортон мектебі, Гарвард, Стенфорд. Олар сонымен қатар болашақ менеджерлер үшін оқу курстарын да ұсынады. Сонымен бірге болашақ менеджерлерге көмек көрсететін арнайы ұйымдар да бар: Америкалық менеджмент ассоциациясы (АМА), Менеджменттің даму ассоциациясы (SAM).

Айта кетерлік жайт, қазіргі таңда көптеген дамыған елдерде білім беру менеджерлерін даярлаудың моделдері жасалған және тәжірибеде жеткілікті табысты жүзеге асырылуда (Білім беру институты, Торонто, Канада; Білім беру институты, Будапешт, Венгрия; Монаш Университетінің білім беру факультеті, Мельбурнда, Австралияда, Сингапурдың Ұлттық университеті, Лестерлік университеті, Ұлыбритания және т.б.).

Зерттеушілердің пікірінше, 1980 жылға дейін мектеп директорларын даярлайтын стандарттарға қатысты ешқандай нақты ұлттық саясат болмаған. ХХІ ғасырдың басында мектеп басшыларын арнайы даярлаудың

маңыздылығы арта бастады. Бұл уақытқа дейін бірқатар зерттеулер жүргізіліп, мектеп басшылары мектеп пен сыныптың жақсаруына, студенттік оқытуды айтпағанда, жағдайларда және мұғалімдерді бақылауда шешуші рөл атқаратынын дәлелдеді.

Менеджерлерді даярлаудың шетелдік тәжірибесінде жоғары білім беру жүйесінде менеджерлерді даярлаумен айналысуды бастаушы бірінші ел АҚШ болып табылады. Педагогикалық қызметте ол білім беру саласында мамандарды даярлау ісіндегі ұйымдастырушылық және әдіснамалық жұмыста үлкен тәжірибе жинақтады. Батыс Еуропа елдерінде, АҚШ пен Жапонияда менеджерлер даярлау жүйесінің тармақталған жүйесі бар. Үкімет, кәсіпкерлер ассоциациясы және кәсіпорынның өзі білім беру саласына, соның ішінде менеджмент саласына да капитал салуын үнемі көбейтіп отырады. Менеджмент саласында мамандарды даярлаудың институционалдық формалары, жоғары оқу орындары мен академиялардың, бизнес-мектептердің, басқарудың ішкі мектептерінің және менеджерлердің біліктілігін арттыруға, кәсіби дамуына мамандандырылған жеке ұйымдар тәжірибесімен тікелей байланысты.

Қазіргі кезеңде менеджерлерді ғылыми негізде шындап даярлау іскер әкімшіліктегі магистрлік бағдарламалар шеңберінде кеңінен жүзеге асырылады (master of business administration, MBA). Олардың мазмұны мен құрылымы белгілі және базалық пәндерден, негізгі басқарушылық пәндерінен – core (қаржы, маркетинг, операцияларды басқару, бухгалтерлік есеп, жалпы менеджмент), интегративті пәндерден integrative (соның ішінде бизнес ортасы, бизнес стратегиясы, халықаралық операциялар), олардың кең таңдауында арнайы экономикалық және басқарушылық пәндерден тұрады. Білім менеджерлерінің жүйесі көп сатылы және бұл американдық, еуропалық, жапондық және отандық менеджментке тән болып табылады.

Қазіргі уақытта Америка Құрама Штаттарында 600-ден астам бизнес мектептер жұмыс істейді, олар университеттерде тәуелсіз мәртебеге ие және бизнес пен басқаруда жүйелі оқытуды қамтамасыз етеді. Менеджер кәсіби білімге екі жылдан он жылға дейінгі уақытын жұмсайды. Жыл сайын 60 мыңнан аса америкалық менеджер дипломын алады.

Бастапқы кезең – маман бакалавр дәрежесін алатын университеттің немесе колледжді (2-4 жыл) аяқтауы болса, кейін екі жылдық практикалық жұмыс тәжірибесі болған

жағдайда менеджер ең беделді магистратура бағдарламаларын жалғастыра алады: менеджмент магистрі, халықаралық менеджмент магистрі және т.б. Менеджердің кәсіби білімінің соңғы сатысы – философия докторы дәрежесін алуға мүмкіндік беретін төрт жылдық бағдарлама бір жағынан, менеджмент саласында зерттеуші мәртебесін берсе, екінші жағынан, сараптамалық және аналитикалық жұмыста кәсіби түрде қатысуға мүмкіндік береді.

АҚШ-тың менеджерлерін ұйымдастырушылық оқытудың ерекшеліктерін Халықаралық корпорациясында іске асырылған бағдарламаның мысалында көруге болады. Кадрларды даярлау мен біліктілігін арттырудың корпоративтік саясаты келесі қағидаттарға негізделеді:

- фирманың жоғарғы басшылығы оқу үдерісіне тартылады;

- оқу бағдарламалары корпоративтік философия мен стратегияның негізгі ұстанымдарын көрсетеді;

- кәсіби даярлаудың жеке мақсаттары кәсіби болашақпен тығыз үйлестіріледі;

- кәсіби дайындықтың нәтижелері оқытудың мазмұны және оның нәтижесімен субъективті қанағаттануды, сондай-ақ дамудың сапасы жайлы мағлұмат беретін кешенді бақылауға алынады.

1940 жылдары, АҚШ-тағы 150 бизнес мектебі болған кезде, Англияда басқару саласында мамандарды даярлау үшін арнайы оқу орталықтарын ұйымдастыру жаңадан басталды. Англияда бұл ұзақ уақыт кезеңі болды, басшылық менеджменттің білікті емес менеджерлерді қалыптастырудың негізгі шарты емес, білім емес, ғылым емес, өнер екенін баса айтты. Арнайы тренингке қажеттілік туындаған кезде де, Англияда бұл мәселе бұрынғыдай кеңінен қолданылды, бұл менеджментті оқыту тек «жұмыс орнында» жүзеге асырылуы тиіс, яғни, әр компанияда менеджерлердің біліктілігін арттыру және жалпы басқаруды жетілдірудің өзінің жеке бағдарламасы болуы керек. Жоғары оқу орнында менеджмент саласында мамандарды кәсіби даярлаудың басталуына дейін (американдық мектептің типтік түрі) жұмыс істеуі туралы мәселе бүгінгі күні Англияда даулы болып келеді.

Кәсіби ұйымдардан құралған арнайы Атқару комитеті Англиядағы менеджерлерді оқытуға жетекшілік етеді. Англияда басқа еуропалық елдерге қарағанда менеджерлерді оқытудың америкалық тәжірибесін қолданады. Англияда менеджерлерді даярлау және біліктілігін арттыру бірқатар ұйымдар мен мекемелердің бірлігімен

жүргізіледі университеттер жанында құрылған бизнес мектептермен; арнайы факультеттері бар жоғары және орта техникалық колледжерде және басқару мектептерінде; кеңес беруші фирмалар, кәсіби қоғамдар, жекеменшік колледждер; салалық орталықтар арқылы жүзеге асырылып отырады [6].

Алдыңғы қатарлы елдердің бірі Канадада-менеджмент яғни басқаруға арналған академиялық мүмкіндіктердің толық спектрі ұсынылған. Мамандық таңдау барысында қызығушылықтары мен қажеттілігіне байланысты студенттер қаржы, адам ресурстары, экономика, кәсіпкерлік, көшбасшылық (білім беруді басқару) электрондық бизнес және тағы басқа салалардан білім ала алады.

Канадада білім беруді басқарудың артықшылықтары мынада: Канаданың халықаралық стандарттарға сәйкес келетін білім беруді ұсына отырып, Канададағы ең үздік бизнес көзі таланттар мен болашақ көшбасшыларды дамыту. Канаданы әлемнің басқа да оқу орындарынан айыратын негізгі артықшылықтар: таңдаудың жетекші пәндері. Әлемде танылған курстар. Басқару бағдарламалары бакалавриат, диплом және сертификаттау курстарын қамтиды. ЖОО-дары ұсынатын бағдарламалар студенттерге колледжде немесе институтта оқуды бастауға және оны университетте аяқтауға мүмкіндік береді.

Менеджмент саласын дамыту жоспарында Канадалық лидерлікті дамыту бағдарламасы қызығушылық туғызады. Канадалық ғалымдардың пікірінше, қатысушылардың үлгерімін жоғарылату және білім берудің берік жүйесін қамтамасыз ету үшін жаңашылдық рухы керек, стратегиялық нәтижелерге жету үшін басшылық білім және басқарушылық тәжірибе қажет. Әлемге әйгілі екі бизнес-мектептің бірлестігінде білім канадалық білім беру менеджерлерін даярлау мен қайта даярлау жүйесі «орта менеджмент» және Канаданың көрнекті директорлары үшін білім беру мекемелерінде «басшыларды» атқарушы лидерлікке оқытудың үш бағдарламасын ұсынады. Бұл бағдарламада 2 жоғары оқу орны ұсынылған: Айви бизнес Мектебі, Батыс Онтарио Университеті және Торонто Университетіндегі Ротман менеджмент Мектебінің Ұлттық директорлар академиясы. Бұл бағдарламаларға қатысушылар Онтарионың лидерлік құрылымы талап ететін лидерлік пен теорияны тәжірибеге енгізе алады. Бағдарламаға жетекші компания басшылары үнемі қатысады, бұл қатысушыларға білім беру контекстіндегі табысты лидерліктің тәжірибелік түсінгін кеңейтеді.

Бұл қоғамдық білім беру жүйесін нығайту Канада қоғамындағы білім алушылардың қажеттіліктерінің қанағаттануына алып келетін білім беру лидерлерін тұрақты кәсіби дамытумен сипатталады [7].

Менеджерлерді даярлаудың шетелдік тәжірибесіндегі Жапондық басқару жүйесі де ең тиімді жүйелерді бірі болып табылады. Жапондық басшылар мен менеджерлер «өмірлік жалдауға» сүйене отырып деңгейлес мансап құрады. Жоғары жұмысқа қабілеттілік және үздіксіз өзін-өзі жетілдіру, тәртіптілік және ұжымдық жұмыс бұл елдегі менеджердің ең маңызды кәсіби сапалары болып саналады. Менеджерлерді дайындау түрлі курстары бар Осакалық, Токиолық, Киоталық, Нагасакилік университеттерде жүргізіледі. Еуропалық менеджмент көптеген елдердің теориясы мен тәжірибесін өзінде біріктіреді, бірақ америкалық жүйеге негізделген. Өндірістік тәртіптілік және халықаралық аспектілер еуропалық студент-менеджерлерге маңызды болып табылады. Менеджерлерді оқытатын ең атақты орындар: француздық бизнес-мектеп INSEAD, швейцариялық IMD (International Institute for Management Development), Оксфордтық университет, Лондондық бизнес-мектеп (LBS).

Жапониядағы менеджерлердің біліктілігін арттыру және дағдыларын дамыту жапондық компанияны басқару және ұйымдастырылуына тән ерекшеліктерімен анықталады. Жапонияның тарихи және ұлттық даму ерекшеліктері менеджерлерге барлық қызметкерлерді біріктіруге негізделген менеджмент саласындағы міндеттерді шешуге мүмкіндік береді. Жапон менеджментіндегі кәсіптік оқытудың негізгі идеясы – барлық жұмыс жасында, яғни үздіксіз оқытуда оқыту идеясы. Басқарудың негізін тек менеджерлер ғана емес, сондай-ақ Жапон экономикасының дамуында үлкен рөл атқарған қатардағы қызметкерлер де үйренеді. Олар қызметкерлер үшін өте кең ауқымды оқу бағдарламасын ұсынады, апта сайын жұмыс күндерінің бір бөлігі ретінде сабақтар өткізіледі.

Оқу бағдарламасы өзіне төрт негізгі бөлімді кіріктіреді:

- 1) сапалы топтардың бағдарламасына қолданудағы басқару теориясы;
- 2) қарым-қатынас жасай және тыңдай білу;
- 3) топтар және басшылық дағдыларын;
- 4) статистикалық әдістер, сапаны бақылау.

Жапонияда менеджерлер даярлаудың ерекшелігі менеджерлерді кез келген жағдайдан шығуға бейімдеу, халыққа қызмет ету, әділдік,

адалдық, бірізділік, ынтымақтастық, прогресс үшін күрес, сыпайылық сынды қасиеттермен қаруландыру.

Еуропалық Одаққа енетін дамыған мемлекеттердің аралығында орналасқан Францияда менеджерлерді кәсіби даярлауда соңғы онжылдықта құрылымы айтарлықтай өзгерістерге төтеп берген жоғары мектеп тармағында жүзеге асырылады. Францияда университеттер мен университеттік орталықтармен қатар Жоғары Мектептерде де менеджерлерді даярлау жүзеге асырылады. Француздық білім беру жүйесінің ерекшелігі мамандандырылған менеджерлерді даярлау әртүрлі жоғары кәсіби мектептерде де жүзеге асырылуы мүмкін (Жоғары коммерциялық мектеп, Жоғары инженерлік мектеп және т.б.). Сонымен қатар әр мектеп өзінің студенттеріне өздері таңдай алатын бағыттар мен бағдарламалардың сан алуан түрін ұсынады. Францияда елдің өндірістік-экономикалық саласы үшін менеджерлерді кәсіби даярлайтын классикалық оқу орны Жоғары коммерциялық мектептердің бірі алғаш болып 1881 жылы ашылды.

Жоғары коммерциялық мектептердің бағдарламалары мен формалары әрқашан өндірістің сұранымына сай анықталған. Мұндай мектеп типі дипломды ғылыми жұмысшыларға сұраныстың артуының салдарынан XX ғасырдың ортасында қарқынды дамыды.

Жоғары коммерциялық мектептер басқару аппараты, фирма және кәсіпорын басшылығы, өндіріс және білім беру әкімшілігі мамандықтары бойынша жоғары білім береді.

Жоғары мектептер Францияның жетекші мамандандырылған жоғары оқу орыны болса да өзінің масштабы мен студенттер санының аздығымен ерекшеленеді. Аталған жағдай ұйымның мамандандырылған жоғары білім беруінің ерекшелігі, яғни Францияның мұндай жоғары оқу орындарында білім беру орта мектепті бітіре салып басталмайды, алдымен екі жылдық алдын ала дайындық болады, сонымен бірге білім алу үшін қатаң талап, қымбат төлемақы және элитарлық сипат тән [8].

Германияда кәсіпорындары басқару үрдісі заңнамалық актілермен бекітілген қағидаларға сүйенеді. Басшылыққа сайланатын тұлғалардың жеке қасиеттері емес, көбіне анкеталық мәліметтеріне, тәжірибесіне, біліміне ерекше көңіл аударылады. Германияда басқару ұйымдағы тәртіпті, қабылданатын шешімдерді, ұйым іс-әрекетін, іс-қағаздарды басқару тарапынан қаралады. Германияда менеджмент саласында жұмыс іс-

тейтін ұйымдар мен мекемелердің кең желісі құрылды, менеджерлерді оқытуға тартылған ұйымдардың тығыз ынтымақтастығы тән.

АҚШ пен Англиядан бөлек Германия дипломды менеджерлерді даярлауға университеттердегі көп санды факультеттер ашуға әрекет еткен жоқ. Неміс кәсіпорындары үшін басшылық тұлғаларын даярлауда тәжірибелік әдіс оңтайлы болды, ұйымдастырушылық қабілетін көрсеткен әртүрлі мамандық өкілдерін басшылық қызметіне жоғарылату, олар компания ішінде және сыртында өткізілетін қысқа мерзімді курстар мен семинарларда оқытылды. Дәл осы мақсатта Германия өндірісті басқару саласында ғылыми-әдістемелік және оқу жұмысымен айналысатын үлкен масштабты ұйым қызмет етеді. Ұйымның негізгі мақсаты экономиканы оңтайландыру бойынша кураторлық жасау; еңбекті ұйымдастыруды зерттеу бойынша бірігу, Батыс германдық халық шаруашылық қоғам, экономика бойынша университеттік семинарлар өткізу [6].

Сонымен, Германияда менеджмент саласында дипломды мамандарды даярлау орталықтары университеттер құрамындағы бизнес мектептері, факультеттер мен менеджмент бойынша бөлімдер болып табылады. Осыған ұқсас оқу орындары әлдеқайда ерте пайда болса да соңғы онжылдықта қарқынды өсе бастады.

Германияда менеджмент саласындағы мамандарды даярлау жүйесінің ерекшелігі сол, онда оқу бағдарламасымен қатар еңбекті ұйымдастыру мен өндірісті басқару саласында зерттеу жұмыстарын жүргізетін ірі мемлекеттік ұйымдар маңызды орын алады.

Қорытынды

Менеджерлерін даярлау саласындағы білім беру саясаты, еуропалық университеттер Ассоциациясы жобасының негізгі ережелерін есепке ала отырып оқыту үдерісінде білімді стандартты жеткізу, толыққанды «жан-жақты» білім алу технологиясына көңіл бөлу маңызды. Мұндай білім алу үдерісінде кең мағынасында көп шекті байланысы және білім мен идея тасылмадаушылармен байланысты жоғары оқу орындары мен ғылыми ұйымдар және кәсіпорындар мен кәсіпкерлер ұйымы қатыса алады.

Жоғары оқу орындарының, жұмыс берушілердің және басқа да ұйымдардың өзара қатынасы бірыңғай бірлікте серіктестік ұстанымында, реттеуші мониторинг және ұйым мақсаттары, міндеттері мен қызығушылықтары аясында болуы тиіс.

Менеджерлерді кәсіби даярлауда оның қазіргі жағдайын анықтайтын бірқатар тенденциялар әрекетін кездестіруге болады. Батыс Еуропа, Америка, Жапон және отандық басқару мектептері арасындағы сақталған айырмашылықтарға қарамастан, ұйымдық фирмалар да қабылдайтын өзара ерудің көптеген белгілері бар, олар: түрлі мәдениеттің менеджмент өкілдері кіріктірілген евро-менеджерлерді даярлау; 1991 жылы Францияда француз-жапон менеджерлерді даярлау орталығының құрылуы; Біріккен Ұлттар Ұйымы бастамасымен дамушы елдерде өткізілетін менеджмент саласындағы оқу бағдарламаларын сәйкестендіру соның айғағы.

Басқарушылық кадрларын даярлау жүйесіндегі білім беру саясаты жалпы алғанда – «өмір бойы білім ал» ұстанымына бағынуы.

Жоғары білім жүйесінің икемділігі мен көп нұсқалығы, жоғары оқу орындарында маңызды рөл алатын үздіксіз білім беруді жүзеге асыру – бұлардың барлығы да ХХ ғасырда басталған және әлі күнге дейін жалғасып келе жатқан реформалардың нәтижесі болып табылады.

Қорыта келгенде, білім беру менеджерлерін даярлау жүйесіндегі сұрақтар әлемдік тәжірибені зерделеуге байланысты өзгерістер мен даму кезеңдерінен өтіп отырады. Қазақстандық білім беру жүйесінде бұл тәжірибені қолданудың қолайлы тұстары мен перспективалық бағыттары анықталса, менеджмент саласындағы мамандарды даярлау және біліктілігін арттырудың менеджерлерді даярлау жүйесінің заманауи даму тенденциялары Қазақстандық менеджмент саласындағы ғылыми жоспарлау мен тәжірибелік қызметтің болашақ дамуы үшін үлкен маңызға ие болады. Елдің экономикалық және әлеуметтік дамуы халықтың материалдық әл ахуалының деңгейі білім беру менеджерлерін дайындау жүйесін әлемдік тәжірибеде қарастыру тиімділігін көрсетеді.

Әдебиеттер

- 1 Кусаинов А.К., Есеева М.Т. Методология и методика сравнительной педагогики. – Алматы ROND&A, 2008
- 2 Менеджмент // <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
- 3 Исаева З.А. Организация управления знаниями в условиях внедрения проектного менеджмента в государственное управление // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки». – 2017. – № 3 (52). – С. 17-21.
- 4 Шипилина Л.А. Технология управления саморазвитием менеджера: Учебное пособие, Омск, 1998.
- 5 Булыгин И. Л. Роль менеджера образования в реализации стратегий развития организации // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2014. – Т. 20. – С. 3071–3075. – URL: <http://e-koncept.ru/2014/54878.htm>.
- 6 Организационные формы подготовки менеджеров в США, Великобритании и Германии.- Бизнес-образование. - 2009-08-21.
- 7 Bush Tony. Leadership and Management Development in Education. London: SAGE Publications Ltd, 2008
- 8 Сущность и особенности подготовки менеджеров в высших профессиональных школах Франции. - Бизнес-образование. – 2009-06-10. -http://www.fmobraz.ru/Business_Study/56/1.

References

- Kusainov A., Yeseeva M. (2008). Methodology and methodology of comparative pedagogics. Almaty ROND & A. Management (2017). Retrieved from <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
- Issayeva, Z. A. (2017). Organization of Knowledge Management in Conditions of Implementation of Project Management in State Administration. Journal of Educational Sciences, 52, n. 3, 17-21.
- Shipilina, L.A. (1998). Technology Management Supervisor [Textbook]. Omsk.
- Bulgin, I. L. (2014). Role of a Learning Manager in Realization of Strategic Development of the Organizational Process. The Electronic Commodity Journal “Concept”. 20, 3071-3075. URL: <http://e-concept.ru/2014/54878.htm>.
- Organizational forms of managerial managers in the United States, Great Britain and Germany (2009 21 Aug). Business education.
- Bush T. (2008). Leadership and Management Development in Education. London: SAGE Publications Ltd.
- Succession and excellence of managers in the most professional shops in France (2009, 10 Jun). Business-education. Retrieved from http://www.fmobraz.ru/Business_Study/56/1.

5-бөлім

ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Раздел 5

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН

Section 5

TEACHING METHODOLOGY OF DISCIPLINES

Сарсенбаева Г.М.

к.п.н., докторант кафедры Базового английского языка,
КазУМО и МЯ имени Абылай хана, Казахстан, г. Алматы,
e-mail: guliesars@gmail.com

**ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В ВУЗЕ:
РАЗРАБОТКА СОВРЕМЕННОЙ КОНЦЕПЦИИ И МОДЕЛИРОВАНИЕ
ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ КОММУНИКАЦИИ В НЕЯЗЫКОВОЙ СРЕДЕ**

В статье рассматриваются прикладные проблемы преподавания иностранных языков в неязыковой среде и для лингвистических специальностей в ракурсе новых парадигм обучения с использованием современных технологий обучения. Результаты исследования показывают на необходимость разработки новой современной Концепции преподавания иностранного языка как языка профессиональной коммуникации. Методологической основой такой Концепции может служить применение современной технологии в методике обучения с опорой на реалии неязыковой среды. Парадигма обучения иностранному языку претерпевает несколько этапов своего развития, в зависимости от той целевой задачи, которую ставит то или иное время. Обучение иностранному языку требует кардинального пересмотра в связи с тем, что изменилась не только целевая задача по изучению иностранных языков, но и рынок его востребованности. В настоящее время к иностранному языку предъявляются более высокие задачи, которые диктуются рынком труда, где целью обучения ставится овладение иностранным языком не только для извлечения информации из иностранных источников и чтения литературы, а для профессиональной коммуникации. Эпоха глобализации, интеграции систем, бизнес-процессы, все это требует овладения иностранным языком на профессиональном уровне.

Ключевые слова: парадигма обучения, современная Концепция, новые технологии обучения, методика обучения, профессиональная коммуникация, обучение и мышление, неязыковая и языковая среда.

Sarsenbayeva G.M.

c. p. s., PhD chair of General English,
Kazakh Ablai khan University of IR and WL,
e-mail: guliesars@gmail.com

**Teaching foreign language in higher education: development of a new concept and modeling
new communication technologies**

The article deals with applied problems of teaching foreign languages in non-linguistic environment and for non-linguistic specialties in the perspective of new learning paradigms using modern teaching technologies. The results of the research show the need to develop a new modern concept of teaching a foreign language as a language for professional communication. The methodological basis of such concept can serve as the key for methods of teaching aimed at teaching strategies in non-linguistic environment. The paradigm of learning a foreign language undergoes several stages of its development, depending on the target task that this or that time puts forward. Current approaches of teaching foreign languages with all its uniqueness and effectiveness was used in Soviet period and the labor market of that time, now it requires a cardinal revision due to the fact that not only the target task of studying foreign languages has changed, but the market demand as well. At present, higher tasks are imposed on a foreign language, which are dictated by the labor market, where the goal of learning is to master a foreign language not only for extracting information from foreign sources and reading literature, but mostly for professional communication. The era of globalization, integration of systems, business processes, all this requires mastering a foreign language at a professional level.

Key words: learning paradigm, modern Concept, new teaching technologies, teaching methods, professional communication, teaching and thinking, non-English speaking environment.

Сарсенбаева Г.М.

п.ғ.к, Базалық ағылшын тілі кафедрасының докторанты,
Абылай хан атындағы ҚХҚЭТУ, e-mail: guliesars@gmail.com

Жоғары оқу орнында шет тілін оқыту: заманауи тұжырымдама мен коммуникацияға оқытудың жаңа технологиясын моделдеу

Мақалада тілдік емес ортада кәсіби мамандықтарға арналған шет тілін оқытудағы оқыту әдістемелерінің жаңа парадигмалары мен заманауи технологияларын қолдану арқылы жасалатын қолданбалы мәселелері қарастырылады. Зерттеу нәтижелері шет тілін кәсіби коммуникация ретінде оқытудағы қазіргі заманға сай жаңа тұжырымдамасын дамыту қажеттілігін айқындайды. Мұндай тұжырымдаманың әдіснамалық негізі кәсіби шет тілін оқыту тілдік емес ортада және ойлау қабілетін дамытуға бағытталған әдістемелерге негізделу қажет деген тұжырымға әкеледі. Заманның талабына сай шет тілін оқыту парадигмасы өзінің бірнеше даму сатысынан өтуде. Қазіргі заманда шет тілін игеруге аса жоғары міндеттер жүктелуде, ол жұмыс нарығының талабына негізделі отырып, шет елдік ресурстардан мәліметті қолдану және әдебиетті оқу ғана емес, ол- студенттерге кәсіби коммуникацияны игеру мақсатына бағытталған. Жаһандану заманы, жүйелердің интеграциясы, бизнес үдерістер осының бәрі шет тілін кәсіби коммуникация деңгейінде игеруді талап етіп отыруда.

Түйін сөздер: оқыту парадигмасы, заманауи тұжырымдамасы, оқытудың жаңа технологиялары, оқыту әдістемесі, кәсіби коммуникация, оқыту және ойлау, тілдік емес орта.

Введение

В настоящее время меняется вся парадигма и философия обучения иностранным языкам для всех уровней образовательной системы, от дошкольного до послевузовского этапа обучения. Взрослое население профессионалов, уже работающих на рынке труда, также испытывает определенную потребность в овладении иностранным языком для профессиональной коммуникации.

Цель статьи – рассмотрение вопросов эффективного использования современных технологий обучения иностранным языкам для разработки новой, современной Концепции.

В статье рассмотрены вопросы о необходимости определения соответствующих подходов при его разработке, использования из мировой практики необходимых и передовых, внедрения современной методики преподавания иностранных языков, которая ориентирована на решение не только лингвистических задач по формированию языковой компетенции, но и на решение профессиональных коммуникативных задач. Данная Концепция требует применения научных подходов и основных принципов из различных наук, таких как когнитивная лингвистика, этнопсихоллингвистика, психоллингвистика, кибернетика, логистика, когнитивная лингвистика, культурная антропология. Как отмечает А. М. Шахнарович [1], язык – это

знаковая система, функционирующая в социуме и обеспечивающая возможность обеспечивать социальную коммуникацию. И в настоящее время не только социальную, но и профессиональную коммуникацию [2]. Так, например, психоллингвистика, которая пересекается как с лингвистикой, так и психологией, может служить новым методологическим подходом в обучении иностранным языкам. Даже использование кибернетики в гуманитарных науках, как, например, в лингвистике, в частности в методике обучения иностранным языкам является необходимым условием, так как системная динамика как основной принцип Кибернетики [3] может обеспечить процессно- и системно-образующую составляющую в разработке системы развития различных коммуникативных задач в использовании определенных передовых методик преподавания. Этнопсихоллингвистика, когнитивная лингвистика, из которых можно использовать такие методы, как опора на культурные реалии мышления обучающихся, на которые обязательно необходимо делать упор при обучении иностранным языкам, где мышление обучающегося не может соответствовать мышлению восприятия мира в точности как у носителя иностранного языка, но знание различия может помочь лучше понять и освоить иностранный язык.

Методика междисциплинарного обучения является комбинированием в обсуждаемых воп-

росах проблем из нескольких предметов, где освоение материала осуществляется по-другому и сам преподаватель находит интересные корреляции. Веб-ресурсы также должны быть неотъемлемой частью обучения, не только использование готовых программных продуктов, но и разработка своих собственных программ с использованием передовых IT-технологий.

Таким образом, использование междисциплинарных подходов является не только оригинальностью внедрения инноваций в данную сферу, этого требует новое поколение обучающихся с современным мышлением, развитие информационных технологий, интеграция обществ и культур, новые экономические взаимоотношения на рынке, такие явления как глобализация, интенсивно развивающееся международное сотрудничество и прежде всего, спрос на рынке труда на современную модель профессионала, где будущий профессионал в рамках своих профессиональных и коммуникативных компетенций в системе вузовского обучения, должен учиться мыслить критически, аналитически и системно, в том числе при обучении иностранному языку.

Поэтому при обучении иностранным языкам в высшей школе необходимо обучение осуществлять, используя научные методы из различных наук и обучение строить на развитии мышления, что позволит избежать механическое обучение, по которому обучающиеся часто практикуют изучение иностранных языков. И все это требует пересмотра всей системы обучения иностранным языкам в неязыковой среде и разработки новой современной Концепции для чего нами были исследованы прикладные проблемы преподавания иностранным языкам, в частности в обучении английскому языку и определены основные задачи, которые могут служить основой для разработки современной Концепции.

Предмет исследования

Основным предметом исследования было изучение состояния обучения иностранному языку в высшей школе, в частности английскому языку для нелингвистических целей, т.е. изучение английского языка в рамках программ различных специальностей для профессиональной коммуникации. Курс английского языка преподается во всех высших учебных заведениях РК и основной целью включения данного предмета является под-

готовка специалистов с профессиональным уровнем овладения английского языка. Основные тренды развития преподавания английскому языку определяются современными программами обучения иностранному языку, в частности английскому языку, такими как Английский как иностранный/English as a Foreign Language/EFL, Английский как второй язык/English as the Second Language/ESL, Английский для академических целей/English for Academic Purposes/EAP, Английский для специальных целей/English for Special Purposes/ESP. В целом, разные названия решают одну целевую задачу, обучение английскому языку как иностранному языку для носителей языка, для формирования языковой компетенции для применения в будущей профессиональной сфере.

Материалы и методы исследования

Существенными методологическими основами в разработке новой Концепции в этой области сегодня являются: системная функциональная лингвистика, социокультурная теория, когнитивная лингвистика [4], универсальная грамматика Ноама Хомского, теория приобретения навыков и коннексиализм [5, 6]. Среди мировых ученых было много споров о том, как именно изучается язык, и многие вопросы все еще остаются нерешенными. Существует много теорий овладения вторым/иностранному языком, но ни один из них не считается полным объяснением всеми исследователями данной проблемы. Из-за междисциплинарного характера области обучения иностранным языкам эта проблема все еще находится в процессе изучения.

Результаты исследования и дискуссия

Как показывает мировая практика по обучению английскому для академических целей/ EAP (English for Academic Purposes), так называют эту программу специалисты-педагоги англоговорящих стран, она в основном рассчитана для обучающихся в языковой среде, где обучающийся находится в полном погружении и среда помогает ему освоить язык намного эффективнее и интенсивнее, чем если бы он находился в неязыковой среде.

Тем самым следует отметить, что соответственно методика (language education), применяемая в различной среде, языковой или неязыковой может сильно влиять на техноло-

гии обучения (teaching technologies), стратегии преподавания (teaching strategies) и используемые инструменты преподавания (teaching tools).

Нами были исследованы учебники и учебные пособия, разработанные в англоговорящих странах на предмет использования их как основной литературы. Но как показывает анализ, данные учебники разработаны для обучающихся в *языковой* среде, а для обучающихся в *неязыковой* среде их только можно использовать как дополнительный материал. Причиной такого подхода является не только его среда применения, но и в своеобразной структуре учебников, которые разделены на определенные темы, но не всегда в последовательной и взаимосвязанной научной системе подходят нашей целевой задаче достижения результатов обучения (learning outcomes) по освоению языка. И если учитывать основной подход в методике преподавания иностранным языкам в неязыковой среде, то мы имеем другой системный подход и другую научно организованную структуру, где 4 вида речевой деятельности (чтение, говорение, аудирование и письмо) в программе обучения разработаны по единому системообразующему принципу, т.е. каждый аспект языка преподается в единой системе, связующими элементами которых являются лексико-грамматические темы. Нами были использованы научные методы анализа и сопоставления данных технологии и были выявлены интересные различия в методике преподавания в англоговорящих странах, где такая методика возможно приемлема для языковой среды, но не настолько эффективна для неязыковой среды [7-8].

А также наши исследования и анализ программ обучения иностранному языку в Казахстане в более чем ста вузах показывают на то, что преподавание иностранного, в основном английского языка, ведется на всех специальностях, и целевая задача ставится такая, что, пройдя курс английского языка, будущий специалист выпустится со знанием данного иностранного языка на профессиональном уровне. Результаты языковой компетенции выпускников и обучающихся студентов показывают, что следует пересмотреть в корне программные требования и соответственно методику преподавания в сторону не только увеличения объема планируемых часов, но и модернизации самой Концепции и используемых методик для соответствия ожидаемым результатам по формирова-

нию будущих специалистов с иноязычной языковой компетенцией.

Нами был разработан курс Английского языка, основанный на внедрении специальных аспектов речевой деятельности, акцентирующих обучение через развитие мышления и профессионально ориентированных задач на первом уровне обучения в вузе. Внедрение сопровождалось проведением эксперимента обучения 800 студентов 1 и 2 курсов для лингвистических специальностей в течение двух лет. Обучение велось по 4 аспектам языка, таких как: критическое чтение, академическое аудирование, кейс-стади (case study) [9-10] и академическое письмо. Прежде чем развивать навыки по данному аспекту, обучающимся необходимо объяснять, какие именно ключевые навыки они должны сформировать по каждому из аспектов, и в каком практическом приложении они будут с ними сталкиваться в реальной профессиональной среде.

Для этого были разработаны модели всех основных аспектов речевой деятельности, не только с указанием результатов обучения, но и где эти навыки будут использованы в реальной профессиональной среде. Так, например, в развитии навыков академического письма, в частности по творческому виду письма, такого как сочинение или академического эссе, обучающимся разъясняются, что результаты обучения могут быть применены в дальнейшем в профессиональном виде эссе, профессиональных отчетах и различных других видах документов и писем. Для эффективного понимания нами разработана логическая модель, например, написания сочинения и эссе, что дает четкое понимание и осознанное представление для обучающихся *как* необходимо писать сочинение, эссе, а также какие навыки они будут развивать, практикуя написание сочинения или эссе, и в каких конкретных видах профессиональных документов или ситуациях они столкнутся в будущем в профессиональной деятельности с полученными результатами обучения по данным видам академического письма. Нами были разработаны логические модели обучения каждого аспекта языка, основанные на научных методах когнитивной лингвистики по такому виду обучения, как академическое письмо, и в частности модель обучения написанию сочинения и эссе, модель обучения критическому чтению (рис. 1), кейс-стади (рис. 2) академическому аудированию (рис. 3) академическому письму (рис. 4)

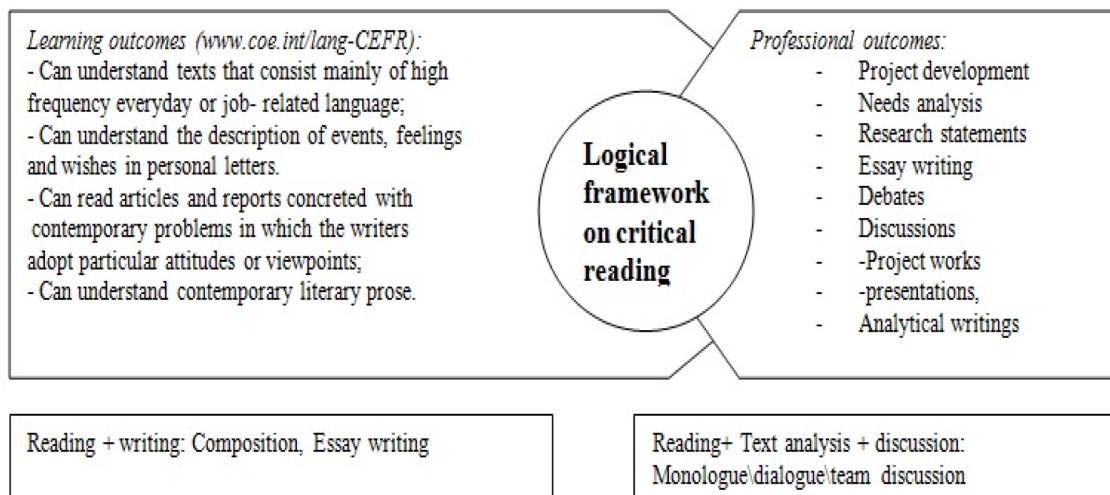

Рисунок 1 – Модель обучения критическому чтению

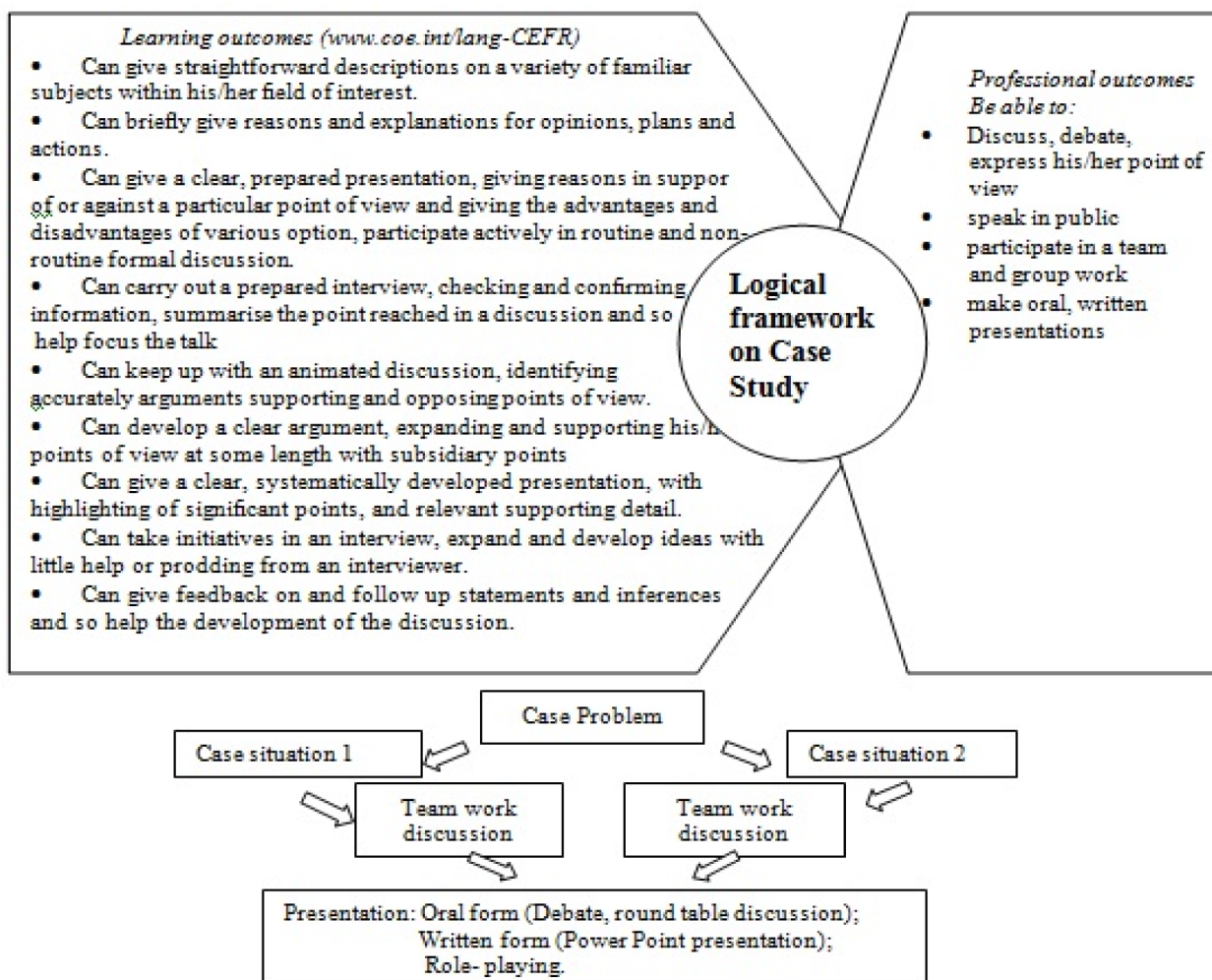

Рисунок 2 – Модель обучения кейс-стади

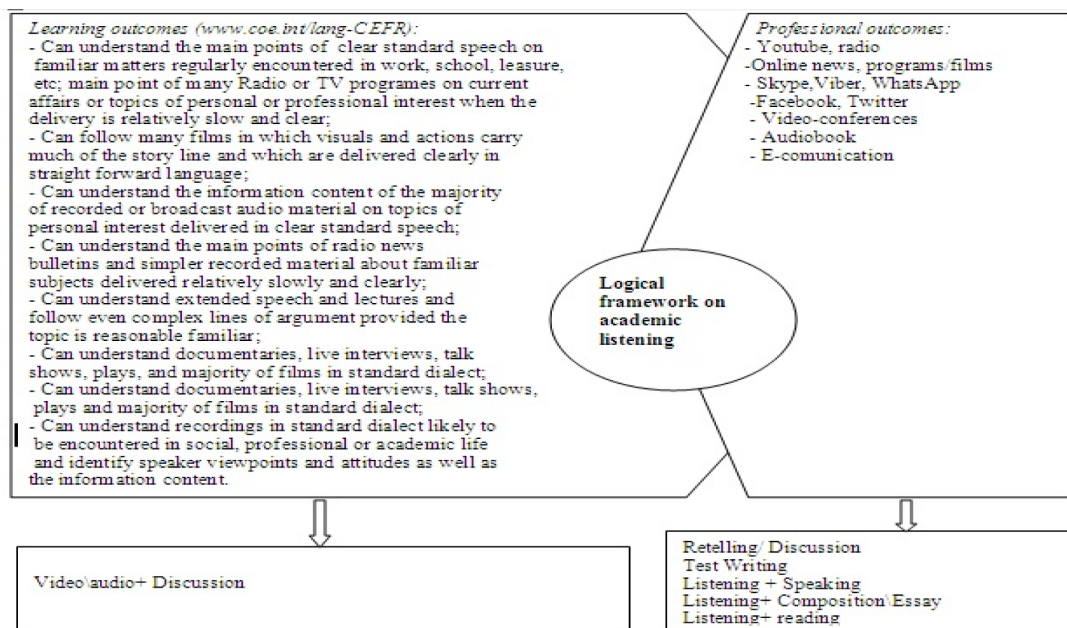

Рисунок 3 – Модель обучения академическому аудированию

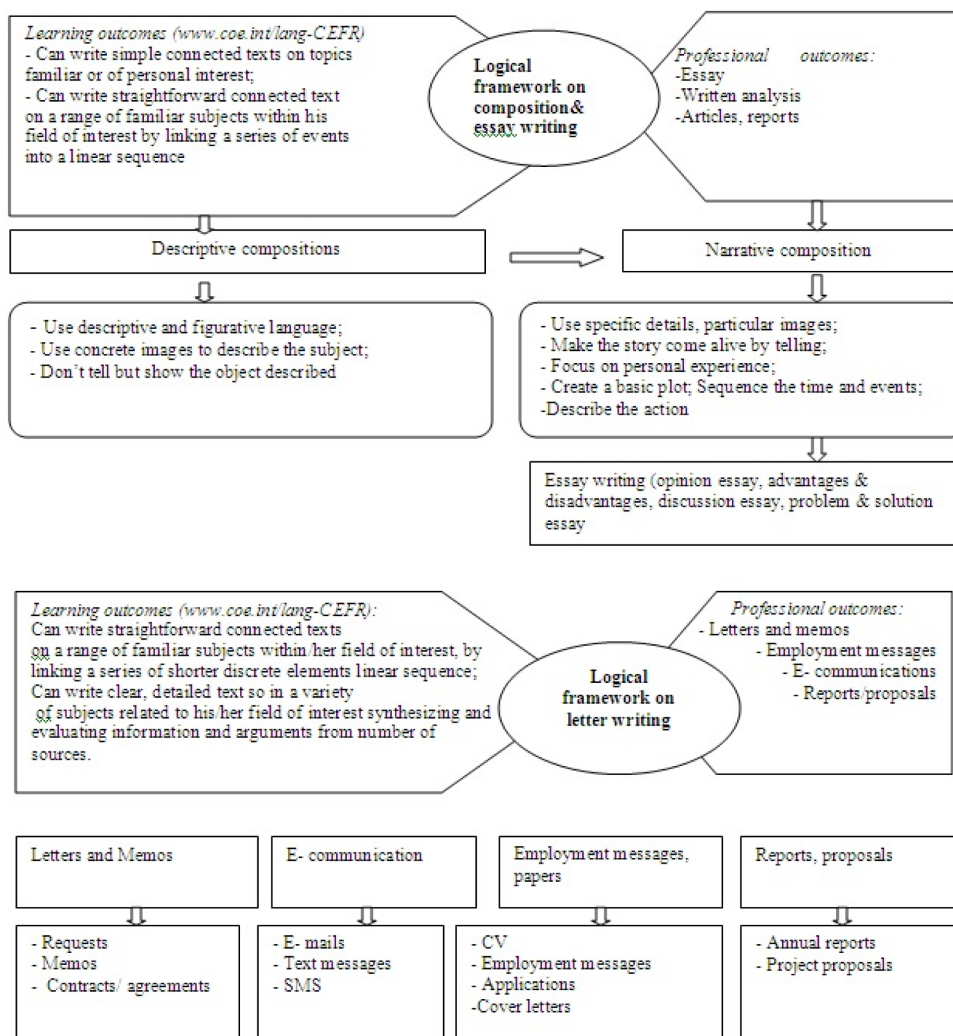

Рисунок 4 – Модель обучения академическому письму

Согласно данной логической модели нами разработана специальная методика преподавания с использованием различных стратегий обучения (teaching strategies). Данное прикладное исследование приводит к необходимости разработки целостной системы, концептуально новой методики, различающейся от ныне используемой, которая строится на таких современных стратегиях, как например, использование новых ресурсов обучения, использование кейс-ситуации и проектных работ, сделанных самими обучающимися, интерактивная форма обучения через систему MOODLE, где преподаватель может эффективно управлять своим курсом и активно привлекать к участию обучающегося, личностно-центрированная методика обучения/ Learner-Centered Teaching, что означает, что студент находится в центре обучения, где педагог направляет, и центр тяжести от преподавателя переходит на студента. Сама методика в основном строится на развитии мышления, которая обеспечивается посредством таких методик, как обучение через решение проблем (problem based learning), Обучение через обсуждение/ Discussion-based teaching или методика с применением обсуждения/ Discussion Strategies. Вовлечение учащихся в обсуждение углубляет их обучение и мотивацию, побуждая их развивать свои собственные взгляды и слышать их собственные голоса. Хорошая среда для взаимодействия – это первый шаг в поощрении студентов к разговору, например в рамках использования определенных методик в аспекте критического чтения. Использование, например, кейс-стади, где применяются упражнения по развитию штурмового обсуждения, логического мышления, критического мышления, аналитического и системного мышления. Критическое мышление – это совокупность умственных действий, которые включают в себя умение интуитивно разяснять, размышлять, связывать, делать выводы и судить. Письменные задания, предусматривающие систему упражнений, также развивают критическое мышление, обучают структурировать мысли и развивают навыки выражения собственного мнения и детального анализа в сопоставлении, в определении за и против, преимуществ и недостатков. Методика проведения эксперимента и проектные работы и групповая или командная работа/ Cooperative Learning, т.е. обучение в маленьких группах также помогает, обучаясь в группе достичь решения задач в коллективе или обучение работы в команде/ Team Teaching – обучаются слушать других и слышать себя, чувство отве-

тственности повышается за принятие решения, развивают здоровый спор, обмениваются мнениями и учатся уважать мнение других. Развивается культура высказывания несогласия, оппонирования и развивается умение убеждения. Эффективна методика использования инструментов социальной сетевой коммуникации/ Social Networking Tools, что означает обучение использования сетевых коммуникаций, например, Facebook, Twitter, Linkedin, Ted Talks, что активно используется в аспекте академического аудирования.

Также следует отметить методику обучения через использование ситуативных задач/ Case-based teaching в аспекте кейс-стади, где ставится задача решения реальных ситуативных задач, решение которых они могут использовать в профессиональной среде. Этот вид работы развивает логическое мышление, навыки работы в команде, системное мышление, навыки публичного выступления. Студенты учатся анализировать, разрабатывать алгоритм мышления и действия, и вырабатывая решение учатся обсуждать, т.е. отстаивать свое мнение, дебатировать, оппонировать и анализировать, где очень важен сам процесс обсуждения, прежде чем обучающиеся придут к принятию решения

Заключение

На основании данного изучения можно сделать вывод, что на образовательном рынке Казахстана, в обучении иностранным языкам в высшей школе, возникает необходимость внедрения или трансферта современных технологий обучения иностранным языкам и разработки новой Концепции обучения, основанной на обучении через развитие мышления, и разработки основных требований к иностранному языку для разных уровней владения, основанных на системном подходе с четко сформулированными результатами обучения, показателями и критериями обучения для последовательного перехода с одного уровня обучения на другой на разных этапах обучения.

А также необходимо изучать мировые практики по обучению иностранного языка и кардинально менять существующие методики преподавания в соответствии с задачами высшей школы, что означает обучение с использованием научных методов, системного подхода, обучения через развитие мышления. Отходить от механического заучивания и формальной инструктивной методики пре-

подавания (classroom instruction), прививать навыки самостоятельной работы и осуществлять обучение через развитие различных видов мышления, таких как логическое, критическое, аналитическое, системное. В настоящее время часто отмечается такой вид мышления, как трансформационное мышление/ transformative thinking [7], разрабатывать свои собственные учебники и учебные пособия и программные обеспечения, учитывающие реалии неязыковой

среды, а также учитывать особенности обучения для нелингвистических специальностей, проводить фундаментальные и прикладные исследования и внедрять свои собственные технологии по обучению иностранных языков, учитывающие специфику обучения в неязыковой среде, этнолингвистические особенности и требования по формированию современных специалистов со знанием иностранного языка для профессиональной коммуникации.

Литература

- 1 Шахнарович А.М. Психолингвистика. – М.: Прогресс, 1984. – С.6.
- 2 Назарбаев Н.А. Послание Президента РК Лидера Нации Н. А. Назарбаева Народу Казахстана. Стратегия «Казахстан-2050 Новый политический курс состоявшегося государства // Эл.ресурс <https://strategy2050.kz/ru/> Дата доступа: 12.12.2017
- 3 Гутц, А.К. Кибернетика: Учебное пособие. – Омск: изд-во Ом.гос.ун-та, 2010.
- 4 Evans V., Green M. Cognitive Linguistics: An Introduction. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2006.
- 5 Geeraerts D. (ed.). Cognitive linguistics: Basic readings. – Walter de Gruyter, 2006.
- 6 Chomsky, N. New Horizons in the Study of Language and Mind. - Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- 7 Chomsky, N. On Nature and Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- 8 Coan S. Connecting students with life's realities [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.universityworldnews.com/> 10 February 2017. Issue No:190.
- 9 Кузьмина Л.Г. New challenges in writing: Пособие по развитию культуры письменной речи. – М. «Еврошкола», 1998. – С.46-48.
- 11 Byrne D. Teaching Writing Skills. – Longman Press, 1988.

References

- Shakhnarovich, A.M. (1984) Psycholinguistics – Moscow: Progress, – P.6 (in russian)
- Nazarbayev, N.A. Message from the President of the RK, the Leader of the Nation N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan Strategic Policy “Kazakhstan-2050 The new political course of the state – <https://strategy2050.kz/en/> (in russian)
- Gutz, A.K. (2010) Cybernetics: Study Guide, – Omsk: Omsk state university, (in russian)
- Cognitive Linguistics An Introduction (2006) V.Evans and M. Green, ISBN 0748618317 / Edinburgh University Press
- Chomsky, N. Cognitive linguistics: basic readings (2000)/ edited by Dirk Geeraerts.p. cm. _ (Cognitive linguistics research; 34) ISBN-13: 978-3-11-019084-7 (hardcover) New Horizons in the Study of Language and Mind. Cambridge: Cambridge University Press
- Chomsky, N. (2000) New Horizons in the Study of Language and Mind, Cambridge University Press
- Chomsky, N. (2002) On Nature and Language, Cambridge University Press.
- Stephen Coan Connecting students with life's realities Geeraerts, D. (Ed.). (2006). Cognitive linguistics: Basic readings. Walter de Gruyter: <http://www.universityworldnews.com/> 10 February 2017. Issue No:190
- Kuzmina L.G.. (1998) New challenges in writing: Development of Writing Culture. – Moscow: Euroschool – P. 46-48
- Byrne D. (1988) Teaching Writing Skills //Longman Press

Айтпаева А.С.¹, Якубаева К.С.²

¹ст. преподаватель кафедры языковой и общеобразовательной подготовки иностранцев,
e-mail: asaitpay@mail.ru

²к. пед. н., доцент кафедры языковой и общеобразовательной подготовки иностранцев, e-mail: k.s.yakub@mail.ru
Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы,

К ВОПРОСУ О МЕЖЪЯЗЫКОВОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

В статье рассматриваются проблемы интерференции родного языка иностранцев при продуцировании простого предложения на русском языке. Умение правильно построить предложение в соответствии с реалиями изучаемого языка рассматривается как один из способов представления языковой коммуникации в действии. Для достижения конечной цели обучения, а именно свободного владения иностранным языком нужно определить, что и почему негативно влияет на процесс обучения иноязычному речевому общению, а также что возможно предпринять для получения положительного результата.

Авторами был сделан сравнительный обзор структур простого предложения, влияния порядка слов на смысл высказывания в китайском, корейском, японском, турецком, русском языках на основе материалов учебников по грамматике данных языков, статей по сопоставительной грамматике и с учётом ошибок, допускаемых в письменных и устных работах на русском языке иностранных студентов. В данной статье авторами определяется круг наиболее явных причин ошибок студентов-иностранцев в структуре предложения. Анализируются причины психологического дискомфорта при изменении порядка слов в предложении, интонации, эмоциональности в речи на русском языке. Представлены примеры влияния «языковых формул» и культурологических элементов родного языка на овладение иностранным языком, в данном случае русским языком. Актуальность данной темы заключается в полезности такого рода исследования, с точки зрения лингвистического преподавания.

Ключевые слова: интерференция, структура простого предложения, родной язык, иностранный язык, порядок слов, языковая коммуникация, культурологические особенности.

Айтпаева А.С.¹, Якубаева К.С.²

¹Шетелдіктердің тілдік және жалпы білім беру кафедрасының аға оқытушысы,
e-mail: asaitpay@mail.ru

²пед. ғ.к., шетелдіктердің тілдік және жалпы білім беру кафедрасының доценті, e-mail: k.s.yakub@mail.ru
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Шетелдік студенттерге орыс тілін оқыту кезінде тіларалық интерференция сұрағы жайлы

Мақалада орыс тілінде жай сөйлемді құрастыру кезіндегі шетелдіктердің ана тілінің интерференция мәселесі қарастырылады. Үйреніп жатқан тілде сөйлемді дұрыс құрастыра білу әркеттегі тілдік коммуникацияның ептілігінің бір түрі ретінде қаралады. Оқытудың мақсатына жету үшін әсіресе, шет тілін еркін игеру үшін шет тілдік сөйлеуге оқыту үдерісіне не және неге кері әсер ететінін, сонымен бірге оң нәтиже алу үшін не қолдануға болатынын анықтау керек. Авторлар шетелдік студенттердің орыс тіліндегі ауызша және жазбаша жұмыстарында жіберетін қателерін есепке ала отырып және салыстырмалы грамматика бойынша мақалалардың, сонымен бірге қытай, корей, жапон, түрік, орыс тілдеріндегі грамматика бойынша оқу материалдарының негізінде айтылымның мағынасына сөз қатарының әсер етуіне, жай сөйлемнің

құрылысына салыстырмалы түсініктеме жасады. Аталған мақалада авторлар шетелдік студенттердің сөйлем құрылымында жіберетін қателердің себептері анықталады. Орыс тілінің сөйлеуіндегі эмоциялықтың, екпіннің, сөйлемдегі сөз қатарының өзгеруі кезіндегі психологиялық жайсыздықтың себептері талданады. Ана тілінің мәдени элементтері және «тілдік формуланың» шет тілін меңгеруде нақты айтқанда орыс тіліне әсер етуіне мысалдар келтірілген. Лингвистикалық оқыту көзқарасы тұрғысынан осындай зерттеу түрлерінің тиімділігі аталған тақырыптың өзектілігін көрсетеді.

Түйін сөздер: интерференция, жай сөйлемнің құрылымы, шет тілі, сөз қатары, тілдік коммуникация, мәдени ерекшеліктер.

Aytayeva A.S.¹, Yakubayeva K.S.²

¹senior lecturer of chair of language training and general education, e-mail: asaitpay@mail.ru

²c. ped. s., ass. professor of chair of language training and general education, e-mail: k.s.yakub@mail.ru
Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

To the Question of Inter-Lingual Interference in the Training of Foreign Students to Russian Language

The article deals with the problems of interference of the native language of foreigners in the production of simple sentences in Russian. The ability to correctly construct a sentence in accordance with the realities of the studied language is considered as one of the ways of representing language communication in action. In order to achieve the ultimate goal of learning, namely, the free knowledge of a foreign language, it is necessary to determine what and why negatively affects the learning process of foreign language communication, as well as what can be done to obtain a positive result.

The authors made a comparative survey of the structures of the simple sentences, the influence of word order on the meaning of the utterance in Chinese, Korean, Japanese, Turkish, Russian languages on the basis of textbooks on the grammar of these languages, articles on comparative grammar and taking into account the mistakes made in written and oral work in the Russian language to foreign students. In this article, the authors determine the range of the most obvious causes of mistakes of foreign students in the structure of the proposal. The article analyzes the causes of psychological discomfort when changing the order of words, intonation, emotionality in speech in Russian. Examples of the influence of "language formulas" and culturological elements of the native language on the mastery of a foreign language, in this case the Russian language, are presented. The relevance of this topic lies in the usefulness of this kind of research, in terms of linguistic teaching.

Key words: interference, the structure of a simple sentence, a native language, a foreign language, word order, language communication, cultural features.

Введение

Современная жизнь невозможна без знания иностранных языков. Такое знание открывает всевозможные перспективы для карьеры, работы в другой стране, учёбы, получения информации, недоступной на родном языке, общения с людьми в разных точках мира. Иногда люди изучают иностранный язык просто потому, что им нравится его звучание, например, французский, или увлекаются восточной философией, даже просто смотрят фильмы, например, на японском или турецком языке.

Что касается изучения русского или казахского языков, то можно сказать, что иностранцы, да и казахстанцы учат русский и казахский языки для работы, учёбы и бизнеса, для официального / неофициального общения, для удовлетворения желания понимать новости, смотреть фильмы, спектакли, слушать песни на русском или казахском языках, а также для облегчения перемеще-

ния по территории страны. Для казахстанцев знание трёх языков становится необходимостью.

Так, в Послании Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана от 10 января 2018 года «Новые возможности развития в условиях четвёртой промышленной революции» президентом было отмечено, что: «Будущее казахстанцев – за свободным владением казахским, русским и английским языками» [1]. Для выполнения этой задачи в стране разрабатываются методики преподавания казахского языка для всех возрастных групп населения. Известно, что в Казахстане на протяжении последних десятилетий работают программы по обучению казахстанцев казахскому, русскому и английскому языкам, но до сих пор есть много людей, владеющих только родным языком, несмотря на их усилия по овладению вторым и третьим языком. Эта ситуация порождает вопрос, почему так происходит, что может являться барьером.

Конечно, для того чтобы иметь полное представление о сущности проблемы, необходимо детальное исследование поставленного вопроса, которое должно затрагивать все аспекты рассматриваемых языков: графику, фонетику, лексику, грамматику, интонационную систему, структуру и порядок слов в предложении, а также культурологический аспект.

Лингвистами отмечается, что человек, изучающий иностранный язык, чаще всего неосознанно переносит на него систему родного языка. В настоящее время учёными даётся много разных определений понятию «интерференция». Авторам ближе трактовка этого понятия, данного В.А. Виноградовым в «Лингвистическом энциклопедическом словаре»: «Интерференция – взаимодействие языковых систем в условиях двуязычия, складывающегося либо при языковом контакте, либо при индивидуальном усвоении неродного языка». А отклонения от нормы и системы неродного языка, вызванные влиянием родного, по В.А. Виноградову следует считать выражением процесса интерференции [2]. Изучение эффектов интерференции на разных уровнях языка позволит предвидеть возможные ошибки и облегчить процесс овладения учащимися иностранным языком.

В данной статье авторы остановились на методическом аспекте изучения интерференции: на ошибках иностранцев в построении и восприятии структуры простого предложения на русском языке (S – P – O) и их причин.

Несомненно, что в современной методике преподавания иностранных языков уделяется большое внимание работе со структурой предложения. Но на взгляд авторов исследований, посвященных сравнению структур предложения и порядка слов в предложении в разных языках в плане изучения возможной интерференции, недостаточно для решения методических проблем обучения иностранному языку.

Умение правильно построить предложение в соответствии с реалиями изучаемого языка рассматривается методистами как один из способов представления языковой коммуникации в действительности. Для достижения конечной цели обучения, а именно свободного владения иностранным языком, нужно определить, что и почему негативно влияет на процесс обучения иностранному языку, а также что возможно предпринять для получения положительного результата.

Как известно, любая коммуникация направлена на понимание и адекватную реакцию. Говорение занимает одно из ведущих мест на уро-

ке иностранного языка. Согласно традиционной грамматике для освоения иностранного языка учащиеся должны выучить определенный объём предложений и слов, знать, в каких ситуациях общения их можно применять, овладеть продуктивными навыками и умениями, способностью комбинировать изученный материал в речи при решении конкретных коммуникативных задач. Считается, что уровень сформированности коммуникативной компетенции в говорении зависит от качества овладения лексической и грамматической сторонами. Но нередко преподаватели замечают, что студент, слушая преподавателя или другого человека, вдруг замирает, в глазах непонимание/растерянность. Это происходит даже тогда, когда преподаватель уверен, что студент знает все слова, которые он произносит. И в случае, когда студенту нужно срочно что-то объяснить или спросить, он теряется, не может ничего внятно сказать или говорит «инфинитивами», или строит своё высказывание по правилам родного языка.

Отсюда и возникает необходимость более тщательного анализа причин появления ошибок или психологических барьеров при изучении иностранного языка, а также путей преодоления их.

Предметом данной статьи являются структурные элементы родного языка иностранных студентов, влияющие на понимание смысла предложения и выражения собственной мысли на иностранном языке, в нашем случае на русском языке, т.е. проявления интерференции на грамматическом уровне.

Авторами был сделан сравнительный обзор структур простого предложения, влияния порядка слов на смысл высказывания в китайском, корейском, японском, турецком, русском языках на основе материалов учебников по грамматике данных языков, статей по сопоставительной грамматике и с учётом ошибок, допускаемых в письменных и устных работах на русском языке иностранных студентов. В данной статье представлены примеры влияния «языковых формул» и некоторых культурологических элементов родного языка на овладение иностранным языком, в данном случае русским языком. Актуальность данной темы заключается в полезности такого рода исследования, с точки зрения лингвистического преподавания.

Материалы и методы исследования

Настоящее исследование посвящено изучению воздействия родного языка на результаты

овладения русским как иностранным. Рассмотрение данного вопроса интересно уже тем, что, во-первых, полученная информация даст возможность преподавателю РКИ избежать ошибок в подаче языкового / речевого материала в процессе обучения русскому языку иностранцев, во-вторых, поможет человеку, столкнувшемуся с языковой проблемой, найти свой ключ от неё.

Нами было проведено исследование по выявлению причин возникновения межъязыковой интерференции в области структуры простого предложения на русском языке: S – P – O.

В качестве материала для анализа нами были использованы как письменные работы иностранных студентов, так и результаты устных ответов.

В качестве объекта исследования была выбрана группа иностранных студентов (10 человек): 2 корейца, 3 китайца, 2 турка, 1 японец, 2 оралмана. Сбор материалов проходил в течение 4 месяцев, иностранные студенты находятся на начальном уровне (A1-A2). Проанализировано при помощи контент-анализа по 30 работ (20 письменных, 10 устных) представителей каждого национального языка.

Задачей авторов было выявить общие закономерности и основные причины ошибок иностранцев при построении и восприятии предложений на русском языке.

Исследование проходило в 4 этапа: 1) сбор письменных работ и анализов устных ответов иностранных студентов в течение 1 семестра обучения с разбивкой по их родному языку; 2) обработка собранных материалов: выявление ошибок при построении простого предложения; определение, является ли ошибка результатом межъязыковой грамматической интерференции или нет; 3) изучение материалов по грамматике языков иностранных студентов для установления причин появления грамматической интерференции; 4) выводы на основе проделанной работы.

Студентам предлагалось составить (письменно или устно) предложения из определенных слов, небольшой текст, ответить на вопросы преподавателя или других студентов, найти ошибки в предложениях на русском языке у других иностранных студентов, опираясь на знание структуры русского простого предложения.

Для того, чтобы лучше понять суть проблемы, авторами были изучены различные материалы, описывающие грамматический строй и стилистику выше перечисленных языков. Среди них учебники по грамматике, статьи и учебные пособия, посвящённые лингвокультурологическим исследованиям.

Методы исследования:

– социолого-педагогический метод (наблюдение за реальной учебной деятельностью иностранных студентов на занятиях по русскому языку, сбор и накопление данных, регистрация фактов и явлений, исследование и обобщение теоретических данных по проблеме исследования, опрос учащихся с целью выявления их коммуникативных проблем);

– статистический метод (количественный и качественный анализы результатов исследования).

Обзор литературы

Анализируя научную литературу по поставленному вопросу, авторы пришли к выводу о необходимости рассмотрения проявления грамматической интерференции с учётом элементов межкультурной коммуникации, так как на процесс овладения иностранным языком большое влияние оказывают навыки и умения общения на родном языке.

В последнее время активно ведутся исследования, посвященные вопросам методики преподавания иностранного или второго языка, вопросам интерференции, продуцирования речи на иностранном языке, а также межкультурной коммуникации.

Авторами статьи рассматривались работы таких российских и казахстанских учёных, как Ж. Багана, О.А. Маклакова, Н.А. николиной О.А. Корнилова, О.А. Леонтович, А.К. Новикова, А.В. Бондарко, З.К. Ахметжановой, А.Е. Агмановой, Н.В. Ли, И.Е. Хван и др.

В настоящее время существует множество трактовок термина «интерференция», большое разнообразие подходов к её изучению. Всё это говорит о том, что для получения полного представления об этом явлении необходимо учитывать не только языковые, но и экстралингвистические факторы. Современные учёные в основном трактуют интерференцию как результат наложения двух языковых систем. В психолингвистике интерференция рассматривается как часть процесса проникновения какого-либо иноязычного элемента в систему другого языка при его овладении. Данный механизм срабатывает в сознании человека независимо от его воли и желаний. И, по мнению Ж. Багана, нужно учитывать, что действительность в разных языках представлена по-разному. «Хотя в основе мышления лежат логические и психологические законы, одинаковые у всех людей, – пишет Ж. Багана

– каждому языку соответствует своя особая организация опыта. Адекватно и полно отражая одну и ту же объективную действительность, языки весьма различно членят её, накладывают на общечеловеческие процессы мышления и особенно вербального оформления мыслей свой специфический отпечаток, пользуются не только различными языковыми средствами, но и разными внутренними формами» [3, с. 41-45]. Таким образом, механизм интерференции «проявляется в речи как отклонение от нормы родного или неродного языка, потому что норму этих языков вступают в сложные взаимоотношения, стремясь подчинить себе одна другую» [3, с. 66].

Психологи отмечают, что изучение нового языка всегда зависит от предшествующего лингвистического опыта человека. О.А. Маклаков пишет, что «общий закон выработки навыка заключается в том, что, столкнувшись с новой задачей, человек пытается сначала использовать такие приёмы деятельности, которыми он уже владеет. При этом он, разумеется, руководствуется задачей, перенося в процесс её выполнения приемы, которые в его опыте применялись для решения аналогичных задач» [4, с. 173].

То, что национальный язык – это не просто набор грамматических конструкций и словоформ, но и отражение особенностей духовной жизни народа, специфики его психологического склада и мышления никем не опровергается. И взаимосвязь языка и мышления изучается лингвистами и философами издавна. Неспроста в настоящее время внимание учёных обращается на культурологические особенности, присущие каждому этносу в мире. Е.В. Елизарова отмечает: «Можно обладать всеми необходимыми знаниями и даже правильно строить собственное и верно расшифровывать поведение другого человека, но не обладать умениями соотнесения моделей поведения и умениями донести до собеседника смысл особенностей межкультурного акта общения» [5, с. 26]. Результаты исследований по лингвокультурологии, рассматривающей связь языка с культурой народа, с традициями, обычаями, доказывают необходимость перестраивать методы обучения языкам согласно новым фактам.

Существует большое количество исследований, посвящённых изучению языков в сопоставлении с другими языками с целью установления их особенностей, сходств и различий между ними. Одним из важных принципов сравнительного изучения языков является принцип исследований языка по его уровням, практи-

ческое и теоретическое изучение иностранных языков и межъязыковых контактов. Нужно отметить, что лингвистическая типология получила широкое распространение на территории Республики Казахстан в связи с многоязычием населения, а также закреплённым в Конституции трёхязычием.

Для авторов особый интерес представляли результаты типологических исследований в области грамматики китайского, корейского, японского, турецкого и казахского языков в связи с необходимостью решения методических задач обучения иностранцев русскому языку.

Для проведения сравнительного анализа авторы собрали материал, представленный в учебниках по грамматике корейского, китайского, японского, турецкого, казахского языков, а также статьях, посвященных интерференции при изучении русского языка представителями других языков [6; 7; 8; 9; 10; 11]. В качестве основного источника были взяты справочники по грамматике издательства «Живой язык».

Результаты и обсуждения

Одним из вопросов, на который трудно ответить однозначно, является вопрос, насколько сильно влияют законы родного языка на продуцирование высказывания на иностранном языке. Когда спрашивают иностранцев, какой язык самый лёгкий из перечисленных им языков, то они, не задумываясь, отвечают, что это их родной язык. Конечно, родной язык для каждого – это самый лёгкий, понятный, правильно и привычно отражающий реальность. Чаще всего, если человек не имеет опыта изучения иностранного языка, то это приводит к неуверенности в своих способностях, к страху быть превратно понятым вследствие незнания специфических элементов чужой культуры и языка. Бесспорно, что выражение чувств, желаний, эмоций в каждом языке осуществляется по-своему, и настроение и красочность мысли теряются при передаче на другом языке, если человек не знаком с «правилами». Но даже те, кто обращал внимание на разницу в выражении конкретной мысли на другом языке, в стрессовой ситуации начинают строить предложение и использовать порядок слов по правилам синтаксиса родного языка.

Во всех учебниках по грамматике иностранного языка даётся стандартный набор грамматических конструкций и лексический словарь на 600 – 1000 слов, и считается, что этого достаточно, чтобы легко сформулировать

свою мысль и таким образом найти общий язык с людьми в незнакомой стране. Утверждение, что навык передачи своей мысли или эмоции с помощью другого языка приходит со временем / опытом не всегда верно, так как, обучая языку, преподаватели обычно не акцентируют внимание студентов, например, на появлении оттенков смысла высказывания при изменении порядка слов или об отношении к понятию времени. А иностранные студенты, зная об особенностях родного языка, чувствуют неуверенность, продуцируя высказывание на русском языке, потому что не знают «работает ли привычное правило» в русском языке.

Некоторые методисты рекомендуют студентам просто заучивать выражения, которые совпадают по смыслу/эмоциональной окраске с выражением на родном языке. Например, «Мне нравится» = «I like», «У меня всё хорошо» = «I am fine», «Мне ... лет» = «I am ... years old», и т.д. Но данный способ приводит к тому, что студент воспринимает местоимение «мне» в значении «я», так как переносит понимание структуры родного языка на русский. Отсюда ошибки, которые студент сам может найти, но в спонтанной речи, чаще всего, допускает.

Как было сказано в статье выше, не всегда уровень сформированности коммуникативной компетенции в говорении зависит от качества овладения лексической и грамматической сторонами изучаемого языка. В сознании человека, владеющего только родным языком, языковые нормы родного языка доминируют в речевом продуцировании на иностранном языке, несмотря на теоретические знания. Нарушения языковых норм встречается в речи всех иностранных студентов и повторяются систематически в зависимости от особенностей их родного языка. Эта ситуация обычна, так как все люди психологически зависимы от родного языка, его правил и особенностей использования.

Приведём факты исследований

Согласно грамматике корейского языка глаголы делятся на глаголы действия (активные глаголы) и глаголы состояния (в русском языке это прилагательные). В предложении сказуемое всегда стоит в конце, и не важно, какое это сказуемое – именное (выраженное именем существительным) или глагольное (выраженное глаголом или прилагательным). Наречие должно стоять перед глаголом, так как описывает действие, поэтому кореец скажет «Друзья быстро

побежали домой», «Я вечером рано лёг спать». Таким образом, структура простого корейского предложения выглядит так: подлежащее – дополнение – сказуемое или S – O – P: Студенты в библиотеку идут.

Если в русском языке свободный порядок слов, например, «Я иду гулять» или «Я гулять иду», то в корейском языке возможен только вариант, в котором глагол стоит в конце предложения: «Я гулять иду». А.С. Далдыбаева в статье «Особенности грамматической структуры сложного предложения в корейском языке относительно русского» пишет, что в корейском языке возможно изменение порядка слов, но «невозможно изменение позиции конечной глагольной формы» [12, с. 12]. Таким образом, структура корейского предложения представляет собой следующую формулу: Подлежащее – обстоятельство времени – обстоятельство места – Дополнение – Сказуемое: Студент днём в библиотеке домашнее задание делает.

Что касается культурологических особенностей, то тут нужно отметить, что для корейцев важно через язык показать социально-общественное положение, возраст, принадлежность к профессиональным группам и т.д. Когда корейцу необходимо обратиться к кому-либо на русском языке, у него это вызывает проблему психологического характера, так как он не уверен, правильное ли у него речевое поведение на иностранном языке.

Рассмотрим ситуацию с японским языком. Проанализировав ошибки японского студента и материалы по грамматике японского языка, можно сказать, что структура японского предложения схожа с корейским, так как глагол тоже стоит на последнем месте: S – O – P. Но есть такие требования, как дополнение должно стоять между подлежащим и сказуемым, а обстоятельство располагаться всегда перед сказуемым. Предлоги ставятся не перед словом, к которому относятся, а после него. Таким образом, если сравнить структуру русского и японского предложения, то это будет выглядеть так: а) по-русски: *Вчера я смотрел спектакль с другом в театре*; б) по-японски: *Я вчера в театре другом спектакль смотрел*.

В качестве культурологических особенностей можно указать то, что японцы используют язык для сообщения о социальном статусе и для поддержки иерархии, то есть речевое поведение имеет этикетизированный характер, причём нередко говорится одно, а подразумевается другое [13, с. 12].

Согласно материалам по китайскому языку китайская грамматика сводится в основном к синтаксису. Что касается структуры предложения китайского языка, то в китайском предложении прямой порядок слов, как в обычном русском предложении: S – P – O. обстоятельство места должно стоять строго до сказуемого. Но на месте подлежащего может оказаться глагол, тогда он воспринимается как подлежащее. Таким образом, что говорящий поставит на место подлежащего, то и будет существительным, поставит это слово на место объекта, оно станет дополнением, на место глагола – станет сказуемым. Как раз этот момент китайской грамматики влияет на восприятие русского предложения, когда в нём изменяется порядок слов. Новикова А.К. в своей статье «Преподавание русского языка в Китае» пишет, что «в китайском языке нет морфологических изменений, существует жестко фиксированный порядок слов, поскольку синтаксические связи и синтаксическая функция слов зависят от расположения слов относительно друг друга. На синтаксическом уровне китайцам незнакомы такие типы связи русского языка, как согласование и управление» [14, с. 71].

Анализируя ошибки турецких студентов, естественно было ожидаемым найти подтверждение влияния родного языка на продуцирование высказываний на русском языке. В турецком языке сказуемое в предложении может быть не только глаголом, но и существительным, прилагательным, наречием, местоимением, инфинитивом, числительным, и т.п. Важно, что в турецком языке дополнения в винительном падеже, или их ещё называют прямыми дополнениями, ставится перед сказуемым. Т.е. русское предложение «Я читал книгу» турецкий студент представит как «Я книгу читал». Обстоятельства времени и места обычно стоят сразу после подлежащего. Например, Моя мама *завтра сюда* придет. Они *каждый день в парк* ходят. И если в русском языке важная информация ставится на самое последнее место в предложении, то это правило не работает для турецкого языка. В таком случае важная информация будет стоять перед сказуемым. Например, Моя мама *завтра сюда с сестрой* придет. Моя мама *завтра сюда с сестрой* придет. Моя мама *с сестрой завтра сюда* придет.

Проведя анализ ответов казахов из Китая, изучавших казахский язык в школе, общавшихся на языке в семье, авторы отмечают, что оралман (казах из Китая) не замечает, что, говоря по-русски, использует только местоимения мужского

рода и строит свой ответ по типу предложения на казахском языке: *Алла идёт домой? Да, он домой идёт.* С точки зрения казаха, это предложение построено совершенно правильно. Русское предложение, где глагол стоит на последнем месте, воспринимается логичным, так как такой порядок слов привычен.

Как было сказано выше, в данной статье авторы рассматривают основные различия в структуре предложения между русским языком, с одной стороны, и китайским, корейским, японским, турецким, казахским языками – с другой. В результате проведенной работы были выявлены некоторые явные ошибки иностранных студентов в продуцировании высказываний на русском языке и найдены подтверждения причин их появления.

В процессе анализа результатов работ иностранных студентов были обнаружены ошибки, которые были подразделены на 2 группы: 1) ошибки, возникшие без влияния интерференции (при спряжении глаголов) – 40%; 2) ошибки, возникшие из-за влияния межъязыковой интерференции – 60%. Авторов интересовала вторая группа ошибок.

На основе анализа были выявлены следующие факты интерференции:

– иностранный студент не понимает смысл русского предложения при первом предъявлении (возможно при нескольких предъявлениях), так как его смущает позиция глагола после существительного;

– при составлении предложений на русском языке корейцы, японцы наречие ставят только перед глаголом, который располагается в конце предложения;

– при изменении порядка слов иностранные студенты не могут понять смысл высказывания на русском языке;

– высказывание на русском языке, прозвучавшее несколько раз с разной тональностью, громкостью воспринимается как разные «послания»;

– китайские и корейские студенты испытывают трудности с пониманием принципов работы согласования слов в предложении.

Данные результаты говорят о том, что, с одной стороны, преподаватель должен хотя бы в общих чертах представлять себе грамматический строй языка студента, культурные особенности, а с другой стороны, уметь обратить внимание студента на значимые различия, в нашем случае структур простого предложения, изучаемого языка от языка студента. Необходимо добить-

ся осознанного построения высказываний на изучаемом языке, используя различные упражнения творческого характера: составление простых предложений из набора слов, составление вопросов для интервью, составление рассказов по теме с опорой на слова, командная работа в игре, различные презентации любого экстралингвистического материала. Конечно, несмотря на активное использование различных методических приемов, не стоит ждать немедленных высоких результатов, так как нельзя забывать, что наработанный годами навык невозможно быстро научиться «отставлять в сторону». В тоже время понимание причин неудач в овладении языком мотивирует и преподавателя, и студента найти персональный подход к решению проблемы.

Заключение

Результаты проведенной работы показали, что интерференция в области синтаксиса становится причиной неудач иностранных студентов в овладении русским языком достаточно часто. Проанализировав ошибки студентов, авторы пришли к выводу, что процесс овладения языком иностранными студентами проходит медленно и сложно из-за того, что студенты заранее обычно не владеют информацией о структуре предложения русского языка, а преподаватель не имеет представления о структурах предложения родных языков студентов.

Естественно, что на начальном этапе обучения языку преподаватель не может дать студентам информацию по сравнительной характеристике русского языка и родного языка

студента, так как, во-первых, чаще всего нет языка-посредника или преподаватель не владеет языком студента, во-вторых, недостаточно учебного времени. Процесс обучения языку строится пошагово, от простого к сложному, часто на уровне запоминания, без объяснения особенностей языкового и речевого поведения, не учитывая того, что студент постоянно находится под давлением авторитета родного языка. Конечно, нарушения языковых норм встречается в речи всех иностранных студентов и повторяются систематически в зависимости от особенностей их родного языка. Эта ситуация обычна, так как все люди психологически зависимы от родного языка, его правил и особенностей использования. Осознание разницы в структурах предложения родного и изучаемого языка и важности перестройки своего языкового мышления поможет преодолеть ошибки и ускорить процесс овладения иностранным языком.

Для преподавателя РКИ тоже важно владеть информацией о структуре языков учащихся, чтобы обращать их внимание на особенности структуры предложения в русском языке, особенности синтаксиса. Знание преподавателем того, что может стать подводным камнем, языковым барьером для студента, что вызывает интерференцию, поможет предупредить возможные ошибки и поддержать усилия студента в овладении языком. По мнению авторов, наряду с изданием справочников по грамматике, должны издаваться популярные материалы на разных языках, в которых в доступной форме будут разъясняться особенности языка и культуры речевого поведения, например на русском языке.

Литература

- 1 Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана от 10 января 2018 года «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/opublikovan-polnyiy-tekst-poslaniya-nazarbaeva-narodu-335002
- 2 Виноградов В.А. Интерференция // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – 685 с.
- 3 Багана Ж., Хапилина Е.В. Контактная лингвистика. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2007. – 138 с.
- 4 Маклаков О.А. Общая психология. – СПб.: Питер, 2000. – 592 с.
- 5 Елизарова Г.В. Культурологическая лингвистика (Опыт исследования понятия в методических целях). – СПб.: Бельведер, 2000. – 137 с.
- 6 Кайтукова Е.В. Турецкий язык. Справочник по грамматике. – М.: Живой язык, 2007. – 224 с.
- 7 Трофименко О.А. Корейский язык. Справочник по грамматике. – М.: Живой язык, 2017. – 224 с.
- 8 Фролова М.Г. Китайский язык. Справочник по грамматике. – М.: Живой язык, 2013. – 224 с.
- 9 Анохина Е.В. Японский язык. Справочник по грамматике. – М.: Живой язык, 2011. – 224 с.
- 10 Петух И.М. Учебник казахского языка для русскоязычных со средним и высшим образованием. – Кустанай, 2004. – 124 с.
- 11 Шелякин М.А. Справочник по русской грамматике. – М.: Дрофа, 2006. – 355 с.
- 12 Далдыбаева А.С. Особенности грамматической структуры сложного предложения в корейском языке относительно русского // Сб. «Корееведение Казахстана», вып. 4. – Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2016. – С. 7-17

13 М.А. Кулинич, О.А. Кострова. Теория и практика межкультурной коммуникации: учебное пособие. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2017. – 248 с.

14 Новикова А.К. Преподавание русского языка в Китае: Этнометодические и этнокультурные особенности // Вестник РУДН, серия Вопросы образования: языки и специальность № 1, – М., 2011. – С. 68-75. // <http://journals.rudn.ru/education-languages/article/viewFile/1785/1258>

References

Anohina, E.V. Yaponskiy yazyik. Spravochnik po grammatike.[Japanese. Reference book on grammar.] – Moscow: Living language. – 224 pp.

Bagana, Zh., Napilina, E.V. (2007) Kontaktnaya lingvistika [Contact linguistics],Belgorod, BSU Publ., – 138 pp.

Daldyibaeva, A.S. (2016) Osobennosti grammaticheskoy strukturyi slozhnogo predlozheniya v koreyskom yazyike otnositelno russkogo [Features of grammatical structure of a difficult sentence inKorean in relation to Russian], Journal «Korean Studies», #4, Almaty, Ablai Khan KazUIR&WL, 7-17 pp.

Elizarova, G.V. (2000) Kulturologicheskaya lingvistika (Opyt issledovaniya ponyatiya v metodicheskikh tselyah) [Culturological linguistics. Experience of research of concept is in methodical aims].– St. Petersburg, – 137 pp.

Frolova, M.G. (2013) Kitayskiy yazyik. Spravochnik po grammatike [Chinese. Reference book on grammar]. – Moscow: Living language. – 224 pp.

Kaytukova, E.V. (2007) Turetskiy yazyik. Spravochnik po grammatike [Turkish. Reference book on grammar]. – Moscow: Living language. – 224 pp.

Kulinich, M.A., Kostrova O.A. (2017) Teoriya i praktika mezhkulturnoy kommunikatsii. Uchebnoe posobie [Theory and practice of cross-cultural communication: textbook]. – Moscow: Flinta. Science. – 248 pp.

Maklakov, O.A. (2000) Obschaya psihologiya. [General psychology], – St. Petersburg: Peter, – 592 pp.

Nazarbayev, N. (2018) Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan Nursultana Nazarbaeva narodu Kazakhstana. 10 yanvarya 2018 g. «Novyie vozmozhnosti razvitiya v usloviyah chetvyortoy promyishlennoy revolyutsii» [The Address of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the People of Kazakhstan. January 10, 2018. “New possibilities of development in the conditions of fourth industrial revolution”] Available at: http://tengrinews.kz/kazakhstan_news/opublikovan-polnyiy-tekst-poslaniya-nazarbaeva-narodu-335002 (accessed 10 January 2018)

Novikova, A.K. (2011) Prepodavanie russkogo yazyika v Kitae: Etnometodicheskie i etnokulturnye osobennosti [Teaching of Russian is in China: Etnomethodical and Etnocultural features]. –Moscow: RUDN Journal of language education & Translingual practices, #1, 68-75 pp. <http://journals.rudn.ru/education-languages/article/viewFile/1785/1258>

Petuh, I.M. (2004) Uchebnik kazahskogo yazyika dlya russkoyazyichnyih so srednim i vysshim obrazovaniem [Textbook of Kazakh for Russian-language with secondary and higher education]. Kostanay. – 124 pp.

Shelyakin, M.A. (2006) Spravochnik po russkoy grammatike. [Reference book on Russian grammar] – Moscow: Drofa. – 335 pp.

Trofimenko O.A. (2017) Koreyskiy yazyik. Spravochnik po grammatike [Korean. Reference book on grammar]. – Moscow: Living language.– 224 pp.

Vinogradov, V.A. (1990) Interferentsiya // Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar. [Interference // is the Linguistic encyclopedic dictionary], – Moscow, – 685 pp.

Urazaliyeva U.N.¹, Kassymova G.M.²

¹MA student, e-mail: arulzhan@gmail.com, tel.: 8 778 632 0009,
²d. ped. s., ass. professor, e-mail: gulnara.kassymova@sdu.edu.kz
Suleyman Demirel University, Kazakhstan, Kaskelen

STUDENT'S AND TEACHER'S PERCEPTIONS OF AN «IDEAL ENGLISH LANGUAGE TEACHER» AT SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY

The paper presents a research study conducted at Suleyman Demirel University that aimed in investigating the perceptions of characteristics of an «Ideal English Language Teacher» by students and teachers. Those characteristics are divided into two categories of personal and professional qualities. The second one includes such sub-categories as: English proficiency, pedagogical knowledge, organization and communication skills, and socio-affective skills. The data were collected through the questionnaires among 157 students and 17 ELT teachers at the faculty of Education and Humanities. The quantitative findings revealed that students and teachers placed an importance on both qualities. However, there were found statistic differences. Students perceive psychological skills as the most essential quality that Ideal ELT teacher should have, in contrast according to teachers' perceptions English Proficiency is considered as highly necessary quality.

Key words: ELT teacher, characteristics of ELT teacher, professional qualities, personal qualities.

Уразалиева Ұ. Н.¹, Қасымова Г. М.²

¹магистрант, e-mail: arulzhan@gmail.com, тел.: 8 778 632 0009,
²пед. ғ. д., доцент, e-mail: gulnara.kassymova@sdu.edu.kz
Сүлеймен Демирел университеті, Қазақстан, Қаскелен қ.

Сүлеймен Демирел университеті студенттері мен мұғалімдерінің «мінсіз ағылшын тілінің мұғаліміне» деген көзқарастары

Осы жұмыста ұсынылған ғылыми зерттеулер, «Мінсіз Ағылшын тілінің мұғалімінің» сипаттамаларын жеке және кәсіби қасиеттері негізінде зертеу және анықтау осы жұмыстың негізгі мақсаты болып табылады. Өз кезегінде бұл санаттар бірнеше санатшалар қамтиды, олар: мұғалімнің Ағылшын тілінің білу деңгейі, педагогикалық және психологиялық білімдері, коммуникативтік пен әлеуметтік-аффективтік дағдылар зерттеу барысында қарастырылаған. Сүлейман Демирел университетінің, Педагогикалық және Гуманитарлық ғылымдар факультетінің студенттері мен мұғалімдердің көзқарастары салыстыру методы мен статистикалық зерттеумен талданды. Толық деректер 157 студент және 17 Ағылшын тілінің мұғалімдерінен сауалнама арқылы жиналды. Зерттеу нәтижесінде студенттер мен оқытушылар «Мінсіз Ағылшын тілі мұғалімі» үшін барлық қасиеттердің маңыздылығын атап өтті. Дегенмен, айырмашылық статистикалық деректерде анықталды, себебі мұғалімдер ағылшын тілін меңгеру деңгейі ағылшын тілі мұғалімінің негізгі компоненті болып табылатынын анықтады, алайда оқушылар үшін ең маңызды психологиялық компонентті болып шықты. Сол мәліметтер арқылы қазіргі заманға сай «Мінсіз Ағылшын тілі мұғалімінің» моделі құрастырылды.

Түйін сөздер: Ағылшын тілі мұғалімінің сипаттамасы, кәсіби шеберліктер, жеке қасиеттер, ағылшын тілін оқыту.

Уразалиева У.Н.¹, Касымова Г.М.²

¹магистрант, e-mail: arulzhan@gmail.com, тел.: 8 778 632 0009

²д. пед. н., доцент, e-mail: gulnara.kassymova@sdu.edu.kz

Университет Сулеймана Демиреля, Казахстан, г. Каскелен

Восприятие «идеального учителя английского языка» студентов и учителей Университета Сулеймана Демиреля

В этой работе представлено научное исследование, целью которого является исследование и выявление характеристик «Идеального учителя английского языка» на основе двух категорий: личные и профессиональные качества (которые, в свою очередь, включают в себя такие подкатегории, как: уровень владения английским языком, педагогические и психологические знания, коммуникационные навыки, а также социально-аффективные навыки), воспринятые студентами и преподавателями английского языка факультета педагогических и гуманитарных наук, по специальности два иностранных языка, Университета Сулеймана Демиреля. Все данные были собраны с помощью социального опросника путем противопоставления и статистических исследований двух разных точек зрения. В опросе участвовало 157 студентов и 17 учителей английского языка. В результате исследования и студенты, и преподаватели отметили важность всех качеств «Идеального учителя английского языка». Тем не менее, разница выявилась в статистических данных, так как студенты отметили наиболее важным психологическую составляющую, когда для преподавателей уровень владения Английском языком является главным компонентом характеристик Идеального учителя английского языка.

Ключевые слова: характеристики учителя Английского языка, профессиональные качества, личностные качества, преподавание Английского языка.

Introduction

Overall, the complexity of the teacher's work is related to his belonging to the type of "man-man" professions. Pedagogical activity is not the direct impact on a person, but their interaction. Therefore, the pedagogical process is the object of the teacher's activity, and the student moves from the object of influence to the position of the subject of activity. On this basis the values of the pedagogical profession are defined (Syrymbetova: 1) [1]:

- respect for the personality of the learner, his rights and freedoms;
- tolerance to other beliefs, views of the world and customs;
- openness to cultural diversity;
- flexibility, adaptability, ability to empathy;
- understanding of personal values, language and communication;
- skills of self-study, analytical and critical thinking; etc.

This research is focused on English language teachers, because being an ELT teacher is both worthwhile and challenging. This occupation needs a great deal of efforts and energy to inspire, encourage and motivate students to learn English language.

However, before defining Ideal ELT teacher, the meaning of the word Ideal has to be identified. In Cambridge dictionary the definition is: "principle or a way of behaving that is of a very

high standard; the synonym is perfect (<https://dictionary.cambridge.org/ru/>) [2]. We should not associate the word Ideal with theory of Idealism, which claims that Idealism is the metaphysical and epistemological doctrine that ideas or thoughts make up fundamental reality (<https://en.wikipedia.org/>) [3]. The concept of Ideal teacher has to be associated with the idea of perfectionism. It is a personality trait characterized by a person's striving for lawless and setting excessively high performance standards, accompanied by overly critical self-evaluations and concerns regarding others' evaluations (Hewit: 7) [4].

There, this research is directed to answer the following research questions:

What are the required characteristics of an Ideal English Language Teacher at current stage?

What are the student's perceptions of SDU's ELT teacher? Are they similar with the teachers' self-views?

What do teachers think about the notion of "Ideal ELT teacher"? Is it "utopian" or not?

In our research we were guided by the following research hypothesis: if the characteristics of Ideal English language teacher could be identified, then English language teaching will be improved with the help of the Model of Ideal ELT teacher, since the quality of teaching will be increased and development of the country and nation will be on high level, which is the main task according to the project "Trine of languages".

In order to test hypothesis the resolution of the following objectives have been required:

To test the effectiveness of English Teachers, by comparing students' experiences and views;

To carry out analysis of students' and English language teachers' perceptions, in order to identify the personal and professional characteristics that Ideal ELT teachers should have;

To develop recommendations for teachers, in order to become Ideal and obtain success in teaching English.

Theoretical aspects of investigation

Kazakhstan is entering new period of development and becoming a part of multilingual and multicultural community, thus people should take into consideration the fact that teaching should be considered as a way of formation intercultural communicative competence. The general level of English proficiency in Kazakhstani society according to the results of census in 2009, 15,4 % of the population understands spoken English, among them 2.6 % can read freely and 7.7 of them can read and write in English (Smailov, 2010: 1) [5]. M.S. Sarybai noted that 98 out of 101 of job advertisements require the knowledge of English language (Sarybai, 2004: 130) [6]. Moreover, according to research findings of Suleimenova and Burkitbayeva, the rate and extent of Business discourse in English language became dominant over Kazakh and Russian languages (Suleimenova, 2009: 145) [7]. Therefore, we can observe that the role of English language is rapidly increasing.

The pedagogy states that learners consider teacher not only as a source of information, but as an individual who has a whole system of knowledge with the developmental potential. To bring qualified specialists for our country is the tasks for teachers. M.M. Rubinstein wrote that teacher's issue- is the first and most important problem of the whole pedagogy, the problem of the whole system of national education and cultures (Goldhaber, 2009:2) [8]. Because, teacher is accepted as a socio-cultural lever participating in many spheres of people's lives.

Many studies focusing on conceptions of the good English language teacher can be found in the literature. Findings indicate that conceptions focus on both the professional and personal characteristics of the teacher. For instance, Goldhaber in his meta-analysis of the characteristics of teachers that affect student achievement states that effective teachers have been reported to have professional qualities such as a teacher's degree and experience in teaching their subject, their subject knowledge and pedagogic

knowledge (Goldhaber, 2009: 3). Similarly, Kottler also highlights that sound subject knowledge and proper methods of instruction are important professional qualities effective teachers should have (Kotler, 2000: 17) [9]. However, unlike a majority of the literature, they also emphasize the importance of the 'human' qualities such as charisma, compassion, egalitarianism, sense of humor, creativity and honesty. This supports Meador's idea that a good teacher is creative one, who conducts his/her lessons dynamically, engaging and effectively. According to Suhetskaya A.B. teacher's mastery is a basic quality that helps them to make each lesson unique (Suhetskaya, 2009:6) [10]. Research conducted by Markley supports the notion that a good teacher and his/her action to be taken on his/her part in the classroom play a vital role in provoking effective and efficient learning on the part of students (Markley, 2004: 8) [11]. Moreover, teachers have a fundamental role in their learners' achievements and their qualities can highly affect on students' outcome. In 2006, Borg has examined the definitions of over 200 participants of the research in an attempt to understand the difference of English language teachers from teachers of other fields (Borg, 2006: 19) [12]. Among participants there were teachers of different subjects, who pointed out that there is no distinctive difference between ELT teachers and teachers of other subjects. But in terms of content any language teaching is considered to be more varied and complex; in terms of methodology, used method, activities and materials were reported to be different from those that are used in other subjects. Although, the methodology of English language teaching is more progressive, which requires ELT teachers to be up-to-date to cope with advanced nature of ELT methodology. Pedagogical mastery of a teacher regarded as the most important quality of a teacher's personality, which is determined by its high level of psychological and pedagogical readiness, ability to optimally solve the educational problems and to know each components of teaching (Kuharev, 1986: p. 24) [13].

Methodology

Being aware that there is much to be learned from the various methodology books, journals and magazines, next reading materials were used as a source for this study: research works written by S.Wichadee (2011) Park G.P., Lee H.W., (2006), [14] and others.

As teachers are essential figures in ELT, the characteristics of Ideal ELT teacher should be

identified carefully. The results of this research may be highly useful, as they have been proved with the statistical investigation. In order to find out the answers to the research questions, next data collection instruments were used: literature study, observation and questionnaires.

Results and Discussion

This research's questionnaire consists of two parts: the first part is about the respondent's

background information; the second part divided into two sections: in the first section are listed personal qualities, and the second one for professional qualities. In its turn they have been divided into several subgroups; personal characteristics include communicative and socio-affective skills, and professional characteristics consist of English proficiency and pedagogical knowledge, which is also divided into pedagogical and psychological components. Main features of these components are represented on Table 1.

Table 1 – Main features of the pedagogical and psychological components

Pedagogical component	Psychological component
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Content knowledge</i> • <i>Knowledge of classroom management</i>: maximizing the quantity of instructional time handling classroom events, teaching at a steady pace, maintaining clear direction in lessons; • <i>Knowledge of teaching methods</i>: • Having a command of various teaching methods, knowing when and how to apply each method. • <i>Knowledge of classroom assessment</i>: Knowledge of different forms and purposes of formative and summative assessments, knowledge of how different frames of reference (e.g., social, individual, criterion-based) impact students' motivation. • <i>Structure</i>: structuring of learning objectives and the lesson process, lesson planning and evaluation. • <i>Adaptivity</i>: dealing with heterogeneous learning groups in the classroom. 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Knowledge of learning processes</i>: • Supporting and fostering individual learning progress by having knowledge of various cognitive and motivational learning processes (e.g. learning strategies, impact of prior knowledge, effects and quality characteristics of praise, etc.) • <i>Knowledge of individual student</i> • <i>Characteristics</i>: having knowledge of the sources of students cognitive motivational, and emotional heterogeneity.

Such distribution of characteristics have been adapted from the concept proposed by researchers Park and Lee, and in this part asked respondents to define important/neutral/not important criteria in correlation to ELT teachers (Park, 236) . Then the draft of questionnaire was examined by academic supervisor. Then, the draft of the questionnaire was examined by academic supervisor. Then have been rated the relevance of each item to its category by means of IOC: Index of Objective Congruence with the score of +1, 0, -1 assessment. Then the scores were taken to calculate for its value in the next formula:

$$IOC = \sum R/N$$

To ensure the validity, the items containing IOC value from 0.50 to 1.00 were acceptable. At the end, seven Items were dropped according to its low value and the recommendation of academic supervisor. The final questionnaires that were distributed to students and teachers consisted of 42 criteria.

In order to get clear results and to calculate the importance of each characteristics of Ideal ELT teacher, the following formula of Coefficient of Importance has been generated:

$$CI = \frac{\sum I(\%)}{N * 100\%}$$

To ensure importance, the items containing CI value from 0.50 to 1.00 were considered as important. The highest value 1.00 is the most important. The CI has been generated by the next steps: the sum of percentages have to be divided on the total sum of percentages of both statements:

$$CI = \frac{66.50\% + 81\%}{2 * 100\%} = 0.7$$

According to this formula the coefficient of importance of Ideal ELT teacher's English proficiency considered as important. The CIs of other characteristics have been calculated and are represented on the table 2.

Table 2 – The CIs of other characteristics

№	Groups of characteristics	$\sum I$	N * 100%	CI
Personal Qualities				
1	Communicative skills	110%	300%	0.8
2	Socio-affective skills	371.4%	700%	0.7
Professional Qualities				
3	English Proficiency	147.5%	200%	0.7
4	Pedagogical component of Ped. knowledge	1273.9%	1500%	0.8
5	Psychological component of Ped. knowledge	663.5	700%	0.9

Table 3 – The CIs of other characteristics

№	Groups of characteristics	$\sum I$	N * 100%	CI
Personal qualities				
1	Communicative	192%	300%	0.6
2	Socio-affective	504%	700%	0.8
Professional qualities				
3	English proficiency	184%	200%	0.9
4	Pedagogical component	984%	1500%	0.6
5	Psychological component	512%	700%	0.7

As we can observe on the table 3 represented above, all characteristics are perceived as important for being an Ideal English language teacher. However, the psychological component of pedagogical knowledge of a teacher have been indicated as highly important. Which contradicts to teachers’ perceptions. For teachers being Ideal ELT teacher means have a high level of English proficiency (see table 3).

On the basis of statistical results obtained during the study, have been proposed the structures of characteristics of Ideal ELT teacher from both teachers’ and students’ perspectives.

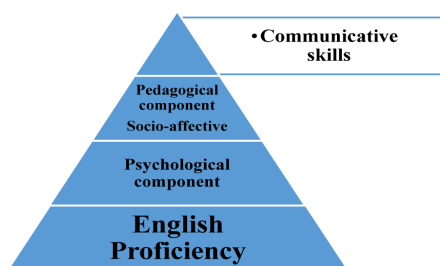

Figure 1 – The hierarchy of Ideal ELT teacher’s qualities from teachers’ perspectives

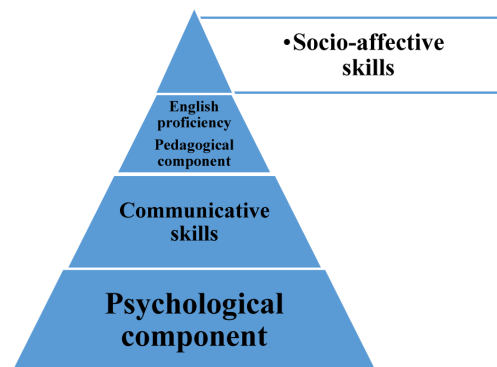

Figure 2 – The hierarchy of Ideal ELT teacher’s qualities from students’ perspectives

According to statistical calculation of ELT teachers’ answers English proficiency is considered as the most important (at the bottom) characteristic of Ideal ELT teacher (see Figure 2). Because English language is the subject matter that they are teaching. The results could be supported by Thompson who stated in his research that “... good teachers knew the information they were teaching

and were confidently able to explain things...” (Thompson S., 2008: 8) [15]. But it is controversial to Saovapa Wichadee's findings: from the results of quantitative and qualitative data, she has concluded that Bangkok University teachers define effective ELT teachers as the ones with good preparation, effective communication and pleasant personality (i.e. indicating on their communicative and socio-affective skills) (Wichadee, 2010: 34) [16].

In contrast to teachers' perceptions, students value mostly psychological component of pedagogical knowledge of an Ideal ELT teacher (see Figure3). Namely, it is significant for teachers to be aware about students' individuality and knowledge of learning processes, such as supporting and fostering individual learning progress by having knowledge of various cognitive and motivational learning processes (learning strategies, impact of prior knowledge, effects and quality characteristics of praise and so on); having knowledge of the sources of students' cognitive, motivational and emotional heterogeneity. The least important category is socio-affective skills, which involves teacher's personal characteristics of behavior and personality, such as friendliness, empathy, honesty and others. But teachers should not neglect that, because as Thompson states that friendliness can lead to student's commitment to participate in the learning procedure (Thompson, 2008: 5).

Therefore S. Wichadee's findings support our results: students at Bangkok University prefer students with interpersonal harmony, which could be considered as a part of socio-affective skills (Wichadee, 2010: 35).

Conclusion

Thus, statistic calculations revealed the significance of all characteristics. Although, we have identified that teachers and students perceive differently Ideal ELT teacher. Having informed views of the students enables English language teachers to understand their learners better and to adjust themselves to suit their needs. It is recommended to teachers to reconstruct and make decisions for adjusting their existing ideas of Ideal teachers and practice it in order to suit students' perceptions due to the fact the system of education in Kazakhstan is centered on learners. In general, aims and objectives of the study have been reached. The main characteristics of Ideal English language teacher have been identified and the models have been proposed on the basis of statistic data.

Therefore, recommendations for further research have been proposed:

There should be a research done to investigate the standards of a teacher in Kazakhstan;

The factors and characteristics contributing to the quality of Ideal teachers have to be examined.

References

- 1 Сырымбетова, Л.С. Социологический опрос «Профессиональный стандарт педагога»: технологические процедуры, Евразийский Национальный Университет. – Астана: ЕНУ, 2017.
- 2 Online Cambridge Dictionary // <https://dictionary.cambridge.org/ru/>.
- 3 Wikipedia. The free encyclopedia // <https://en.wikipedia.org/wiki/Idealism>.
- 4 Hewitt, P. L., Flett, G. L. Perfectionism // In I. B. Weiner & W. E. Craighead (Eds.) *The Corsini encyclopedia of psychology*. – 2010. – №3. – Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.
- 5 Smailov, A. The results of the 2009 population census in the Republic of Kazakhstan, Almaty, 2010. – Retrieved from Statistics Agency of the Republic of Kazakhstan.
- 6 Sarybai, M.S. On the role of the English language and the interpreter position in a Modern Kazakhstani organization: Issues and challenges // 2nd Annual CA ABC conference. – 2004, 23-24 of January. – P 130-135.
- 7 Suleimenova E.D., Burkitbayeva G.G. “Kazakhstan” // In F. Bargiela-Chaippini; *Handbook of business discourse*. – Edinburgh, Scotland; Edinburgh University Press, 2009. – P. 145.
- 8 Goldhaber D. Exploring the Use of Incentives to Influence the Quality and Distribution of Teachers // In S. Sclafani (Ed.), *Evaluating and Rewarding the Quality of Teachers: International practices*. – 2009.
- 9 Kottler, Jeffrey A-Zehm, Stanley J. *On being a Teacher – The Human Dimension* (2nd edition). – 2000.
- 10 Сухецкая, А.В. Понятие педагогического мастерства и его составляющие. – Барановичи: Барановский Государственный Университет, Беларусь, 2009.
- 11 Markley N. Defining the effective teacher: current arguments in education // *Essays in education*, 2004. – №11(3). – P. 8.
- 12 Borg S. The distinctive characteristics of foreign language teachers // *Language teaching research*, 2006. – №10(1). – Pp. 3-31.
- 13 Кухарев Н.В. Как овладеть педагогическим мастерством: методические рекомендации. – Гомель: ГОСПО БССР, ГОИУУ, 1986. – 24 с.
- 14 Park G.P., Lee H.W. The characteristics of Effective English teachers perceived by high school teachers and students in Korea // *Asia Pacific Education review*. – 2006. – Pp. 236-248.

15 Thompson S. Defining a good Teacher simply! Modern English language teacher. 2008. – P. 7-8.

16 Wichadee, S. Defining the effective English language teacher: Students' and teachers' perspectives // In A. M. Stoke (Ed.), JALT2009 Conference Proceedings. Tokyo: JALT, 2010.

References

- Borg, S. (2006). The distinctive characteristics of foreign language teachers. *Language teaching research*, 10 (1), (pp. 3-31).
- Hewitt, P. L., & Flett, G. L. (2010). Perfectionism. In I. B. Weiner & W. E. Craighead (Eds.), *The Corsini encyclopedia of psychology*, 3. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.
- Goldhaber D. (2009). Exploring the Use of Incentives to Influence the Quality and Distribution of Teachers. In S. Selafani (Ed.), *Evaluating and Rewarding the Quality of Teachers: International practices*.
- Kottler, Jeffrey A-Zehm, Stanley J (2000). *On being a Teacher – The Human Dimension* (2nd edition).
- Kuharev-Gomel N.V. (1986). Kak ovladet' pedagogicheskim masterstvom: metodicheskie rekomendacii [How to obtain the pedagogical mastery: methodical recommendations].
- Markley N. (2004). Defining the effective teacher: current arguments in education. *Essays in education*, 11(3), p. 8.
- Park G.P., Lee H.W. (2006). The characteristics of Effective English teachers perceived by high school teachers and students in Korea. *Asia Pacific Education review*, pp. 236-248.
- Retrieved from Online Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/ru/>.
- Retrieved from Wikipedia. The free encyclopedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Idealism>.
- Sarybai, M.S. (2004, 23-24 of January). On the role of the English language and the interpreter position in a Modern Kazakhstani organization: Issues and challenges, 2nd Annual CA ABC conference, p. 130-135.
- Smailov, A. (2010). The results of the 2009 population census in the Republic of Kazakhstan, Almaty. Retrieved from Statistics Agency of the Republic of Kazakhstan.
- Suleimenova E.D., Burkitbayeva G.G. (2009). "Kazakhstan", In F. Bargiela-Chaippini; *Handbook of business discourse*. Edinburgh, Scotland; Edinburgh University Press, – p. 145.
- Suhetskaya, A.V. (2009). Ponjatie pedagogicheskogo masterstva i ego sostavl'jajushhie [Understanding of pedagogical mastery and its components], Baranovskiy Gosudarstvennyi Universitet, Belorussia.
- Syrymbetova, L.S. (2017). Sociologicheskij opros «Professional'nyj standart pedagoga»: tehnologicheskie procedury. [Sociological survey "Professional Teacher Standard": technological procedures], Evrazijskij Nacional'nyj Universitet, Astana.
- Thompson S. (2008). Defining a good Teacher simply! Modern English language teacher. – p. 7-8.
- Wichadee, S. (2010). Defining the effective English language teacher: Student's and teacher's perspectives. In A. M. Stoke (Ed.), JALT2009 Conference Proceedings. Tokyo: JALT.

Пак Е.

учитель-эксперт по предмету «Искусство», магистр педагогики,
Назарбаев Интеллектуальная Школа физико-математического направления,
Казахстан, г. Тараз, e-mail: pyantilizm85@gmail.com

**ОБОГАЩЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ШКОЛЬНОГО КУРСА «ИСКУССТВО»
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИМИ ЗАДАНИЯМИ**

В статье рассматривается система обогащения содержания учебного предмета «Искусство» через внедрение исследовательских заданий в структуру каждого урока на материале одного раздела программы восьмого класса. Научно-практическая новизна заключается в том, что на конкретном материале авторского опыта раскрыт эффективный подход к обогащению содержания образования, соответствующий современной научной концепции модернизации образования, определены педагогические условия эффективного обогащения содержания школьного предмета. Практическая значимость работы заключается в том, что автором создана модель обогащения содержания учебного предмета системой исследовательских заданий учащимся на уроке, которая может быть использована учителями гуманитарных дисциплин. В статье раскрыты педагогические условия эффективного обогащения содержания школьного учебного предмета системой исследовательских заданий.

Программирование учителем частоты разных типов исследовательских действий на уроках происходит через задания, в которых ключевым направляющим является глагол, регламентирующий, что именно должны сделать учащиеся.

Наиболее частыми исследовательскими заданиями в настоящее время в практике проведения уроков «Искусства» являются следующие:

- установить, выяснять аспекты художественного явления, творческого процесса;
- разобраться в художественном явлении, решить для себя творческий вопрос;
- раскрыть сущность, содержание художественного произведения, явления, дать характеристику художественной техники, приема;
- установить границы действий, назначить на роль в команде, микрогруппе;
- поместить, устроить куда-либо художественные произведения, продукт изобразительной деятельности;
- раскрыть причину появления тех или иных явлений, обусловленность художественных эффектов техникой, материалом, инструментом творчества.

Ключевые слова: содержание школьного образования, учебный предмет «Искусство», исследовательские задания, исследовательские действия.

Pak Ye.

Teacher-expert in the subject «Art», master of Pedagogy,
Physics and mathematics Nazarbayev Intellectual School, Kazakhstan, Taraz, e-mail: pyantilizm85@gmail.com

Enrichment of Art Subject Content With Research Tasks

In the article the system of enriching the content of the subject “Art” is studied through the introduction of research assignments into the structure of each lesson on the basis of one section of the eighth-grade program. Scientific and practical novelty lies in the fact that an effective approach to enriching the content of education, corresponding to the modern scientific concept of modernization of education, is revealed on the specific material of the author’s experience, pedagogical conditions for effective enrichment of the content of the school subject are determined. The practical importance of the work is that the author has created a model for enriching the content of the academic subject with a system of research assignments for students on the lesson, which can be used by teachers of humanitarian disciplines. The

article discloses the pedagogical conditions for the effective enrichment of the content of the school curriculum with a system of research assignments.

Programming by the teacher of the frequency of different types of research activities in the lessons occurs through assignments in which the key guide is the verb that is regulating, that the students exactly should do. Now the most frequent research assignments in the practice of conducting lessons in the subject of "Art" are assignments for the determination:

- establish, clarify aspects of the artistic phenomenon, the creative process; – to understand the artistic phenomenon, to solve for themselves a creative issue; – to reveal the essence, the content of the work of art, the phenomenon, give a description of art technology, method; – to set the boundaries of actions, assign to a role in the team, micro group; – to place, arrange art works anywhere, a product of visual activity; – to reveal the cause of the appearance of certain phenomena, the conditionality of artistic effects by technique, material, and instrument of creativity.

Key words: the content of school education, the subject "Art", research tasks, research activities.

Пак Е.

«Өнер» пәнінің сарапшы-мұғалімі, педагогика магистрі, Физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі, Қазақстан, Тараз қ.,
e-mail: pyantilizm85@gmail.com

«Өнер» мектеп курсының мазмұнын зерттеушілік тапсырмалармен байыту

Мақалада сегізінші сынып бағдарламасының бір бөлімінің материалында әр сабақ құрылымына зерттеу тапсырмаларын ендіру арқылы «Өнер» оқу пәнінің мазмұнын байыту жүйесі қарастырылған. Ғылыми-практикалық жаңалығы білім беруді жаңғыртудың қазіргі ғылыми тұжырымдамаларына сәйкес, білім беру мазмұнын байытуға тиімді жол ашуға авторлық тәжірибе тұрғысынан нақты материалдар ұсынылуымен және мектеп пәнінің мазмұнын тиімді байытудың педагогикалық шарттарының анықталуымен түйінделеді. Практикалық мәні автордың гуманитарлық пәндердің мұғалімдері қолдана алатын, оқушылардың сабақтағы зерттеу тапсырмалар жүйесі арқылы оқу пәнінің мазмұнын байыту үлгісін ұсынуымен бекітіледі. Мақалада мектептегі оқу пәнінің мазмұнын зерттеушілік тапсырмалар жүйесі арқылы тиімді байытудың шарттары ашылған. Мұғалімнің зерттеушілік іс әрекеттің жиілігін бағдарламалауы сабақта оқушы істеуге тиісті тапсырмаларда етістіктердің қолданылуына бағытталады. «Өнер» сабақтарын өткізудің қазіргі практикасында барынша жиі қолданылатын зерттеушілік тапсырмаларға: көркемдік құбылыстың, шығармашылық үдерістің аспектілерін айқындау, орнықтыру; көркемдік құбылысты түсіне алу, өзің үшін шығармашылық мәселені шешу; көркем туындының, құбылыстың мазмұнына, көркемдеу техникасына, тәсілдеріне сипаттама беру; іс-әрекеттер шекарасын тағайындау, командада, микротопта рөлді тағайындау; бір жерге көркем туындыны, бейнелеу өнерінің өнімін орналастыру; шығармашылықтың тиімділік техникасының шартталуы кіреді.

Түйін сөздер: мектептегі білім беру мазмұны, «Өнер» оқу пәні, зерттеушілік тапсырмалар, зерттеу әрекеттері.

Введение

Постоянное научно-обоснованное обновление содержания образования – процесс и явление, которые обусловлены динамикой общемировых и внутригосударственных социальных вызовов, что подчеркнуто в выступлениях министра образования Е.К. Сагадиева и других лидеров образования [1]. Важным направлением модернизации является включение в число основных аспектов образования задач развития исследовательских и творческих компетенций. Эта задача поставлена перед казахстанской системой образования всем обществом, правительством и закреплена в Государственной программе развития образования и науки Рес-

публики Казахстан на 2016-2019 годы [2] в соответствии с одним из принципов государственной системы образования, закреплённой в Законе Республики Казахстан «Об образовании»: «стимулирование образованности личности и развитие одарённости» (Закон Республики Казахстан «Об образовании», статья 3, пункт 6 [3]). Участие педагогической общественности, учителей-практиков в процессе модернизации проходит в разнообразных формах, в числе которых немаловажное значение имеет проведение практико-ориентированных исследований возможных способов и вариантов обогащения содержания отдельных предметов учебного плана школы и даже отдельных разделов программы, отдельных уроков.

Практико-ориентированные исследования на современном этапе развития образования в Казахстане и во многих других странах проводятся в формате Action Research – широко используемого в социологии, психологии, педагогике, менеджменте метода, с помощью которого исследователь одновременно получает теоретические знания о проблеме и решает ее путем непосредственного вмешательства. Эксперты показывают [4], что идея создания подхода «Action Research» принадлежит ученому-психологу, основателю динамической теории личности К. Левину. Сам термин в Казахстане чаще всего используется намеренно на языке оригинала (Action Research), хотя применяются и термины на казахском и русском языках: «іс-әрекеттегі зерттеу», «исследование в действии», «мини-исследование», «исследование практики в действии». Эти позиции хорошо показаны как составителями глоссария Action Research [5], так и другими экспертами [4]. Исследований этого типа по изучению развития исследовательской компетенции школьников на уроках искусства нет, но имеются исследования типов исследовательских задач в образовании (С. В. Павлов, К. А. Баженова [6]), где термин «задачи» соответствует значению понятия «задания» – вопрос, требующий нахождения решения [7, с. 319]. Это создает основу для проведения исследования возможности обогащения содержания отдельного предмета учебного плана школы развивающими исследовательскими заданиями – задачи, поставленной перед кем-либо, требующей выполнения [7, с. 319] через исследование какого-либо объекта или процесса,

Цель нашего исследования: выявить потенциал уроков «Искусства» в обогащении содержания общего среднего образования заданиями, развивающими исследовательские компетенции молодежи.

Материалы и методы исследования

Исследование проведено на материале авторского опыта проектирования и проведения уроков «Искусства» в Назарбаев Интеллектуальной Школе физико-математического направления города Тараза. В целях более точечного рассмотрения темы в статью включен материал планирования и проведения всех уроков по одному разделу программы восьмого класса: «Микросистемы – 2D». В целях установления закономерных явлений в современном состоянии содержания школьного предмета «Искусство» и поиска направлений его совершенствования ис-

следование проведено с использованием различных методов: 1) теоретических методов (анализа и синтеза, сравнения, классификации и обобщения), а также 2) эмпирических методов сбора и накопления данных (наблюдение, беседа, изучение продуктов деятельности учащихся и педагогов, изучение школьной документации, изучение научной литературы), 3) графических и табличных методов обработки данных. Исследованию подверглись программа, методические руководства по предмету «Искусство» (на этот предмет в планах НИШ отводится 2 часа в неделю в 7-10 классах), авторский опыт постановки исследовательских заданий и практика выполнения исследовательских заданий 48 учащихся восьмых классов Назарбаев Интеллектуальной Школы физико-математического направления города Тараза.

Результаты и дискуссия

В учебниках и планах уроков по «Искусству» по стандартам нашей школы исследовательские задания выделяются в отдельный блок. Они нацеливают на осматривание предметов, художественных образов, фактов, явлений, информации для установления чего-либо и маркируются тем или иным глаголом, раскрывающим учащимся то действие, которое они должны сделать. В планах уроков анализируемого нами раздела всего использовано двадцать глаголов. Из них одиннадцать глаголов использованы всего по одному разу (выясни, задумайся, зарисуй в альбоме, исследуй, обсуди с одноклассниками, объясни, представь, проведи эксперимент, разработай критерии, рассмотри, создай), два глагола – дважды (выскажи свое мнение, прокомментируй), семь – более двух раз: определи, ответь на вопрос, сделай (по инструкции, зарисовку, снимок, выбор), подумай, изучи, найди (связь, отличия, сходства), попробуй.

Наиболее частыми исследовательскими заданиями в настоящее время в практике проведения уроков «Искусства», как показывает проведенный нами анализ, являются задания на определение. В какой-то мере это обусловлено многозначностью самого понятия «определить», которое имеет большое число общепринятых трактовок:

- установить с точностью, выяснять;
- разобраться в чем-либо, решить для себя что-либо;
- раскрыть сущность, содержание чего-либо и дать его характеристику;
- установить, назначить;

- поместить, устроить куда-либо;
- послужить причиной чего-либо, вызывать что-либо, обусловить [7, с. 720].

Побуждение установить с точностью, выявить все возможные аспекты содержит в себе задание «Определи риск». Это задание раскрывается соответствующим вопросом: «Какие риски могут появиться в процессе работы?». Данное задание – это важный инструмент повышения внимания к вопросам техники безопасности во время подготовки к практической работе с красителями, растворителями, некоторыми инструментами графики и живописи. Этот вопрос обязательно задается и во время самой практической работы с такими материалами, как воск, тушь, чернила, и острыми, режущими инструментами.

Разобраться в чем-либо, решить для себя что-либо побуждает, например, задание-вопрос: «Какой бы ты создал рисунок, используя представленную на фотографии природную форму?» (урок «Введение в тему «Микросистемы – 2D»»).

К заданиям, требующим раскрыть сущность, содержание чего-либо и дать его характеристику, относится такое задание: «Мы часто в разговорах об искусстве употребляем слово «техника». А что оно обозначает? Найдите ответ в словарях. В каком смысле используют слово художники?» (урок «Знакомство с техникой и материалами для выражения микромира»).

Требование установить, назначить представляется в заданиях, озвучиваемых при организации работы в группах на многих уроках: «Определите, кто в вашей микрогруппе будет спикером, кто тайм-менеджером и т.д.». Назначение лидеров на тот или иной период групповой работы в классе осуществляется также через задания данного типа.

Задание поместить, устроить куда-либо представлено, например, на уроке по теме «Презентация проекта»: «Сейчас мы отправимся в небольшое путешествие по школе. Тебе предстоит определить место в школьных рекреациях, коридорах для представления творческих работ».

Заданиями, требующими выявления причин чего-либо, являются: «Определи, каким образом художественный материал обогащает художественные техники»; «Определи, как при использовании одного и того же материала применение разных методов и приемов позволяет найти множество интересных решений. Покажи это на образцах росписи по ткани, выполненных сочетанием воска с цветными красителями» (урок

«Знакомство с техникой и материалами для выражения микромира»).

Обучающий потенциал уроков «Искусства» можно усилить не только через обеспечение разнообразия тематического содержания исследовательских заданий, но и через обеспечение научно-педагогической концептуальной типизации исследовательских задач и заданий. Исследовать, как известно, в общекультурном значении, это значит, во-первых, «подвергать научному рассмотрению» и, во-вторых, «тщательно осмотреть – осматривать для выяснения, установления чего-либо» [7, с. 402]. В нашей практике в первом значении исследование проводится самим учителем, а во втором значении организуются исследования учащихся на уроках. При организации исследований учащихся главными являются три вопроса: Зачем исследовать? Что исследовать? Как исследовать?

В ответе на первый вопрос проявляется, прежде всего, специфика учебной деятельности. Исследования в образовательном процессе проводятся не ради самих открытий, а ради развития исследовательских способностей людей.

Ответ на второй вопрос связан со спецификой предмета и раздела учебной программы. При изучении каждого раздела предмета «Искусство» учащиеся исследуют широкий круг объектов, явлений, процессов, составляющих суть изобразительного искусства. Так, например, при изучении раздела «Микросистемы – 2D» учащиеся исследуют:

- природные объекты, технические объекты и предметы искусства;
- изображения фотографические, микроскопические, живописные, графические;
- художественные образы и образный состав картины;
- форму, цвет, структуру, фактуру природных объектов;
- форму, цвет, композицию, фактуру как средства создания художественного образа;
- оттенки цвета в реальном мире, в цифровых документах и в картинах;
- художественные материалы (воск, краски, черная тушь, восковые мелки, пастель, гуашевые краски, акриловые краски, пластилин, цветные чернила, материалы вторичного использования, компьютерные средства);
- влияние художественных материалов на особенности художественного образа;
- инструменты художника (кисти, мастихин, карандаши);

- способы, методы, техники, технические приемы в художественной фотографии, графике, живописи;
- выразительные возможности композиции, цвета, линии, штриха, пятна;
- способы отражения многообразия мира в работах художников;
- творческие и художественные идеи, их особенности и процесс рождения;
- процесс поиска художественных идей и образов;
- роль личности в развитии искусства;
- роль научных открытий в расширении границ творчества;
- взаимосвязь визуальных форм в произведениях художников с формами объектов окружающего мира;
- собственное понимание того или иного явления культуры и действительности;
- живописные техники (масляная, акварельная, батик);
- приемы акварельной живописи, масляной живописи, графических техник;
- средства достижения выразительности образа, художественных особенностей произведения искусства;
- индивидуальный художественный стиль художника, технические приемы художника;
- идейное, предметное и эмоциональное содержание картины;
- выразительные особенности картины;
- ассоциации, возникающие при рассмотрении природных объектов и произведений искусства;
- ощущения, создаваемые произведением искусства;
- искусствоведческие термины и др.

Вопрос же «Как исследовать?» отражает специфику самой исследовательской деятельности и современную господствующую научную парадигму. Поэтому обучающий потенциал уроков «Искусства» зависит от концептуального подхода, который реализуется в конкретных исследовательских заданиях. Выбираемый дидактами и учителями подход должен быть научно обоснованным и практически эффективным. В своей практике мы стремимся реализовать современные концепции типизации исследовательских задач, пошедшие научную экспертизу (А.Н. Поддъяков [8], С. В. Павлов, К. А. Баженова [6]). На уроках «Искусства» в 8 классе на данном этапе из пяти описанных в научных работах уровней организации учебной исследовательской деятельности школьни-

ков (натуральный, предметный, модельный, теоретический, проектный) три высших уровня представлены не в полном аспекте. В полной же мере реализуются только натуральный и предметный уровни.

Натуральный уровень исследования – это наблюдения, пробы и ошибки. На этом уровне учащиеся производят действия с предметным материалом: рассматривание, расчленение предмета на части, смешивание красок и т.д. Результаты проб при этом не фиксируются и не систематизируются, но в сознании детей складывается некоторый образ, картинка и появляются догадки о закономерностях и существенных особенностях исследуемых объектов, процессов. На этом уровне дети учатся замечать возникающие нередко противоречия между догадками (мыслями) и происходящими изменениями предметного материала.

С этого уровня на уроках необходимо быстро переводить учащихся на базовый предметный уровень: на котором выделяется объект и предмет исследования как то, что подлежит обозначению, анализу. На уроках важно обучать различать соотношение известного и неизвестного, побуждать осуществлять структурирование, нормирование и планирование. Именно этому уделяем много внимания на уроках «Искусства», проводя учащихся через осмысление того, чему посвящены их исследования, какими способами они получают те или иные художественные результаты, выражают в графических и живописных работах свои идеи.

Заключение

Проведенное исследование и представленные в данной статье результаты исследования позволяют сделать следующие выводы.

1. Обогащение содержания учебного предмета «Искусство» может эффективно осуществляться через внедрение исследовательских заданий в структуру школьного урока.

2. Программирование учителем частоты разных типов исследовательских действий на уроках происходит через задания, в которых ключевым направляющим является глагол, регламентирующий, что именно должны сделать учащиеся.

Наиболее частыми исследовательскими заданиями в настоящее время в практике проведения уроков «Искусства» являются следующие:

- установить, выявить аспекты художественного явления, творческого процесса;

– разобраться в художественном явлении, решить для себя творческий вопрос;

– раскрыть сущность, содержание художественного произведения, явления, дать характеристику художественной техники, приема;

– установить границы действий, назначить на роль в команде, микрогруппе;

– поместить, устроить куда-либо художественные произведения, продукт изобразительной деятельности;

– раскрыть причину появления тех или иных явлений, обусловленность художественных эффектов техникой, материалом, инструментом творчества.

3. Педагогическими условиями эффективно-обогащения содержания предмета «Искусство» являются:

– обеспечение разнообразия тематического содержания исследовательских заданий;

– проведение научно-педагогической концептуальной типизации исследовательских за-

дач и заданий, предъявляемых учащимся;

– научно обоснованная организация исследований учащихся на уроках с учетом специфики, а) учебной деятельности, б) учебного предмета, в) самой исследовательской деятельности;

– профессиональное педагогическое внимание к обеспечению перехода каждого учащегося к базовому уровню исследовательской деятельности с выделением объекта и предмета исследования, осуществлением структурирования, нормирования и планирования.

Данные выводы получены нами на основе исследования потенциала программы, учебных пособий и уроков «Искусство» в 8-м классе инновационной казахстанской школы. Расширение сферы на другие возрастные группы, другие типы школ, другие учебные предметы, на наш взгляд, требует дополнительных исследований.

Литература

1 Модернизация казахстанской системы образования: проблемы и приоритеты: Выступление президента НАО им. И. Алтынсарина Ж.О. Жилбаева на международной конференции «Совершенствование системы образования в условиях социальной модернизации». 6 декабря 2013 г. – URL: <http://nao.kz/blogs/view/2/195>.

2 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года № 205.

3 Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года №319-III «Об образовании».

4 Куракбаев К.С. «Action Research» как подход к исследовательской деятельности педагога-практика / К. С. Куракбаев // Открытая школа. 2013. – №7(128). – С. 14-21.

5 Глоссарий к уровневым Программам курсов повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан, разработанным Центром педагогического мастерства совместно с Факультетом образования Кембриджского университета: учебно-методическое пособие. – Астана: Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012. – С. 60.

6 Павлов С. В. Постановка исследовательской задачи в образовании / С.В. Павлов, К.А. Баженова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2012. №12 (Декабрь) – С. 26-30. – URL: <http://e-koncept.ru/2012/12170.htm>.

7 Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. – СПб.: Норинт, 2000.

8 Подьяков А.Н. Компликология – изучение субъектов и управление ими путем создания трудностей: от биологических механизмов к нравственной рефлексии / А.Н. Подьяков // Психологические исследования духовно-нравственных проблем / отв. редакторы А.Л. Журавлев, А.В. Юревич. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. – С. 435-479.

References

Modernization of the Kazakhstani education system: problems and priorities: Speech of Zh.O.Zhilbayev, the President of the NAS named after I. Altynsarin at the international conference “Improvement of the education system in conditions of social modernization” (December 6, 2013). – URL: <http://nao.kz/blogs/view/2/195>.

The State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019. Approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan, March, 1, 2016 No. 205.

Law of the Republic of Kazakhstan, July 27, 2007 No. 319-III “On Education”.

Kurakbaev K.S. (2013). “Action Research” as an approach to the research activity of the teacher-practitioner. Open school. 7 (128). 14-21.

Glossary to the level programs of the advanced training courses for pedagogical workers of the Republic of Kazakhstan, developed by the Center for Pedagogical Excellence in cooperation with the Faculty of Education of Cambridge University: educational-methodical manual. ASTANA: Center for Pedagogical Excellence of the NGO “Nazarbaev Intellectual Schools”, 2012. - P. 60.

Pavlov S.V. (2012) Statement of the research problem in education. Scientific and methodical electronic journal “Concept”. 12 (December). 26-30. URL: <http://e-koncept.ru/2012/12170.htm>.

Kuznetsov S. A. (2000) Great Dictionary of the Russian language. Saint-Peterburg, Norint.

Poddyakov A.N. (2011) Complicology – the study of subjects and their management by creating difficulties: from biological mechanisms to moral reflection. Psychological Studies of Spiritual and Moral Problems. Moscow: Publishing house: “Institute of Psychology of the Russian Academy of Sciences”, 435-479.

Торманов Н.Т.* , Уршеева Б.И., Баймурат М.М., Өтегенова И.П.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
*e-mail: Nurtay.Tormanov@kaznu.kz

ОҚУШЫЛАРДЫҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ ТҮСІНІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМУ АРНАУЫ АРНАУЫ

Мектептегі биология курсы мен биология ғылымның арасындағы айырмашылық білім мазмұнының мақсаты, көлемі, құрылымы, әдістері және формасымен анықталады. Ғылымның мақсаты – зерттеулер арқылы табиғаттың бізге белгісіз жақтарын ашу. Мектеп курсының мақсаты – мектеп оқушыларына фактілер арқылы ғылымның заңдарын түсіндіру болып табылады. Бұл үшін оқушылардың санасында биологиялық түсініктерді қалыптастыру өте маңызды. Мұғалімнің дидактикалық құзыреттілігі оқу бағдарламасы шеңберіндегі күрделі ғылыми теорияларды және одан туындаған мәселелерді түсіндіру біліктілігіне байланысты. Бұл жердегі маңызды сұрақ – «қалай оқыту керек?» және «оқушыларды неге үйрету керек?». Биология курсы әдіснамада генетикалық, морфологиялық, анатомиялық, физиологиялық, экологиялық, жүйелілік, филогенетикалық, цитологиялық, эмбриологиялық және агрономиялық санитарлы-медициналық тұрғыларды біріктіреді. Өмірдің бірлік тұжырымдамасы - бұл зат пен энергияның трансформациялануы, фотосинтез және хемосинтез, автотрофты және гетеротрофты ағзалардың алмасуы және т.б. Мұның бәрі жаңа экологиялық дәуірді – биосфераның тарихи дамуын, адам еңбегі және жер қыртысының қыртысы ретінде ойлауды көрсететін ноосфераны түсінуге әкеледі. Ботаника, зоология, адам анатомиясы, физиология және денсаулық және биологияның жалпы курстары жеке ағзалардың даму заңдылықтарын ғана емес, сондай-ақ ағзалардың тарихи даму заңдылықтарын да көрсетеді.

Өсімдіктер мен жануарлардың түрлерін оқып үйренуде оқушыларда органикалық әлемнің дамуы туралы қарапайым түсініктер болуы керек. Мақалада жүргізілген тәжірибелік-педагогикалық зерттеулердегі биология сабақтарына оқыту тәжірибесі жинақталған. Биологиялық ғылыми түсініктерді түсіндіруге ерекше назар аударылып, биологияны оқыту әдістемесі ұсынылады. Тәжірибелік- педагогикалық зерттеуге Алматы қаласындағы №139 мектептің 9 сынып оқушылары қатысты.

Түйін сөздер: интеграция, дедуктивті, традуктивті, индуктивті, абстракция, дидактика.

*Tormanov N.T., Ursheeva B.I., Baimurat M.M, Utegenova I.P.

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,

*e-mail: Nurtay.Tormanov@kaznu.kz

Methods of formation and development of biological concept at pupils

Difference of school courses in biology and life sciences determined by the purpose, volume, structure, methods and forms of content. The purpose of science - to open the unknown side of nature through research. The task of school courses – to explain the students the laws of science through the facts. To do this, it is very important to form the minds of students in biological concepts. As part of the training program must be able to give them an explanation of the complex scientific theories and problems. The important question is “how to teach?”, and “what to teach the students”. The course of biology unites in the methodology of genetic, morphological, anatomical, physiological, ecological, systematic, phylogenetic, cytological, embryological and agronomical sanitary and medical approaches. The concept of the unity of life is the exchange of the transformation of material and energy, photosynthesis and chemosynthesis, autotrophic and heterotrophic organisms, etc. All this leads to an understanding of the new ecological epoch - the noosphere, reflecting the historical development of the biosphere, human labor and thinking as the crust of the earth's crust.

Botany, zoology, human anatomy, physiology and health, as well as general courses of biology, reveal not only the laws of development of individual organisms, but also the laws of the historical development of organisms. When studying the types of plants and animals, pupils should acquire elementary concepts about the development of the organic world. The paper summarizes the experience of studying the lessons of Biology, conducted an experimental-pedagogical investigation. The methodology of teaching Biology is presented with an emphasis on the clarification of biological scientific concepts. Pupils of the 9th grade of school No. 139 of Almaty took part in an experimental pedagogical investigation.

Key words: integration, deductive, transductive, inductive, abstract, didactics.

*Торманов Н.Т., Уршеева Б.И., Баймурат М.М., Утегенова И.П.
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,
*e-mail: Nurtay.Tormanov@kaznu.kz

Методы формирования и развития биологических понятий у учащихся

Разница школьных курсов по биологии и самой биологической наукой определяется целью, объемом, структурой, методами и формой содержания знаний. Цель науки – открыть неизвестные нам стороны природы с помощью исследований. А задача школьных курсов – объяснить школьникам законы науки через факты. Для этого очень важно формировать в сознании учеников биологические понятия. В рамках учебной программы дидактическая компетенция учителя связана с умением объяснять сложные научные теории и существующие проблемы. Важен вопрос и «как учить?», и «чему учить школьников». Курс биологии объединяет в методологии генетической, морфологической, анатомической, физиологической, экологической, систематической, филогенетической, цитологической, эмбриологической и агрономической санитарно-медицинской подходы. Концепция единства жизни – это обмен трансформацией материи и энергии, фотосинтезом и хемосинтезом, автотрофными и гетеротрофными организмами и др. Все это приводит к пониманию новой экологической эпохи – ноосферы, отражающей историческое развитие биосферы, человеческого труда и мышления как коры земной коры. Ботаника, зоология, анатомия человека, физиология и здоровье, а также общие курсы биологии раскрывают не только законы развития отдельных организмов, но и законы исторического развития организмов. При изучении типов растений и животных ученики должны приобретать элементарные понятия о развитии органического мира. В статье обобщен опыт исследования уроков биологии, проведенного опытно-педагогического исследования. Представлена методика преподавания биологии с акцентом на разъяснение биологических научных понятий. В опытно-педагогическом исследовании приняли участие школьники 9 классов школы №139 г. Алматы.

Ключевые слова: интеграция, дедуктивный, традуктивный, индуктивный, абстракция, дидактика.

Кіріспе

Биологияны оқыту әдістемесінде түсінікті қалыптастыру және дамытуға ерте кезден көңіл бөлген. Бұл мәселе бойынша ХХ ғасырдың елуінші жылдары Н.М. Верзилиннің бастамасымен Ленинградтық әдістемешілер ұйымымен көптеген терең зерттеулер жүргізілген. Мұндай зерттеулердің нәтижесінде “Биологиялық түсініктерді дамыту теориясы” құрылды. Биологияны оқыту әдістемесінде бұл еңбек өте маңызды болды. Теориялық материалдар биология ғылымында мектеп курсындағы оқу пәнінің жүйесін анықтап орналастырған негізгі ғылыми қорды құрады [1].

Мектепте өтілетін әр пән оқушыларға белгілі бір жүйеде білім, біліктілік және дағдыны қалыптастырып, олардың ғылыми дүниетаны-

мын тәрбиелеуге мүмкіндік туғызады. Оқу пәні ретінде биология оқушылардың дүниеге көзқарасын қалыптастыруда үлкен және жан-жақты мүмкіншіліктер береді. Орта мектептегі биология пәнінің негізі материяның барлық деңгейдегі құрылымдарының әртүрлі жүйелерін (молекулалық, клеткалық, организмдік, популяциялық, түрлік, биоценоздық, биосфералық, ғаламшарлық) оқыту болып табылады. Биология сабағында берілетін материал оқушыларға тірі табиғаттың даму негізі заңдылықтарын ашып көрсетеді.

Түсінік — олардың белгілері бойынша ерекшеліктері жинақталған және белгілі сыныптарға ажыратылған және жалпыланған ой [2]. Түсініктің негізгі мазмұны оның анықталуында көрініс табады, яғни шындықтың

объектісі немесе құбылысының ең маңызды белгілері қамтылады. Әдетте, түсінікті анықтауда бастапқыда айқындалатын объектіге туыс тұжырымдамалары көрсетіледі, ал содан кейін оның арнайы сипаттамалары (түр) беріледі. Мысалы, жеміс-жидек – жеміссерігі және ұрығы бар өсімдік мүшесі; ағза – тірі табиғат өкілі, бір тұтас жұмыс атқаратын өзара байланысты бөліктен тұрады; биогеоценоз – қоршаған ортада энергиямен де, затпен де алмасатын, белгілі бір ағзалар құрамынан және тірі емес құрамдас кешеннен тұратын, жер қабатының біртекті ауданы; биосфера – елді мекен және белсенді ағзалар жаңғыруынан тұратын жер қабаты.

Көптеген педагогтар мен әдіскерлер түсінікті қалыптастыру барысындағы басты кезең оның негізгі белгілерін бөлу болып табылатындығын көрсеткен. Ол үшін талдау, анықтау, салыстыру, синтездеу, абстракциялау және жинақтау секілді ой операциясы қолданылады. Сәйкесінше, биологияны оқыту кезінде белгіленген операциялар, түсінікті қалыптастырудағы арнайы әдістердің құрылымында негізгі орны болу шарт. Зерттеу тәжірибелерінде әр түрлі әдістер қолданылуы мүмкін. Бұл әдістер түсініктің категориясына, оның құрылымы мен көлеміне, теориялық білімді қалыптастырудағы дәрежесіне, оқушының пәндік дайындығындағы нақты түсініктің маңыздылығына байланысты қолданылады [3].

Биологияны оқытудың әдістемесінде екі түрлі ой-пікір қалыптасқан: түсінікті қалыптастыру және түсінікті дамыту. Егер сөйлем түсінікті анықтау және оның тұжырымын шығару туралы болатын болса, онда алғашқы пайымның өзектілігі байқалады. Түсінікті қалыптастыру – заттың нақты белгілерін анықтау, түсінікке анықтама беріп және оған сәйкесінше терминдік атау беру болып саналады. Ал екінші пайым, биологиялық білімнің бірте-бірте баюын, толықталуын дәлелдеу керек болған жағдайда қолданылады. Биологиялық түсініктің дамуы жеңілден күрделіге, эмпирикалықтан теориялыққа, нақтыдан жалпыға қарай жүруі мүмкін. Жалпы түрде түсінікті қалыптастыру және дамыту үрдісі түсінікті кірістіру мен құрастыру, оны дамыту және басқа түсініктің жүйесіне енгізу сияқты үш кезеңнен тұрады.

Мақаланың мақсаты – мектепте биологияны оқытудың тәжірибесін жинақтау.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Мектептегі биология курсына биология ғылымдарының түрлі ұғымдары кіреді. Сәйкесінше, кейбір әдіскерлер Н. М. Верзи-

лин және В. М. Корсунскоға жүгіне отырып, биологияны оқыту әдістемесінде мынадай топтардың ұғымдарын жіктейді: генетикалық, морфологиялық, анатомиялық, физиологиялық, экологиялық, жүйелілік, филогенетикалық, цитологиялық, эмбриологиялық, сондай-ақ агрономиялық санитарлық және медициналық.

Сонымен қатар авторлар түсінікті қарапайым немесе күрделі және жалпы биологиялық немесе арнайы болуы мүмкін екенін атап көрсетеді. Алайда, кейбір авторлар (мысалы, И.Д.Зверев, Б.Д. Комиссаров) мектептегі биологияның оқу бағдарламасындағы түсініктердің жіктелуінде биологиялық ғылымдағы оларға тән ұғымдардың қазіргі заманғы биологиялық білім жүйесіне сәйкес келмейтіндігін атап өтті, оның үстіне, ол биологияның тұтас тұжырымдамалық құрылымын ажыратады (эволюциялық теория, популяция биологиясы, биогеоценология). Сондықтан, мектеп бағдарламасындағы биологиялық түсініктердің маңыздылығы бойынша жіктелгені дұрыс, себебі оқушылар өмірді ғылыми тұрғыда ұғынып, оның пайда болу мен даму заңдылықтарын айыра алуы қажет [4].

Мектептегі биология курсына биология ғылымдарының түрлі ұғымдары кіреді. Сәйкесінше, кейбір әдіскерлер Н.М. Верзилин және В.М. Корсунскоға жүгіне отырып, биологияны оқыту әдістемесінде мынадай топтардың ұғымдарын жіктейді: генетикалық, морфологиялық, анатомиялық, физиологиялық, экологиялық, жүйелілік, филогенетикалық, цитологиялық, эмбриологиялық, сондай-ақ агрономиялық санитарлық және медициналық.

Сонымен қатар авторлар түсінікті қарапайым немесе күрделі және жалпы биологиялық немесе арнайы болуы мүмкін екенін атап көрсетеді. Алайда, кейбір авторлар (мысалы, И.Д. Зверев, Б.Д. Комиссаров) мектептегі биологияның оқу бағдарламасындағы түсініктердің жіктелуінде биологиялық ғылымдағы оларға тән ұғымдардың қазіргі заманғы биологиялық білім жүйесіне сәйкес келмейтіндігін атап өтті, оның үстіне, ол биологияның тұтас тұжырымдамалық құрылымын ажыратады (эволюциялық теория, популяция биологиясы, биогеоценология). Сондықтан, мектеп бағдарламасындағы биологиялық түсініктердің маңыздылығы бойынша жіктелгені дұрыс, себебі оқушылар өмірді ғылыми тұрғыда ұғынып, оның пайда болу мен даму заңдылықтарын айыра алуы қажет [4].

Зерттеу әдістері: педагогикалық-практикалық тәжірибені жинақтау және жүйелеу, мектепте тәжірибелік жұмыстарды жүргізу.

Мектептегі педагогикалық – тәжірибелік жұмыстың мақсаты – мектеп оқушыларына биологиялық түсініктерді қалыптастыру және дамыту

Жұмыстың міндеттері.

1. Биология пәнін оқыту барысында оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру.

2. Биологиялық білім жүйесінің негізгі элементтерін қалыптастыру.

Зерттеу базасы: Алматы қаласы, А. Байтұрсынов атындағы №139 мектеп-гимназиясы, 9 «Б» сынып оқушылары.

Оқытудың әдістері мен технологиялары. Оқушыларға биологиялық түсініктерді қалыптастыру барысында белсенді әдістемелердің түрлерін қолдану (ассоциативті, индуктивті, традициялық әдістер, модульдік технология, проблемалық оқыту әдісі және т.б.).

Түсінікті қалыптастыру мен дамыту үрдісін 3 этапқа бөлуге болады: құрастыру, даму және интеграциялау [5]. Түсінікті құрастыру негізінен, екі қасиет арқылы іске асады: индуктивті және дедуктивті. Биологиядасонымен бірге үшінші тәсіл — традициялық [5].

Түсінікті құрастырудың индуктивті әдісіне мысалы келтіруде соңғы мәліметтерге сүйенсек, жасыл өсімдіктер күннің энергиясын және минералды заттарды (су, көмірқышқыл газын) қолдану арқылы, хлорофилдің көмегімен органикалық заттар түзіледі, одан қорытынды шығарсақ: өсімдік фотосинтездік қасиетке ие болады.

“Фотосинтез” түсінігін одан басқа тәсіл арқылы құрастыруға болады. Өсімдікте фотосинтез реакциясы жүреді, себебінде хлорофилл бар, оның көмегімен көмірқышқыл газы мен судан органикалық заттар құралады. Бұл — түсінікті қалыптастырудың дедуктивті әдісі [2].

Традукция (лат.т. traductio — орын ауыстыру) — қауымдастықтың белгілі бір дәрежедегі білімінен жаңа білімге қарай тұжырым жүргендегі түсінікті құрастыру тәсілі. Бұл әдісте қорытынды бірліктен бірлікке, жекеден жекеге, жалпыдан жалпыға жүреді. Мысалы, оқыту үрдісіндегі нақты түсінікті қандай да бір кезеңде қалыптастырып (ағзаның тыныс алуы, жыныстық көбею, вегетативті көбею), бұл жалпы түсінікті басқа түсініктердің ажырату үшін қолданады [5].

Оқытудың бастапқы кезеңдерінде көбінесе индуктивті түсінікті құрастыру тәсілі қолданылады. Ал түсінікті құрастырудың индуктивті жолы келесідей болжанады [6]:

Олардың ортақ белгілерін ажырату мақ-

сатында, бір қатар объекттерді бөліп алу, топтастыру және салыстыру .

Объектінің белгілі белгілерін бөлу.

Түсінікті анықтау;

Түсінікті басқа түсініктермен байланыстыра білу, оның ішінде түсінік шектестігін айқындау.

Түсініктер жүйесінен түсінікті анықтайтын орта, нақты объектілерді жинақтау.

Қалыптасқан түсінікті қолдану.

Бірақ бұл әдіс үлкен оқыту көлемін талап етеді, сондықтан көбінесе биологиялық түсінік (тіпті күрделі) дедуктивті тәсіл арқылы қалыптасады.

Мектептегі “Биология” пәні — бұл генетика, цитология, ботаника, зоология, микробиология, эволюциялық білім, экология, физиология, морфология және т.б. секілді биологиялық ғылым ауданындағы негізгі білім. Олардың барлығы мектеп курсына түсінік жүйесі ретінде көрсетілген, кейбіреулері биологияны оқудың 6-11 сынып аралығында қалыптасады, дамиды [7].

Түсінікті қалыптастыру мен дамытуда дұрыс, нақты анықтама, көрнекілік және мәселелі сұрақтар маңызды рөл ойнады. Биологиялық түсініктерді қалыптастыру мен дамытуда салыстыру үлкен рөл атқарады. Салыстыру дегеніміз — объектілердің ұқсастық ерекшелігін және олардың арасындағы айырмашылығын айыру. Ол талдау немесе саралау мүмкіндігін қамтамасыз етеді — зерттеуге алынған зат немесе құбылыстың қасиетін егжей-тегжейлі және салыстырмалы түрде зерттейді. Сонымен қатар, салыстыру және талдау жалпы қорытынды шығаруға мүмкіндік береді.

Осындай жолмен қалыптасқан түсінік эмпирикалық болып табылады, ол бақылау нәтижесінде алынған сезім тәжірибесі негізінде пайда болады.

Биологияны оқыту кезінде түсінікті қалыптастырудың үш тәсілі кеңінен таралған — ассоциативтік, индуктивті және дедуктивті [8].

Ассоциативті әдіс ассоциативтік теориядан шыққан. Оның ұстанымынан елеулі белгілер — бұл жалпы белгілер, қажетті және айырмалық, ал түсінік — белгілі бір жалпы қасиеттерге ие барлық заттардың (көрініс, құбылыс) топтамасы. Бұл жағдайда түсініктің құрастырылу бірізділігі келесідей дәйектеледі : қоршаған болмыс заттары → олардың ұғынуы → нақты белгілерінің ажырауы → түсінік білдіру. Мұны мектеп биологиясындағы белгілі әдістер және мысалдармен нақтылауға болады [4, 8].

Ассоциативті әдіс көмегімен мынадай арнаулы биологиялық түсініктерді қалыптасты-

руға болады: морфологиялық, анатомиялық, систематикалық, филогенетикалық, цитологиялық, физиологиялық, генетикалық, эмбриологиялық және агрономиялық. Түсінікті оқыту оқушыларға заттардың белгілі бір кластарын таныстырумен басталады. “Өсімдік” тарауы – бұл өсімдіктердің әр түрлі бөлімдері, класы және тұқымдасы, гүлді өсімдіктердің мүшелері – ұрық, тамыр, өркен (сабақ және жапырақ), гүл, жеміс; “Жануарлар” тарауы – әдеттегі жануар патшалығы тобының систематикалық өкілдері, олардың ішкі және сыртқы құрылымының ерекшеліктері; “Адам және оның денсаулығы” – мүшелер, мүшелердің жүйесі және адам ағзасы [8].

Бұл түсініктер жеңіл және күрделі, арнайы және жалпы биологиялық болуы мүмкін. Жеңіл, бастапқы түсініктер, құрамы білімнің бір ғана элементі бар, басқа жеңіл түсініктермен бірігіп, күрделі қиын түсінік пайда болады. Мысалы, “жапырақ” түсінігі алғашқы сабақ өту барысында өте оңай болып көрінеді. Оқушылар жапырақ қысқа шыбықтары мен талшықтары бар жасыл пластикалардан тұратынын оқи отырып, ішкі форма туралы түсінік алады. Тақырыптың соңына таяғанда, бірнеше сабақ өткен соң, “жапырақ” түсінігі білімнің бір қатары элементтерінен құралғандығы және оның күрделенгені байқалады. Оқушылар жапырақтың әр түрлі формаларын, анатомиялық құрылымын, күн көзінен көмірқышқыл газды сіңіру жолымен жапырақта органикалық заттар құралатынын, жапырақтың тыныс алуы, жапырақтағы судың булануы, әр түрлі өсімдіктердегі жапырақтарының бейімделушілігін (жапырақ пластикалары шеңберінің қысқаруы) түсіндіреді [9].

Негізі биологияда түсінікті қалыптастырудағы басты бағыт – ең алғаш оқу бағдарламасын тиянақты орындау және дұрыс жүйелей білумен ерекшеленеді. Оқу бағдарламасы төмендегідей компоненттерден құралады:

Түсіндірме сөздік

Бұл оқу материалдарына енеді: түсінік, теориялар, гипотезалар т.б.

Іске асыру жолдарын көрсететін әдістемелік нұсқаулар

Баға талаптары

Бағдарлама анализіне жоспар:

I. Оқу курсы (сынып, сағат саны, оқу курсына сипаттама (негізгі, кәсіби), бағдарлама түрі (дәстүрлі, модульді)

Көрсеткіш бөлімі: Оқыту тапсырмасы: оқу жоспарының алдына диагностикалық тапсырмаларды қою (оқыту, тәрбиелеу және дамыту сипаттамалары). Бұл тапсырмаларды

диагностикалық қалыптастыру.

Бағдарламаны белгілеу бөлімі

Курс идеясын жүргізу

Курстың теориялық негізі

Курс мазмұны

Бағдарламаның ақпараттық — әдістемелік бөлімі

Түсінікті қалыптастыруда ең маңызды кезең — оның белгілі белгілерін бөліп алу. Ол үшін анализ, белгілерді салыстыру, синтез және нақтылау қолданылады.

Түсініктерді меңгеру мен түсінудің ең жақсы нәтижесін алу үшін проблемалық оқыту әдісін ұсынамыз. Мысалы, жетінші сыныпта сабақ барысында «өсімдіктер мен жануарлар жасушаларын салыстыру», сонымен бірге мынадай проблемалық мәселелерді қосу арқылы оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға болады: егер жасуша барлық тірі ағзалардың құрылымдық және функционалдық бірлігі болып табылса, онда тірі табиғат әлемінің өте алуан түрлі болу себебі неде?

Мектеп оқушыларына биологиялық түсінікті дамыту теориясының негізгі жоспар үлгісі:

– Оқу пәні “Биология” ғылым мен тәжірибе түсінігінің негізгі жүйесін құрастыру;

– түсінікте “Биология” сабағының мазмұнын көрсету;

– оқушыларды тәрбиелеуде және ой-өрісін дамыту үрдісінде түсінік қалыптастыру;

– биологиялық түсінікті қалыптастыру және дамыту үрдіс кезеңдері бойынша іске асыру;

– түсінік түрлерге бөлінеді: арнайы, шектеулі (локальды) және жалпы биологиялық түрлерінің айырмашылығын анықтау;

– күрделі түсініктер қарапайым түсініктерді жинақтау кезінде оны дамыту үрдісін қалыптастыру;

– түсінікті енгізу: пәнаралық және пәнішілік байланыстар мен перспективтік және ретроспективтік жолдарды көрсету, түсінікті дамыту;

– түсінікті дамытудың әр түрлі түрлері бар: үзіліссіз, үзілісті, өтпелі және ұштасқан оқыту мазмұнының кесіндісі және оны үйрету;

– үзіліссіз түсінікті қалыптастыру және дамыту кезінде сабақтастық және оны меңгеру ұғымдарын жүргізу.

– мектеп кезеңінде түсінік қозғалысы барлық толық табиғат көрінісін, ондағы заттар мен құбылыстарды жанамалау [7,9].

Теориялық түсінікті қалыптастыру нақты мәліметтерді талдау және оларды жалпылау негізінде жүзеге асады. Көбіне теориялық түсініктерді ресми-логикалық қалыптастыру,

мәселелі оқыту технологиясы үрдісі кезінде сәтті болады. Бұл үрдістің үлгісі:

Өзекті мәселені ортаға салу;

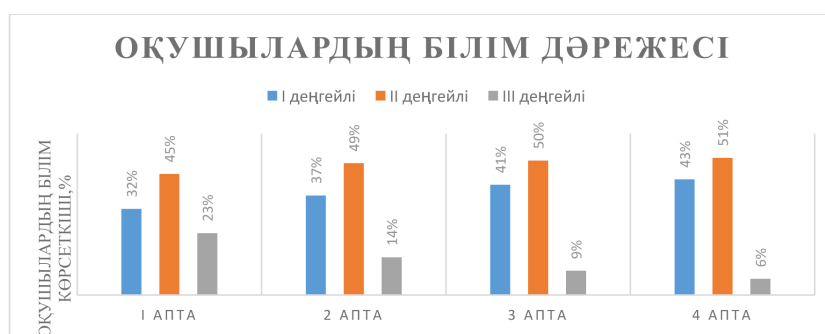
Мәселені шешудің жолын іздеу (талдау, синтез, түсініктің және объекттің табиғи қасиеттерін салыстыру);

Мәселені шешу (түсініктің жалпы белгілі қасиеттерін жіктеу);

Алынған нәтижені түсіну және ұғыну (түсінік пен объект арасындағы қатынасты зерттеу).

Нәтижегесипаттама беру (түсінікті қорытындылау) [9].

Нәтижелері. Әр түрлі оқыту технологиясын пайдаланып биологиялық түсініктерді қалыптастыру, ол тікелей жеке тұлғаның өзін-өзі дамытудағы шығармашылық қабілеттерін арттыруға қажетті іскерліктері мен дағдыларын шындай түседі. Мысалы: білімі III- төмен деңгейлі, II- орташа деңгейлі, I- жоғары деңгейлі оқушыларға арналады. Дарынды балалар сабақта міндетті түрде, үнемі аса жоғары күрделірек деңгейде жұмыс істейді, бұл олардың интеллектуалдық қуатын жүзеге асыруға ықпал етеді.

1-сурет – Оқушылардың білім деңгейін бағалау және салыстыру

Талқылау. Жоғары көрсетілген әдістерді пайдалана отырып, 4 апта оқушылардың биологиялық түсініктерді меңгерудегі білім дәрежесіне көңіл аударатын болсақ, онда бастапқы бірінші аптадағы 45% білім көрсеткіштерімен салыстырғанда үшінші аптада 50%-ке, ал төртінші аптада 51%-ке жоғарылағанын аңғардық.

Оқушылардың қаншалықты дәрежеде биологиялық терминдерді ұғынып, олардың ерекшеліктерін ажыратып түсіне алды. Оқушыларға биологиялық білім жүйесінің негізгі элементтері мен түсініктерін қалыптастыру барысында белсенді әдістемелердің түрлерін қолдану нәтижесі, оқушылардың балдық жүйесін, бағалық жүйеге алмастырамыз (ең жоғары балл – 30 балл): 25-30 балл аралығы – 5, 18-25 аралығы – 4, 10-18 аралығы – 3, 1-10 аралығы – 2. Мен зерттеп отырған сынып оқушыларының көрсеткіштері: 25-30 балл аралығы – 8 оқушы, 18-25 аралығы – 11 оқушы, 10-18 аралығы – 4, 1-10 аралығы – 0.

Қорыта айтқанда, биологиялық түсініктерді ұғыну үшін мектеп оқушылары тірі ағзаның қоршаған ортамен өзара байланысына көңіл

аударуы қажет. Осыған орай біз зерттеуімізде түсініктерді меңгеру мен түсінудің ең жақсы нәтижесін алу үшін проблемалық оқыту әдісін ұсынамыз. Өмірдің біртұтастығы туралы түсініктері заттың алмасуы және энергияның өзгеруін, фотосинтез және хемосинтезді, автотрофты және гетеротрофты организмдерді т.б. қарастырғанда айқындалады. Осының барлығы оқушылардың тіршілікті қамтитын жердің қыртысы ретінде биосфераның тарихи дамуын, адамның еңбек және ойлау жұмысын көрсететін жаңа экологиялық дәуірі – ноосфераны түсінуіне әкеледі. Ботаника, зоология, адам анатомиясы, физиология және денсаулығы, жалпы биология курстарында тек жеке организмдердің даму заңдылықтары ғана емес, сондай-ақ, организмдердің тарихи даму заңдылықтары ашылады. Өсімдіктер топтары мен жануарлардың типтерін оқығанда оқушылар органикалық дүниенің дамуы жайында элементарлы түсініктерді алу керек. Мұндай жағдайда мектеп оқушыларына биологиялық түсініктерді қалыптастыру мен дамытуда қолданылатын әдістердің дұрыс таңдалуы олардың пән бойынша берілетін білім мазмұнын толық меңгеруіне жол ашады.

Әдебиеттер

- 1 Смирнова Н.З. Использование знаковых и символических средств в обучении биологии в условиях школ Переход к федеральным государственным стандартам второго поколения // Сибирский федеральный университет. Гуманитарные и социальные науки. – 2013. – С. 1320-1332.
- 2 Торманов Н. Мәселелі оқытудың басты талаптары. – Алматы 2011. – С.5.
- 3 Бережная О. В. Основы формирования познавательных универсальных учебных действий по биологии в основной школе // Всероссийская научно-практическая конф. – Красноярск: Краснояр. Гос. Пед. Унт, 2013. – С. 21-24.
- 4 Татарченкова С.С. От формирования умений учиться к формированию ключевых компетентностей // Управление образованием в условиях системных изменений. – СПб.: Экспресс, 2011.
- 5 Формирование универсальных учебных действий в основной школе: о действиях к мысли: система заданий: пособие для учителя / под ред. А. Г. Асмолова. – М.: Просвещение, 2012.
- 6 Сверчкова Ю.А. Знаково-символическое моделирование учебной информации как средство формирования функциональной грамотности школьников (на примере образовательной области) – СПб, 2009. – 182с.
- 7 Реймерс Н.Ф. Негізгі биологиялық терминдер мен тініктер. – М., 2003.
- 8 Якунчев М. Методика формирования биологических понятий. 2013.
- 9 Богомолова Е.В., Васильева Е.А. Применение современной теории и практики. Университет им. В. И. Вернадский. – 2012. – С. 80-84.

References

Smirnova N.Z. (2013). The Use of Sign and Symbolic Visual Aids in Biology Teaching under the Conditions of Schools Shift to the Federal State Standards of the Second Generation. *Journal of Siberian Federal University. Humanities and Social Sciences.* 1320-1332.

Berezhnaya, O.V. (2013). The foundations of the formation of cognitive universal educational activities in biology in the main school // “Modern Natural Science Education: Achievements and Innovations” materials 6. All-Russian Scientific and Practical Conference. Krasnoyarsk: Krasnoyarsk. Gos.Ped.Unt, 21-24.

Tatarchenkova, S.S. (2011). From the formation of skills to learn the formation of key competencies. Management of organizational changes in the conditions of system changes. Sanct-Peterburg, Express.

Asmolov AG (Ed.) (2012). Formation of universal educational activities in the main school: the action towards thought: the system of assignments: a manual for the teacher. Moscow: Prosveshchenie.

Sverchkova, Yu.A. (2009). Sign – symbolic modeling of educational information as a means of forming functional literacy of schoolchildren (on the example of the educational area). St. Petersburg, 182.

Reimers, N.F. (2003). “Non-biologic biology” terminology of terminology. Moscow.

Yakunchev, M. (2013). Methods of the formation of biological concepts.

Bogomolova, E.V., Vasilieva, E.A. (2012). Application of the modeling method for the formation of symbolic and symbolic universal educational activities. *Issues of modern science and practice. University of. V. I. Vernadsky.* 80-84.

Tormanov, N.T. (2011). The essence of the concept of education. Almaty, 5.

Торманов Н.Т., Абылайханова Н.Т., Тусупбекова Г.А., Уршеева Б.И.,

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: Nurtay.Tormanov@kaznu.kz

БИОЛОГИЯДАН БІЛІМ БЕРУДІ ЖЕТІЛДІРУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ

Бұл мақалада жоғары және орта мектеп оқушыларына биология саласынан білім және тәрбие беру мәселелерінің ұстанымдары жайлы көзқарастар ұсынылған. Қоғамдағы өткен тарихқа сүйене отырып, биология ғылымының даму болашағына болжам жасау оның ұстанымдарын қалыптастырып, практика жүзінде қолданудың нақты жолдарын көрсетуге мүмкіндік жасайды. Ол үшін білім берудің әдіснамалық негізімен концепциясын анықтау керек. Өткенге сүйене отырып, ғылым мен білім берудің болашақ дамуын бағдарлап, биология саласында даму мен жетілдірудің негізгі формалары ретінде мақсат пен міндеттерді анықтау керек, сонымен қатар ғылыми білім беруде тұтас жүйені қалыптастыру қажет деп айта аламыз.

Тұжырымдама дегеніміз – қандай да бір тарихи құбылыс жайлы көзқарасты құрастыру қағидаларын алдын ала іске асыру, қоғамдық және мәдени өмірдің құрылымына және бағытына ғылыми ізденіс жүргізіп, одан кейін білім беру мен тәрбиелеудің мағынасын анықтау. Сондықтан, өткен тарихымызды білу дегеніміз кеткен қателерді қайталаудан сақтандырады, жеткен жетістіктерімізді дамытуға жол ашады. Биологиялық білім беруді спиральды құрылым арқылы іске асыру қолайлы болады. Бірінші кезеңде дүниетанымдық, әдіснамалық, теориялық, практикалық мақсаттарды іске асыру қажет. Ал жоғарғы сыныптарда яғни, екінші деңгейде фундаменталды теорияларды, оның пайда болуы мен дамуы оқытылады. Осы сыныптарда ғылыми көрінісін моделдеуді тарихи тұрғыдан қалыптастыруды мазмұндау керек. Биологиядан білім беруді жетілдіру, дамыту үшін оның ең басты нысандары ретінде ғылыми тұрғыдан олардың білім беру жүйесіндегі біртұтастығын қалыптастыру болып табылады.

Түйін сөздер: тұжырымдама , әдістеме , теория, практика, хромосомалық теория, мутация.

*Торманов Н.Т., Абылайханова Н.Т., Тусупбекова Г.А., Уршеева Б.И.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,
*e-mail: Nurtay.Tormanov@kaznu.kz

Концепция модернизации биологического образования

В этой статье представлены актуальные взгляды и принципы образования и воспитания в области биологии для учащихся средней и высшей школы. Опираясь на историю общества, прогнозируя о развитие биологических позиций молодого поколения, формировать конкретных путей с возможностью применения на практике биологических достижении.

Поэтому необходимо разработать методологические основы и концепции образования. Опираясь на пройденное и прогнозируя будущее, можно сказать, что развитие науки и образования в области биологии связано с определением целей и задач, а также формированием целостной системы научного образования, проектированием отражения самой науки в содержании образования, структурирования ЗУНК.

Основываясь на прошлой истории, концепция позволяет понять сегодняшнюю перспективу, заглянув в будущее. Поэтому знание истории нашего прошлого будет препятствовать повторным ошибкам и позволит нам развивать наши достижения. Предпочтительно внедрять биологическое образование через спиральную структуру. На первом этапе необходимо реализовать идеологические, методологические, теоретические и практические цели. В высших классах, то есть на втором уровне, изучаются основные теории, их происхождение и развитие. Следует отметить, что научная картина содержания биологического образования в этих классах должна основываться на историческом контексте. Поэтому основными формами развития образования в области биологии являются формирование единой системы научного образования.

Ключевые слова: концепция, методика, теория, практика, хромосомная теория, мутация.

*Tormanov N.T., Ablayhanova N.T., Tusupbekova G.A., Ursheeva B.I.,
Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,
*e-mail: Nurtay.Tormanov@kaznu.kz

The concept modernization of biological education

In this article we present actual thoughts and principles of education and vocation in the field of biology for medium and high school students. Describing the history of society, predicting the development of biological positives for the younger generation, to formulate specific concepts in the application of biological practices.

Поэтому необходимо провести поиск структуры и направления социональной и культурной жизни общества. Опираясь проиденные будущее развитие науки и образования водопроводства и развития в области биологии являются definitionandtasks, aswellasformingthewholesystemofthescienceoflearning.

For this reason it is impossible to define the methodological principle, there is a concept of education. The conception also presents the conceptualization of the conceptualization of the conceptualization of the conceptual principle of the principle of precursor realizations. Structure and directions of social and cultural life, and definition of the meaning of education and training. Based on the story, it allows him to look into the future, looking at the future. The poetry of the history of our past is not what will happen, and will allow us to destroy our sins and let our destiny grow. In particular, biological formation through the spiral structure. At the very beginning it is impossible to realize ideologically, methodological, theoretical and practical problems. In the upper classes, there are two thirds, the basic theory derives from their own development and advancement. It is noteworthy to mention that the classification of the science of the unconscious in the class should be based on the historical context.

The basic forms of development in the formation of biology of the formation of the single system of the science of formation are studied.

Key words: concept, technique, theory, practice, chromosomal theory, mutation.

Кіріспе

Жас ұрпақтарға өмірдің құндылығын түсініп, тұлға болып қалыптасуында биологиядан білім берудің маңызы зор. Биологияны зерттеудің басты кепілі жер бетінде адам баласының өмір сүруіне ықпал жасаумен қатар биосфераны сақтау арқылы адамзат баласының дамуына ықпал ету, табиғатпен тең құқықта бірлесіп тіршілік ету, тірі жүйені дүниенің басты бейнесі етіп тану. Сондықтан биология ғылымын жаратылыстанудың ішіндегі көшбасшы деп атайды. Биологиялық білім берудің орта және жоғары оқу орындарында жас ұрпақты еңбекке баулуда, оларды еліміздің, мемлекетіміздің дамуына, өркендеуіне маңызы зор екендігі баршамызға мәлім. Сол себепті жас ұрпақтың ғылыми дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру үшін биологияның басқа ғылым салаларымен байланысын, теориясын, әдіснамасын, аралық байланыстардың түрлері мен әдістерін меңгерту керек. Әдіснамалық негізсіз биологияны жеке пән ретінде қарап мәселені шешуге болмайды.

Концепция дегеніміз –қандайда бір тарихи құбылыс жайлы көзқарасты құрастыру принципін алдын ала іске асыру. Қоғамдық және мәдени өмірдің құрылымына және бағытына ғылыми ізденіс жүргізіп, одан кейін білім беру мен тәрбиелеудің мағанасын анықтау. Өткен тарихқа

сүйене отырып болашағына болжам жасау арқылы бүгінгісін түсінуге мүмкіндік туғызады. Сондықтан, өткен тарихымызды білу дегеніміз кеткен қателерді қайталаудан сақтандырады, жеткен жетістіктерімізді дамытуға жол ашады [1].

Осыған орай жас ұрпақтарға биология пәнінен білім және тәрбие берудің жаңа технологиясын енгізе отырып, оқушылардың қызығушылығын арттырып, жоғары оқу орындарына сапалы мамандарды дайындау басты міндетіміз.

Мақаланың мақсаты: Биологиядан білім беруді жетілдіру, дамыту үшін ең басты нысандары – оның міндетін, мақсатын анықтай отырып, ғылыми тұрғыдан білім беру жүйесінің біртұтастығын қалыптастыру, жас өспірімдердің дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру, ал әдістеменің мақсаты-әдіснаманың көмегімен теориялық қағидаларды, заңдылықтарды, практика жүзінде іске асыру.

Зерттеу әдістері: Биологиядан білім беруді жетілдіру концепциясы мақаласында жоғарғы сынып оқулықтарында оқытылатын жасушалық теория,хромосомалық теория, эволюция механизмі, табиғи сұрыпталу тақырыптары бойынша мектеп оқулықтарының мазмұнына толықтырулар енгіздіру мақсатында салыстырмалы түрде зерттеу жұмыстары жүргізілді.

Әдебиеттерді шолу. Биологиялық білім берудің өткеніне көз жіберсек индуктивизм және

эмпиризм деңгейінде сақталып, әртүрлі ізденістер жүргізіліп оқу мазмұнына және құрылымына белсенді зерттеулер жасалды (1918-1927), орта сыныптарда утилитарлықты, жоғары сыныптарда академизм мен үйлестіріп жүргізілді. Саясатты атеизммен байланыстыруды (1932-1937), атеизм деградацияға түсіп, псевдоутилитарлық дамыды (Лысенко, биология, 1938-1965); ал 1965-1990 жылдарда академизм қайта туындап практика мен политехникалық бағыт қалыптасты [2].

Биологиядан білім берудің мақсаты, мазмұны және құрылымы әлеуметтік тапсырысқа яғни, қоғамдық қажеттілікке байланысты жаңартылып отырады. Биологиялық білім беру үрдісін теориялық және практикалық тұрғыдан қалыптастыру мәселесі белгілі психолог В.В. Давыдов айтқан болатын. Оның айтуы бойынша білімді меңгеру жекеден нақтыға бағыттталып жүргізілгенде ғана оны меңгеру тиімді болатындығын көрсетті. Биологиялық білім беруді спиралды құрылым арқылы іске асыру қолайлы болады. Бірінші кезеңде мына мақсатты іске асыруға болады:

– дүниетанымдық көзқарас оқушыларға түрлі табиғаттың ғылыми бейнесін түсіндіру, биологиялық білімінің мәдениет саласындағы ролі, табиғаттың біртұтастығы жайлы құндылықты ашып көрсету.

– әдіснамалық – табиғат құбылысын зерттеп білуде, тануда, жоспарлауда, бақылауға, тәжірибе жасап теориялық идеяларды нақты көрсетуге, үлгісін құрастырып, болашақты пайдалануға бағытталынған.

– теориялық- биологияның теориялығы оқуды бастап табиғаттағы түрлердің әртүрлілігі, экологиялық жүйелеудің құрылысы үйрену т.б.

– практикалық- әртүрлі логикалық есептерді шешу, тәжіриберер қою, табиғатты қорғау және тиімді пайдалану т.б. осы кезеңдегі мәселелер төменгі сыныптарда жүргізілуі тиіс.

Ал жоғарғы сыныптарда яғни, екінші деңгейде фундаменталды теорияларды, оның пайда болуы мен дамуы оқытылады. Осы сыныптарда ғылыми танымдылықты моделдеуді тарихи тұрғыдан қалыптастыруды мазмұндау керек [3].

Заманауи биологиялық білім берудегі басты мақсат өркениетті бейнелеуге бағытталынған. Биологияны оқытудағы тоқырау глобалды проблемамен қақтығысқа ұшырап, тығырыққа тіреліп адамзат баласының дамуына әсерін тигізіп жатыр. Сондай көптеген кризистердің бірі экологиялық тоқырау. Адам мен табиғат арасындағы байланыстың бұзылуы, рухани құндылықтың

жоғалуы- табиғатты күштеп өзіне бағындырудың нәтижесі деп айтуға болады.

Сондықтан биологияны оқытудың өркениеттіліктен мәдениетке қарай қайта бағдарлау қажет. Мәдениет адам іс-әрекетінің жалпы технологиялық қызыметі- материалдық, практикалық, әлеуметтік және рухани көзі.

Енді биологиялық танымдылықтың әдіснамалық мәніне тоқталып өтейік. Биологияны оқытудағы, оны іске асырудағы басты шарт- білімді ғылыми методологиялық бірлікте болатындығын түсіндіру. Егер оқу барысында ғылыми зерттеу үрдісін модельдеу үшін оқыту құрылымын білу қажет. Ғылыми зерттеу мәселені құрудан басталады. Ал мәселенің туындауы жана фактіні түсіндіруге ғылымда алынған материалдардың жеткіліксіздігі, сол үшін оқыту нәтижесіне жету жолын, әдісін іздестіру керек. Мәселені қоюмен қатар, ғалым зерттеудің мақсатын құрастырады, іздену жоспарын жасайды, болжамдар қалыптастырады.

Нәтижелер мен талқылау

Биологиялық теориялар мен шектес концепцияларға талдау.

Биологиядан білім берудегі тағыда бір маңызды тұжырым мектеп оқушыларына биологиялық танымды дұрыс қалыптастыра білу. Оқу пәнінің мазмұнында, әсіресе жоғарғы сынып оқушыларына ғылыми танымдылықтың барлық элементтерін (теориясын, принциптерін, заңдарын) біртұтастық тұрғыда көрсету. Осылардың барлығына ғылыми теория жауапты, яғни білімді шоғырландыру, методологиямен, дүниетанымдылықпен, әлемнің бейнесі және практика арасында байланыстырды. Бірақ, көптеген оқулықтар мен оқу құралдарында теорияны мазмұнды көрсеткенмен көптеген ұғымдар мен заңдар ескерілгенменде басты түсініктер, дәлелдемелерді толық қалыптастырып бере алмайды. Теорияның логикалық құрылысы, нақты емес, екі ұшы көмескі оқу материалы ретсіз, жүйесіз берілген. Оқулықтарда хромосомалық теория анық ашылып берілмеген, тек аталып өтеді. Заманауи эволюциялық теория барлық мәтінде шашыраңқы берілген. Тіршіліктің пайда болуы жайлы теория антропогенез, ноосфера жайлы концепция анық ашылып берілмеген [5].

Биологияның өзінше жеке ғылыми пән болып қалыптасуында жасушалық теорияны тарихи тұрғыдан қарастыратын болсақ, ең тұңғышы деп атауға болады. Осы теория жасуша жайлы ілімнің ірге тасын құраушы, яғни цитология ғылымының туындауы осы теориядан бастау алған.

Жасушада болатын барлық үдерістер бір жағынан жасуша теориясымен, екінші жағынан басқа пәндермен физика, химия, технология, кибернетикадан алынған фактілермен, үшінші жағынан эволюциялық идеялары мен генетикамен бірігіп нәтижесінде себеп-салдары, жүйелілік және тарихи бірлік ұстанымын қамтамасыз етеді. Бірақ мектептегі биология курсына цитологиялық материал динамикалық, статистикалық биохимияның пкпаи, физиология цитогенетикалық, онтогенездің жалпы жиынтығы сияқты көрсетеді.

Жасуша теориясы цитология, систематика, физиология және эмбриология пәндерінің негізін қалаушы, оқу материалдарын кіріктіруші, дәлелдеуші, түсінік беруші екендігіне күмән жоқ.

Қорыта келгенде жасуша теориясының қағидаларын нақты түсіндіруді төмендегідей бірнеше бағытта айқындау керек:

Токсономиялық: «прокариоттар мен эукариоттардың жасушаларының әр түрлілігінің моделін» дайындау;

Морфологиялық: жасуша құрылымының жеке моделінен әртүрлі ұлпалардың жасушалардың әртүрлілігін сипаттау;

Физиологиялық және биохимиялық: ағзаның жалпы функционалдық қасиетіне жеке-жеке бөліктерін қарастыру;

Генетикалық: гендік ақпаратты тасымалдаушы жалпы идеядан «ген» деген ұғымға түсінік қалыптастыру;

Эмбриологиялық: өте кішкене жасушадан көп жасушалы организм түзілуін сипаттау;

Эволюциялық: бір клеткалыдан көп клеткалы тіршілік формасының қалыптасуын түсіндіру;

Бірақ хромосомалық теорияның теориялық және эксперименталды алғы шарты цитологияның негізіне байланысты жетілді. Осы теорияның болжамын ең алғашқы түсіндірген А. Вейсман (1834-1914). Идеяның басты негізі ағзаның денесі мен жасушаның қартаю, тозу және жойылуы арқасында жыныстық жасушадан ажырауынан деп болжамдады. А. Вейсман бойынша жыныс жасушасы жойылмайды, олар ұрық плазмасында сақталып, ұрпақтан ұрпаққа, үздіксіз беріліп отырады – яғни ұрықтық жол деп түсіндірді. Тұқымқуалаушылық өзгергіштік дегеніміз ұрықтық плазмаға тура әсер етуге байланысты деді. Сөйтіп А. Вейсман тұқымқуалаушылық өлшемнің иерархиялық болжамын қалыптастырды [4].

Тұқым қуалаушылық өлшемнің төменгі деңгейінде жасушаның жеке белгілерін анықтайды. Ал адам ірірек деңгейінде жасушалар жиынтығы ұлпалардың дамуына себебін тигізеді. Осы

жоғарыда айтылған фактілерді біріктіріп, кейбір ірі бірліктер тұқымқуалаушылықтың хромосомалық теориясын А. Вейсман тұжырымдады.

Хромосомалық теорияның қалыптасуының екінші дәлелі неміс ғалымы Т. Боверидің эксперименталдық зерттеулері (1862-1915).

1887-1905 жж. хромосоманың даралық принципін қалыптастырды. Әрбір түрлердегі хромосоманың саны, формасы тұрақты, және эксперимент арқылы ядроның тұқымқуалаушылық рөлін дәлелдеді.

Т. Боверидің айтуы бойынша әрбір жеке хромосома особьтердің дамуына арнаулы үлес қосады, сонымен қатар олардың санына байланысты жасушаның мөлшері тәуелді болады.

Сөйтіп цитологтардың зерттеу жұмыстарының нәтижесінде хромосомалық теорияның негізі қалыптасты (Т. Бовери және У. Сеттон 1902-1903)

Зиготада және соматикалық жасушадан хромосоманың санының жартысы аталық ұрықтан, басқасы аталық ұрықтан қалыптасады. Нәтижесінде сомалық жасушаның ядросында жұп ұқсас гомологтық хромосом – аталық және аналық жасушадан тұрады. Саны жұп хромосоманың гаплоид санына тең [6].

Хромосома ағзалардың құрылымдық және гендің даралық ерекшеліктерін сақтайды. Мейоз кезінде гомологтың хромосомалар жұптасып конъюгацияланады, одан кейін ажырап әртүрлі ұрық жасушасына түседі. Әрбір хромосома особьтердің дамуына белгілі рөл атқарады.

Көптеген ғалымдардың айтуы бойынша бір хромосомада тұқымқуалаушылық фактор бірлесіп тұқымқуалайды. Бұны тіркесіп тұқымқуалаушылық идеясы деп аттады. Сондықтан оқушыларды Г. Мендельдің тәжірибесімен, А. Вейсманның идеяларымен таныстыра отырып хромосомдық теориямен дәлелдей отырып хромосомның қасиетіндегі «параллелизм» деген ұғымға өз бетімен байқап түсінуіне ықпал туғызады. Сонымен бірге Г. Мендельдің болжамына да мән береді.

Т.Г. Морган (1866-1945) ген жайлы түсінікті нақты дәлелдей, оның материалдық табиғатын көрсетті. Ол хромосомада болатындығын айқын, қазіргі ген жайлы теорияның негізін құрушы болды. Г. Морганның идеясы С. Вейсман, Г. Мендельдің, Т. Бовери мен У. Сеттонның идеяларымен байланысты екендігін оқушыларға түсіндіру керек [9].

Ген хромосомада болады, бір хромосоманың деңгейінде бір топтың тіркестік топ саны хромосомның гаплоидтың санына тең болады.

Гендер хромосомада бір түзу сызық бойынша орналасқан. Меиозда болатын кроссинговердің жиілігі гендердің аралық қашықтығына пропорционалды болады.

Мектеп және жоғары оқу орындарының оқулықтарында хромосомдық және гендік теория аталып кеткенмен де, олардың аралық байланыстарын дұрыс бермей, ережелері нақты қалыптастырып көрсетілмейді. Оқушылар теорияны дұрыс қалыптастырып жауап беру былай тұрсын, оның қыр-сырын түсіну жолын, танымдылығын қалыптастыруға мүмкіндік алмайды. Нәтижесінде олар заманауи генетика ғылымының фундаменталды қағидаларын түсіне алмайды. Сондықтан оқушылардың білімін тереңдетіп дамыту үшін осы айтылған теориялардан, ғалымдардың идеяларының қалыптастыру әдістеріне терең үңіле отырып арнаулы тапсырмалар беру арқылы кемшіліктерін жою жолын іздестіру керек [12].

Генетиканың негізін түсіну үшін дерексіз мәліметтерден нақты фактілерге бағдарлау арқылы тарихи тұрғыдан қарастыруды молекулалық генетикадан бастау керек. Оның ішінде Н. Коль-

цов (1928) қалыптастырған тұқымқуалаушы молекула концепциясынан (1872-1940) бастаған жөн. Оған дейін көптеген тәжірибелік тұжырымдамалар болғанын білеміз. «Барлық тірі ағзалар тіріден», «Әрбір клетка клеткадан», «Әрбір ядро ядродан», ал Н.К. Кольцов жаңа принцип, «Әрбір молекула – молекула» деген принципті қосты.

Ғалымдардың ұсынысы бойынша хромосома молекула немесе молекула жиынтығы. Олар редукцияға түсіп, өніп, жаңарып, өзінің көшірмесін құрастырады.

Осы болжамды қолдаушы ретінде биохимиялық зерттеулер мүмкіндік жасады (нуклейн қышқылының құрамы, пурин мен пиримидік негіздердің қазынасы) және рентген структурлылық анализ, модельдеу т.б. кейбір белок молекулаларының спиралды түрі ДНҚ-ның да спиральды құрылымнан тұратындығына мүмкіндік туғызды. Сондықтан да генетиканы зерттеу барысында ең тиімді жолы – геннің табиғатын классикалық идеялармен салыстырып қарастырғанда ғана дерексіз ұғымдарды, нақты мазмұнды фактілермен түсіндіруге болады.

1-кесте

Ген табиғатының классикалық идеясы	Ген – молекулалық генетика тұрғысынан
Ген – морфологиялық объект, хромосомның бір участігі	Ген – физико-химиялық объект, ДНҚ молекуласының бөлігі
Ген – мутация өлшемі, функция өлшемі, рекомбинация өлшемі	Ген – функциялық өлшем майда бөлшектерге мутацияға рекомбинацияға түседі
Ген – бөлінбейтін бірлік	Ген – бөлінеді, құрылысы күрделі
Ген – өзінің қызметін автономды жүргізеді, басқа гендерден окшауланған.	Ген – өзара әсерлі болады, оның нәтижесі хромосомда орналасуына тәуелді
Ген – тұрақты құрылым, ішкі факттердің әсерінен өзгереді	Ген – мутация сыртқы және ішкі фактордың әсерінен болады
Ген – тек хромосомда орналасады	Ген – хромосомдық геннен басқа да, хромосомнан тыс гендері бар (хлоропласт, митохондрия, плазмидалды)

Әртүрлі полентологиялық зерттеулердің нәтижесіндегі табылған жануарлардың түрлерін зерттеудің нәтижесінде ХІХ ғасырдың орта шеніндегі көптеген ғалымдардың көзін жеткізді. Олардың тұжырымдары бойынша түрлер өзгереді, оған көптеген жылдар керек деген болатын. Бірақ, өзгеру механизмін дұрыс дәлелдеп көрсете алмады. 1859 жылы Ч. Дарвиннің «Түрлердің шығу тегі» деген кітабы жарыққа шығып, сонда көрсетілген «табиғи сұрыптау» эволюцияның қозғаушы күші деп көрсетті. Ч.Дарвин мен Уоллестің теорияларын ғылыми қауымдастық мойындалған еді [11]. Өткен ғасырдың 30-жылдары Дарвиннің табиғи сұ-

рыптау жайлы идеясы Мендельдің заңымен бірігіп ең алғаш эволюцияның синтетикалық теориясы (ЭСТ) қалыптасты. ЭСТ эволюциялық субстратпен (ген) эволюцияның механизмін (табиғи сұрыптау) аралық байланысын дәлелдей көрсетті.

Тұқым қуалаушылық – бұл ағзалардың басты қасиеті, бірнеше ұрпаққа таралып, олардың зат алмасуы және жеке дамуы қайталанатын. Ал эволюция дегеніміз – ағзалардың тұқым қуалаушылық өзгерісінің басты қасиеті, ол тұқым қуалаушылық белгілер ген арқылы бақыланып отырады. Ағзадағы барлық гендердің жиынтығы генотипті құрайды.

Ағзадағы мінез-құлықтың және құрылымдық белгілерді фенотип деп атайды. Фенотип пен генотипті қоршаған ортамен ағзаға әсерлерінің нәтижесінде қалыптасады. Фенотиптің де көптеген қасиеттері тұқым қуалайды. Мысалы, терінің күнге күйіп қараюы (загар) тұқым қуаламайды, себебі оның пайда болуы күн сәулесінің әсерінен. Бірақ, кейбір адамдарда «загар» оңай пайда болады, басқа адамдарға қарағанда. Бұл құбылыс тұқым қуалаушылық қасиеті бар екендігін көрсетеді [10].

Фенотиптердің популяциядағы әртүрлілігіне басты фактор генотиптердің айырмашылығында. ЭСТ-да эволюцияның өзгеруі бірнеше жылдар бойы популяциядағы гендік құрылымның өзгеруі деп анықталады. Бір аллелдің өзгеру жиілігі басқа формаға өзгеріп отырады. Ал эволюцияның қозғаушы күші аллелдердің бір немесе басқа жаққа өзгеру жиілігінің әсерінен туындайды. Егер жаңа аллел толық өзгеріп немесе популяциядан жоғалады. Ағзадағы өзгергіштік мутациядан, гендердің ағынынан, гендік материалдың рекомбинациясынан тұрады [14]. Әртүрлі түрлердің гендеріндегі алмасудың нәтижесінде өзгергіштік күшейеді. Мысалы, бактерияларда гендер горизонталды (көлбеу, көлденен) таралады, өсімдіктердегі гибридизация (будандастыру).

Мутация – кездейсоқ мутациялар барлық ағзалардың геномында болып тұрады. Осы мутация генетикалық өзгеріс туындатады. Ал мутация – ДНҚ реттіліктерінде өзгеріс.

Радиация, вирустар, транспозондар, мутагендік заттар, ДНҚ репликациясы кезіндегі қателіктер немесе мейоз. Мутацияның кейде әсері болмауы мүмкін, немесе геннің өнімі өзгеруі де мүмкін немесе қызметіне кедергі жасалуы да мүмкін. Мысалы, дрозофилге өткізілген тәжірибе көрсеткендей, егер мутация белокты өзгертсе, онда 70% зиянды әсер етеді, ал қалғаны бейтарап немесе нашар. Осында зиянды мутацияларды жасушадағы әсерін азайтуға ДНҚ репарациясы арқылы болады.

Мутация хромосомның көп бөлігін қамтиды. Мысалы, дубликация кезінде геномда геннің қосымша көшірмесі жаңа ген пайда болуына негізгі материал болады. Бұл ең маңызды процесс, өйткені жаңа ген тұқымдас ішінде ата-тегінен бастап дамиды. Мысалы, адамның көзіндегі жарық сезгіш құрылымның қалыптасуына төрт ген қатысады: үшеуі заттың түсін анықтаушы, ал біреуі қараңғы кезде көруге қатысушы. Барлық гендер бір ата-тектен таралған гендер.

Ген көшірмесі мутацияға түскеннен кейін дубликацияның нәтижесінен ата-тектік геннен жаңа пайдасы пайда болып жаңа функция атқарады. Бұл процесс тек дубликациядан кейін жеңіл жүреді, себебі жүйенің көптігінен күшейеді. Жұптан бір ген жаңа функцияға ие болып, ал басқалары негізгі қызметін атқаруды жалғастыра береді [13].

Мутацияның басқа типтері жаңа генді кодталынбайтын ДНҚ арқылы жасауы мүмкін. Жаңа ген рекомбинация есебінен шығуы мүмкін. Нәтижесінде жаңа құрымды жаңа функциялаушы ген пайда болады.

Хромосома деңгейіндегі мутация адамда жоғары өзгеріске жетуі мүмкін. Ол жағдайда делекция, инверсия хромосоманың үлкен участіктерінде жүріп, хромосоманың бір участігі басқа бөлігіне транслокацияланады.

Хромосомалардың бірігіп кетуінде мүмкін (Робертсоновская транслокация). Мысалы эволюция барысында хома туыстығында екі хромосома қосылып адамда екінші хромосома пайда болды. Басқа маймылдарда мұндай қосылыс болмады, хромосомдары бөлек-бөлек күйінде қалды.

Эволюцияда хромосоманың құрылысындағы өзгеріс басты рөл атқарады. Осыған байланысты жаңа популяцияның тууы жылдамдай, жаңа түрлер пайда болады, нәтижесінде генетикалық әртүрлілік жоғарылайды [16].

Геномның мобильді элементі, транспозондар эволюция үшін маңызды фактор. Мысалы адам геномында миллионға жақын Alu – повтор көшірмесі экспресс гендерді реттеуші. Мобильдегендердің басқа гендік орынауыстырып түрөзгеріс немесе ген алынып тасталуы болады.

Рекомбинация: (гендердің орын ауыстырылуы) – жыныссыз көбеюші ағзаларда бір особь гені екінші особь генімен араласпайды. Ал жынысты жолмен көбейетін ағзалардың ұрпағында ата-аналарының хромосомдарын кездейсоқ жағдайда алып отырады, яғни гомологиялық рекомбинация процесі кезінде екі гомологтық хромосома участіктері алмасып отырады. Рекомбинация кезінде аллель жиілігі өзгермейді, бірақ жаңа комбинация пайда болады. Сондықтан жынысты жолмен көбеюдің нәтижесінде тұқымқуалаушылық өзгергіштік жоғарылай, эволюция қарқыны жедел жүреді. Бірақ та кейбір жынысты жолмен көбеюші жануарлар үшін кейбір жағдайларда жыныссыз көбеюдің де пайдалы жақтары болуы мүмкін. Осының нәтижесінде екі аллельдің жиынтығы геномда дивергенцияланып жаңа функцияға ие болады [17].

Рекомбинация кейбір жағдайда аллельге тәуелсіз ДНҚ-дағы бір-біріне жақын орналасқанына қарамай ұрпаққа таралуы кездеседі. Бірақ рекомбинация деңгейі төмен, шамамен ұрпақ хромосомасының екі рекомбинациясында болады. нәтижесінде хромосомдағы жақын орналасқан гендер тіркесіп тұқымқуаланады. Осындай тенденция екі аллельдің бір хромосомада орналасуын гендердің тепе-теңсіздік тіркесуі деп атайды. Бірнеше аллельдің бірігіп тұқымқуалаушылық қасиетін гаплотип деп атайды.

Егер бір аллель гаплотипте әжептәуір артықшылық етсе, табиғи сұрыптаудың нәтижесінде популяция жиілігі басқа аллельдер, осы осы гаплотипте де жоғарылайды. Осындай құбылысты «автостопты қозғалыс»деп атайды [7].

Егер аллельдер рекомбинация кезіндеажырай алмаған жағдайда сүтқоректің хромосомында, яғни атадан балаға өзгеріссіз берілетін, онда зиянды мутациялардың қорлануына әкеледі.

Жынысты көбею кезіндегі аллельдердің комбинациялануының өзгеруінен зиянды мутациялар жойылып, пайдалылары сақталады.

Жыныстық жолмен көбеюдің шығу тегі, оның себептері әліде болса анықталынбаған, сондықтанда эволюциялық биологияда белсенді зерттеулер жасалып келеді. Жаңа болжамдар туындалып жатыр, мысалы «Қара әйел гипотезасы» [20].

«Гендердің ағыны». Бұл дегеніміз популяциядағы аллельді гендердің ауысуы. Бұл процесс популяциядағы особьтардың миграциялануы арқылы іске асырылуы мүмкін. Перенос пыльца или семян растений. Гендердің толқындарының жылдамдығы ағзаның қозғалыс жылдамдығына байланысты. Бірақта, гендердің ағынының әсері әліде болса дұрыс анықталынбаған. Сондай болса қазіргі кезде екі көзқарас бар: олардың біреуі гендердің ағының әсері ірі популяциялық жүйеде әжептәуір әсер етуі мүмкін; гомогенделініп түртүзілуге қарсы әсер етуші деп есептеледі. Екіншісі гендер ағынының жылдамдығы тек локалды популяцияға ғана әсер етеді [8].

Эволюция механизмі. Табиғи сұрыпталу арқылы жүретін эволюциялық процесстің нәтижесінде мутация тұрақталып, ағзаның бейімделгіштігі жоғарылайды. Яғни табиғи сұрыптаушылық басты фактор.

Табиғи сұрыптаудың ең басты концепциялық ұғымы яғни ағзалардың бейімделгіштігі. Бұл процесс ағзалардың тіршілік қабілеттілігі және көбею қасиеттері. Бірақ бейімдеушіліктің басты

анықтаушысы ұрпақтың жалпы санының белгісі емес, дәл осындай генотиптегі ұрпақтардың санына байланысты [19].

Егер жақсы, тез көбейетін ағзалардың ұрпағы әлсіз және жаман көбейетін болса, онда гендік үлесі және оған сәйкес бейімдеушілік қабілетіде төмен болады.

Егер қандайда бір аллель бар ағзаның бейімделгіштік қасиеті жоғарыланса, осы гендегі басқа аллельдерге қарағанда, онда осы аллельдің үлесі популяцияда арта бастайды.

Белгілі диапазон арасында (мысалы, ағзаның көлемі, пішіні) табиғи сұрыпталу үш типке бөліп қаралады.

Бағытталған сұрыптау – ұзақ уақыт бойы белгілерінің орташа мәнінің өзгеруі, мысалы денесінің көлемінің өзгеруі.

Дируптивті сұрыпталу- белгілерінің шеткі мәні, оның орташа мәніне қарсы былай сұрыптау. Мысалы, үлкен және кішкене мөлшердегі.

Тұрақтандырушы сұрыптау – белгінің шеткі белгілері, дисперсиялық белгілердің кішірейуіне әкелетін, әртүрлілік төмендейді [18].

Гендер дрейфі – ағзалардың тіршілік етуінің дамуы мен көбеюінің кездейсоқ процесс кезінде аллельді гендердің ұрпақтан ұрпаққа қалай өзгеруі.

Егер сұрыптаудың әсері салыстырмалы түрде әлсіз немесе жоқ болса, онда аллельдің жиілігі жоғары немесе төмен (адасып) дрейфовать етеді.

Дрейф тоқталады егер аллель популяцияға тұрақталса. Сөйтіп кездейсоқ процестердің нәтижесінен кейбір аллельдер популяциядан элиминацияға түседі. Яғни, ығыстырып шығарады.

Эволюцияның нәтижесі. Ағзаның барлық тіршілік қызметіне әсер етеді. Осылардың ішіндегі эволюцияның нәтижесінің бірі [15].

Адаптация (мінез-құлық, морфологиялық, физиологиялық) бұл табиғи сұрыптаудың нәтижесі. Бейімделу ағзаның бейімдеушілік қабілетін жоғарылатады. Болашақта эволюциялық процесс жаңа түрлердің шығуына әкеледі.

Эволюцияны кейде макроэволюция және микроэволюция деп екі түрде қарайды.

Макроэволюция – бұл түр және одан жоғарғы деңгейде болатын эволюция.

Микроэволюция – бұл түр деңгейінің төмен жүретін эволюция, мысалы, популяцияның бейімделуі. Жалпы, макроэволюция ұзақ уақыттағы микроэволюцияның нәтижесі деп қарастырылады. Екеуінің арасында аса бір ерекшелік жоқ. Ерекшелігі – тек тиісті уақыт.

Қорытынды

Биологиядан білім беруді жетілдіру концепциясы мақаласындағы ойды тұжырымдай келе, біз мектеп және жоғары оқу орындарының оқулықтарында хромосомдық және гендік теория аталып кеткенмен де, олардың аралық байланыстарын дұрыс берілмей, ережелері нақты қалыптастырып көрсетілмейтіндігін байқадық. Оқушылар теорияны дұрыс түсініп жауап беру былай тұрсын, оның қыр-сырын түсіну жолын ұғына алмайды. Осының нәтижесінде олар заманауи генетика ғылымының

фундаменталды қағидаларын түсіне алмайды. Сондықтан оқушылардың білімін тереңдетіп дамыту үшін осы айтылған теориялардан, ғалымдардың идеяларының қалыптастыру әдістеріне терең үніле отырып арнаулы тапсырмалар беру арқылы кемшіліктерді жою жолын іздестіру керек. Генетиканы зерттеудің ең тиімді жолы – геннің табиғатын классикалық идеялармен салыстырып қарастырғанда ғана дерексіз ұғымдарды, нақты мазмұнды фактілермен түсіндіруге болады. Мақалада көрсетілгендей жасуша теориясының қағидаларын нақты түсіндіру бірнеше бағытта жүргізілуі тиіс.

Әдебиеттер

- 1 Горелов А.А. Концепции современного естествознания. – М.: «Центр» 1997. – 208 с.
- 2 Комиссаров Б.Д. Методологические проблемы школьного биологического образования. – М.: Просвещение, 1991. – 158 с.
- 3 Проблемы методики обучения биологии в средней школе / под ред. М.Д.Зверева. – М.: «Педагогика» 1978. – 317 с.
- 4 Торманов Н., Аблайханова Н.Т. Биологияны оқытудың инновациялық әдістері. Алматы.: «Қазақ университеті», 2013. – 258 бет.
- 5 Янукович Ф. Технология обучения в системе высшего образования. – М.: «Высшая школа» 1986. – 132 с.
- 6 Низ А.В. Экономика и окружающая среда: перевод с англ./ науч.ред К.Г.Гофман. –М; Экономика 1981. – 192 с.
- 7 Ребане К.К. Энергия, энтропия, среда обитания (серия Физика, №4) – М.: Знание 1985
- 8 Энхольм Э. Окружающая среда и здоровье человека. – М.: Прогресс, 1980-197 с.
- 9 Алексеев С.В. Методология и перспективы развития экологического образования. Материалы международной научно-методической кафедр. – Алматы: «Қазақ университеті» 2004. – 7-12 с.
- 10 Северцов А. С. Теория эволюции. – М.: ВЛАДОС, 2005
- 11 Калинин В. Б. Модель образования для устойчивого развития/2-я Международная конференция «Образование и устойчивое развитие», 16-18 ноября 2004, Москва //Тезисы докладов. – М.: РХТУ им. ДИ Менделеева. – 2004. – 47-51 с
- 12 Булатбаева А.А. Формирование адаптивной образовательной среды подготовки магистров // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки» / Хабаршы «Педагогикалық ғылымдар сериясы». – 2017. – 4(53)
- 13 Мамедов Н.М. Культура устойчивого развития и экологическое образование: материалы международной научно-методической конференции. – Алматы, 2004. – 27-33 с.
- 14 Мамедов Н.М., Суравегина И.Т. Концепция экологического образования. – М., 1995.
- 15 Меншиков В.В. Экологические имперзивы и реалии нашего времени: Материалы международного научно-метод конферен. «Современное общество и экологическое образования ценности, профессиональная организация, деятельности». – Алматы, 2004. – С. 34-37.
- 16 Калинин В.Б. Устойчивость развития в схемах и пояснениях // Вестник АсЭКО. – 2003. – №4(36),–С. 1-17.
- 17 Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – Ростов-на –Дону, 1996.
- 18 Моисеев Н. Кризис современного образования // Наука и жизнь, 1998. – №6 – С. 2-8.
- 19 Сәтімбетов Р., Жексембиев Р.Қ., Ережепова Ф.Б. Қазақ халқының ұлттық экологиялық тұжырымдарын жастарға экологиялық білім және тәрбие беруге пайдалану. – Алматы, 2004. 387б
- 20 Иванов В.И., Барышникова Е.В., Билева Дж.С. и др. Генетика: учебник для вузов / под ред. В.И. Иванова. – М.: Академкнига, 2006. – 639 с.

References

- Gorelov A.A. (1997) *Koncepcii sovremennogo estestvoznaniya*. [Concepts of modern natural science]. – Moscow: Centr – 208.
- Komissarov B.D. (1991) *Metodologicheskie problemy shkol'nogo biologicheskogo obrazovaniya* [Methodological problems of school biological education]. Moscow, Prosveshhenie, 158.
- Problemy metodiki obuchenija biologii v srednej shkole. (1978) [Problems of the methodology of teaching biology in secondary schools under]. Pod. red. M.D. Zvereva. Moscow, Pedagogika, 317.
- Tormanov N.T., Ablajhanova N.T. (2013) *Biologijany oqytudyn innovacijalyq adisteri*. [Innovative methods of teaching biology]. Almaty: Qazaq universiteti, 258.
- Janukovich F. (1986) *Tehnologija obuchenija v sisteme vysshego obrazovaniya*. [Technology of education in the system of higher education.] Moscow, Vysshaja shkola, 132.

- Niz A.V. (1981) Jekonomika i okružhajushhaja sreda [Economics and the environment]: perevod s angl./ nauch. red K.G.Gofman. – M.: Jekonomika, – 192 s.
- Rebane K.K. (1985) Jenergija, jentropija, sreda obitanija, (serija Fizika, №4) [Energy, entropy, habitat] – M.: Znanie,
- Jenhol'm Je. (1980) Okružhajushhaja sreda i zdorov'e cheloveka. [Environment and human health] – M.: Progress, –197 s.
- Alekseev S.V. (2004) Metodologija i perspektivy razvitija jekologicheskogo obrazovanija. Materialy mezhdunarodnoj nauchno-metodicheskoj kafedry. [Methodology and prospects for the development of environmental education] – Almaty: Qazaq universiteti, – S. 7-12.
- Severcov A. S. (2005) Teorija jevoljucii. [The theory of evolution]. – M.: VLADOS
- Kalinin V.B. (2004) Obrazovanie dlja ustojchivogo razvitija: Sovremennaja obrazovatel'naja model' dlja shkol'nikov i vuzov. [Education for Sustainable Development: A Modern Educational Model for Schoolchildren and Universities]. – S. 47-51
- Bulatbaeva A.A. (2017) Formirovanie adaptivnoj obrazovatel'noj sredy podgotovki magistr. [Formation of an adaptive educational environment for the preparation of Masters] / Habarshy. Pedagogikalyq gylymdar serijasy. – 4 (53)
- Mamedov N.M. (2004) Kul'tura ustojchivogo razvitija i jekologicheskoe obrazovanie. Materialy mezhdunarodnoj nauchno-metodicheskoj konferencii. [Culture of Sustainable Development and Environmental Education]. – Almaty, 27-33 s.
- Mamedov N.M., Suravegina I.T. (1995) Konceptija jekologicheskogo obrazovanija – M.
- Menshikov V.V. (2004) Jekologicheskie imperzivy i realii nashego vremeni Materialy mezhdunarodnyj nauchno-metod konferen. «Sovremennoe obshhestva i jekologicheskoe obrazovanija cennosti, professional'naja organizacija, dejatel'nosti. [Environmental Impulses and the Realities of Our Time]. – Almaty, – S. 34-37.
- Kalinin V.B. (2003) Ustojchivost' razvitija v shemah i pojasnenijah. [Stability of development in schemes and explanations] / Vestnik AsJeKO, – №4(36),– S. 1-17.
- Derjabo S.D., Jasvin V.A. (1996) Jekologicheskaja pedagogika i psihologija. [Environmental pedagogy and psychology]. – Rostov na-Donu.
- Moiseev N. (1998) Krizis sovremennogo obrazovanija. [Crisis of Modern Education] / Nauka i zhizn', .– №6, – S. 2-8
- Satimbetov R., Zheksembiev R.Q., Erezhepova G.B. (2004) Qazaq halqynyn ulttyq jekologijalyq tuzhyrymdaryn zhastarga jekologijalyq bilim zhəne tərbiə beruge pajdalanu. [Use of the national ecological concept of the Kazakh people in the field of environmental education and upbringing]. – 387 b.
- Ivanov V.I., Baryshnikova E.V., Bileva Dzh.S. i dr. (2006) Genetika: uchebnik dlja vuzov / pod red. V.I. Ivanova. [Genetics: a textbook for universities]. – M.: Akademkniga,– 639 s.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім		Раздел 1
Тарих. Жаңа білім беру әдіснамасы		История. Методология современного образования
<i>Voichenko M.</i> Foreign Concepts Of Giftedness: Medical-Biological Aspect.....		4
<i>Мынбаева А.К., Ельбаева З.У.</i> Школьная политика: определение структуры и прогноз развития		11
2-бөлім		Раздел 2
Мамандарды кәсіби дайындаудағы психологиялық-педагогикалық мәселелер		Психолого-педагогические проблемы профессиональной подготовки специалистов
<i>Kudysheva A.A., Temirgalinova A.K.</i> Formation of Ethno-Cultural Competence of Students, the Future Specialists of Kazakhstan		24
<i>Tussupbekova G.A., Ablaihanova N.T., Tuleuhanov S.T., Ursheeva B.I., Ablaihanova N.</i> Development of Verbal-Logical Thinking Among Students in the Educational Process		32
3-бөлім		Раздел 3
Психологиялық-педагогикалық зерттеулер		Психолого-педагогические исследования
<i>Kassen G.A., Kudaibergenova A.M.</i> The Content of Art Teaching Activities for the Prevention Of Anomalous Displays in the Society (On the Example of Suicidal Behavior).....		42
<i>Baiguzhekov M.O., Tussupbekova G.A., Tuleuhanov S.T., Ablaihanova N.T., Abdrassulova Zh.T.</i> The Study of Hematological and Functional Indicators in Students During the Examination Session		51
4-бөлім		Раздел 4
Білім беру менеджменті		Менеджмент образования
<i>Есенова К.А.</i> Білім менеджерлерін даярлаудың шетелдік тәжірибесі		60
5-бөлім		Раздел 5
Пәндерді оқыту әдістемесі		Методика преподавания дисциплин
<i>Сарсенбаева Г.М.</i> Обучение иностранным языкам в вузе: разработка современной концепции и моделирование технологии обучения коммуникации в неязыковой среде		70
<i>Айтпаева А.С., Якубаева К.С.</i> К вопросу о межъязыковой интерференции при обучении иностранных студентов русскому языку		78
<i>Urazaliyeva U.N., Kassymova G.M.</i> Student's and Teacher's Perceptions of an «Ideal English Language Teacher» at Suleyman Demirel University ...		87
<i>Пак Е.</i> Обогащение содержания школьного курса «Искусство» исследовательскими заданиями		94
<i>Торманов Н.Т., Уршеева Б.И., Баймурат М.М., Өтегенова И.П.</i> Мектеп оқушыларына биологиялық түсініктерді қалыптастыру және дамыту әдістері.....		100
<i>Торманов Н.Т., Абылайханова Н.Т., Тусупбекова Г.А., Уршеева Б.И.,</i> Биологиядан білім беруді жетілдіру тұжырымдамасы.....		107

CONTENTS

Section 1 History. Methodology of modern education

- Boichenko M.*
Foreign Concepts Of Giftedness: Medical-Biological Aspect..... 4
- Mynbayeva A., Yelbayeva Z.*
School Policy: Definition of Structure and Development..... 11

Section 2 Psychological and pedagogical problems of professional education

- Kudysheva A.A., Temirgalinova A.K.*
Formation of Ethno-Cultural Competence of Students, the Future Specialists of Kazakhstan 24
- Tussupbekova G.A., Ablaihanova N.T., Tuleuhanov S.T., Ursheeva B.I., Ablaihanova N.*
Development of Verbal-Logical Thinking Among Students in the Educational Process 32

Section 3 Psychological and pedagogical research

- Kassen G.A., Kudaibergenova A.M.*
The Content of Art Teaching Activities for the Prevention of Anomalous Displays in the Society
(On the Example of Suicidal Behavior)..... 42
- Baiguzhekov M.O., Tussupbekova G.A., Tuleuhanov S.T., Ablaihanova N.T., Abdrassulova Zh.T.*
The Study of Hematological and Functional Indicators in Students During the Examination Session 51

Section 4 Management of education

- Yesenova K.A.*
Foreign Experience of Training Managers of Education 60

Section 5 The method of teaching disciplines

- Sarsenbayeva G.M.*
Teaching Foreign Language in Higher Education: Development of a New Concept and Modeling
New Communication Technologies 70
- Aytpaeva A.S., Yakubayeva K.S.*
To the Question of Inter-Lingual Interference in the Training of Foreign Students to Russian Language 78
- Urazaliyeva U.N., Kassymova G.M.*
Student's and Teacher's Perceptions of an «Ideal English Language Teacher» at Suleyman Demirel University ... 87
- Pak Ye.*
Enrichment of art Subject Content With Research Tasks 94
- Tormanov N.T., Ursheeva B.I., Baimurat M.M., Utegenova I.P.*
Methods of Formation and Development of Biological Concept at Pupils 100
- Tormanov N.T., Ablayhanova N.T., Tusupbekova G.A., Ursheeva B.I.*
The Concept Modernization of Biological Education 107

УСПЕЙТЕ ПОДПИСАТЬСЯ НА СВОЙ ЖУРНАЛ

АКЦИЯ!!!

**Каждому подписчику
ПУБЛИКАЦИЯ СТАТЬИ
БЕСПЛАТНО!!!**

- **Акция действительна при наличии квитанции об оплате годовой подписки.**
- **Статья должна соответствовать требованиям размещения публикации в журнале.**
- **Статья печатается в той серии журнала, на которую подписался автор.**
- **Все нюансы, связанные с публикацией статьи, обсуждаются с ответственным секретарем журнала.**

Издательский дом
«Қазақ университеті»
г. Алматы,
пр. аль-Фараби, 71
8 (727) 377 34 11, 221 14 65

АО «КАЗПОЧТА»
г. Алматы,
ул. Богенбай батыра, 134
8 (727 2) 61 61 12

ТОО «Евразия пресс»
г. Алматы,
ул. Жибек Жолы, 6/2
8 (727) 382 25 11

ТОО «Эврика-пресс»
г. Алматы,
ул. Кожамкулова, 124, оф. 47
8 (727) 233 76 19, 233 78 50